

**TÜRKİYE'DE KADIN İŞGÜCÜNÜN GELİŞİMİ VE ÇALIŞMA YAŞAMINDA
KARŞILAŞTIKLARI ENGELLER**

Yeşim EKMEKÇİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İktisat Anabilim Dalı

Danışman: Yard. Doç. Dr. M. Kemal BİÇERLİ

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Eylül 2004

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ

TÜRKİYE’DE KADIN İŞGÜCÜNÜN GELİŞİMİ VE ÇALIŞMA YAŞAMINDA KARŞILAŞTIKLARI ENGELLER

Yeşim EKMEKÇİ
İktisat Anabilim Dalı
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eylül 2004
Danışman: Yard.Doç.Dr.M.Kemal BİÇERLİ

Dünya’da olduğu gibi Türkiye’de de kadınlar, çalışma yaşamına sanayi devriminin yarattığı toplumsal değişimle birlikte girmişler ve Cumhuriyet’in ilanı ile de, kadınlar toplumsal yaşamın her alanında giderek daha fazla rol üstlenmişlerdir.

Türkiye’de kadınların işgücüne katılım oranı gelişmiş toplumlarla karşılaştırıldığında çok düşüktür. Yasalardaki eşitlikçi hükümlere rağmen sosyal, kültürel ve ekonomik engeller nedeniyle kadınların işgücüne katılımı, erkeklerin işgücüne katılımının gerisinde kalmaktadır. Türkiye’de çalışma yaşamında yer alan kadınların büyük bölümü tarım sektöründe ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır.

Bugün hâlâ kadın nüfusunun büyük bir bölümü, geleneksel sosyo-kültürel yapının ve tarım sektörünün koşullarına tabidir. Kadın işgücüne katılım oranını arttırmak ve çalışma yaşamında yer alan kadınların nitelikli işlerde, çağdaş bir çalışma ortamında yer almalarını sağlamak Türkiye’nin kalkınması açısından büyük önem taşımaktadır.

Atatürk 1923 yılında; “Şuna inanmamız gerekir ki, yeryüzünde gördüğümüz herşey kadının eseridir. Bir toplumda cinslerin yalnız birinin çağdaşlık gereklerine uyması halinde o toplum yarı yarıya düşkünlük içinde kalır” demiştir.

Kadınların çalışma yaşamında giderek daha fazla yer alması için, kadınların eğitimine önem verilmesi, mesleki becerilerinin geliştirilmesi, yasal ve sosyal düzenlemelerin sağlanması gerekmektedir.

Bu çalışmada Türkiye’de kadın işgücüne katılımı ve etkileyen unsurlar üzerinde durularak, kadınların çalışma yaşamında karşılaştıkları sorunlar açıklanmaya çalışılmıştır. Tezin hazırlanmasındaki amaçlardan biri de çalışma yaşamında emeği dikkate alınmayan kadınların, kentsel ve kırsal alanda işgücü piyasasında yer almalarının önemini vurgulanmasıdır.

ABSTRACT

DEVELOPMENT OF WOMAN WORK FORCE IN TURKEY AND OBSTRUCTIONS THAT THEY FACE IN WORK LIFE

Women in Turkey, as in the world, entered working life with the social change triggered by the Industrial Revolution and started playing a more active role in all fields of social life with the proclamation of the Republic.

The percentage of women in Turkey's labour force is very low when compared to that of advanced countries. Despite articles in civil laws on gender equality, the presence of women in the labour force is far less than that of men because of social, cultural and economic hurdles. A great majority of working women in Turkey are in the agricultural field, working for free as family employees.

Today, a large part of the women populace in Turkey are subject to the conditions of the traditional socio-cultural structure and the agricultural sector. It is of great importance from the standpoint of its economic development, that Turkey increase the ratio of women in the labour force and improve their working medium, creating the conditions whereby they may get qualified jobs.

Atatürk said in 1923 the following : " We have to believe that everything we see on earth is the work of women. If only one of the genders in a society conform with the necessities of contemporary living, that society is bound to live in near deprivation."

The education of women should be given priority to carve out a bigger place for them in the working life. Their professional skills should be developed and the pertinent legal and social arrangements be made to this end.

This research centers on the participation of women in the Turkish labour force and on the obstructive factors, trying to explain the difficulties faced by women in their working careers. One of the aims of writing this paper is to accentuate the paradox of women in Turkey, whose service in the working life is ignored but who take part actively both in the urban and rural labour market.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Yeşim EKMEKÇİ'nin "Türkiye'de Kadın İşgücünün Gelişimi ve Çalışma Yaşamında Karşılaştıkları Engeller" başlıklı tezi **02 Kasım 2004** tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, **İktisat** Anabilim Dalında, yüksek lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Yrd.Doç.Dr.Kemal BİÇERLİ

Üye : Doç.Dr.Sevgi GEREK

Üye : Doç.Dr.Naci GÜNDOĞAN

Prof. Dr. Nurhan AYDIN
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖNSÖZ

Tezin hazırlanmasında beni yönlendiren, yapıcı öneri ve eleştirilerini esirgemeyen değerli danışmanım Sayın M.Kemal BİÇERLİ'ye, çalışmama göstermiş olduğu yakından dolayı teşekkür ederim.

Böyle bir çalışmanın sıkıntılılarına ortak olan ve beni destekleyen aileme ve özellikle bütün yükümü paylaşan, her zaman her konuda yanımda olup, maddi-manevi hiçbir desteğini esirgemeyen sevgili ablam Sayın Hatice EKMEKÇİ'ye teşekkürü bir borç bilirim.

Kaynak taramasında bana yardımcı olan değerli arkadaşım Sayın Ender SANDALCI'ya, D.İ.E. İşgücü İstatistikleri Şubesi'nde görevli Sayın Enver TAŞTI, Didem SEZER, Pelin TERCAN'a ve D.İ.E. kütüphane görevlileri Ayşe ELEBAĞ, Şeref KARAKÜLAH'a bu vesileyle teşekkür ederim.

Ortaya başarılı bir çalışma çıkarabildiysem bu başarı öncelikle değerli danışmanıma ve sevgili ablama aittir. Çalışmamda bulunabilecek hata ve eksikliklerin sorumluluğunun da hiç şüphesiz yalnız bana ait olduğunu ifade etmek isterim.

Yeşim EKMEKÇİ

İÇİNDEKİLER

	<u>sayfa</u>
ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
ÖZGEÇMİŞ.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İŞGÜCÜNE KATILMA ORANI KAVRAMI VE KADIN İŞGÜCÜNE KATILMA ORANININ TARİHSEL GELİŞİMİ

1. İŞGÜCÜNE KATILMA ORANI KAVRAMI.....	4
2. İŞGÜCÜNE KATILMA ORANINI ETKİLEYEN UNSURLAR.....	5
2.1. Tercihler.....	6
2.2. Ücret Oranı ve Enflasyon.....	7
2.3. Eğitim Düzeyi.....	8
2.4. Yaş.....	8
2.5. Medeni Durum ve Çocukların Varlığı.....	9
2.6. Kısmi Süreli Çalışma.....	11
2.7. Ev İşlerinde Verimliliğin Artması.....	13
2.8. Kadınların Çalışmasına Yönelik Sosyal Tutum.....	14
3. KADIN İŞGÜCÜNÜN PİYASA ÇALIŞMASINA TARİHSEL BAKIŞ.....	14
3.1. Sanayi Devrimi Öncesinde Kadın İşgücü.....	14
3.1.1. İlkel Toplum Düzeninde Kadın.....	15
3.1.2. Kölelik ve Tutsaklık Düzeninde Kadın.....	16
3.1.3. Ortaçağ, Derebeylik ve Lonca Düzeninde Kadın.....	16

3.2. Sanayi Devriminden Sonra Kadın İşgücü.....	17
3.3. II. Dünya Savaşından Sonra Kadın İşgücü.....	19
4. GÜNÜMÜZDE KADIN İŞGÜCÜNE KATILMA ORANLARI.....	24

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KADIN İŞGÜCÜNE KATILMA ORANININ GELİŞİMİ VE BUNU ETKİLEYEN UNSURLAR

1. TÜRKİYE'DE KADIN İŞGÜCÜNÜN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	29
1.1. Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Kadın.....	29
1.2. Cumhuriyet Döneminde Kadın.....	32
2. TÜRKİYE'DE İŞGÜCÜ PİYASALARINDA KADIN.....	35
2.1. Kadın İşgücü Arzı.....	35
2.2. Kadın İstihdamı.....	41
2.2.1. Eksik İstihdam.....	41
2.2.2. İşteki Durum.....	49
2.2.3. İstihdamın Eğitim Düzeyi.....	53
2.2.4. İstihdamın Mesleksel Bileşimi.....	55
3. TÜRKİYE'DE KADIN İŞGÜCÜNE KATILMA ORANLARI.....	59
3.1. 1988 Öncesi Kadın İşgücüne Katılma Oranları.....	59
3.2. 1988 Sonrası Kadın İşgücüne Katılma Oranları.....	63
4. TÜRKİYE'DE KADIN İŞGÜCÜNE KATILIMINI ETKİLEYEN UNSURLAR	67
4.1. Eğitim ve Kadın İ.K.O.....	67
4.2. Yaş ve Kadın İ.K.O.....	72
4.3. Medeni Durum – Çocukların Varlığı ve Kadın İ.K.O.....	77
4.4. Yasal Düzenlemeler ve Kadın İ.K.O.....	80

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ÇALIŞAN KADINLARIN ÇALIŞMA YAŞAMINA İLİŞKİN SORUNLARI VE
KARŞILAŞTIKLARI ENGELLER

1. ✓ KADINLARIN ENFORMEL SEKTÖRDE VE STANDART OLMAYAN İŞLERDE ÇALIŞMASI.....	83
2. ✓ KADINLARIN ÜCRET DÜŞÜKLÜĞÜ VE ÜCRETLERDE KADIN – ERKEK EŞİTSİZLİĞİ.....	87
3. CİNSEL TACİZE UĞRAMA.....	90
4. SOSYAL HAKLARDAN YARARLANMADA EŞİTSİZLİK.....	93
5. ✓ NİTELİKSİZ İŞLERDE ÇALIŞMA.....	99
6. EVİ İLE İLGİLİ SORUNLAR.....	100
7. ✓ CİNSİYETE DAYALI AYRIMCILIK.....	100
SONUÇ.....	103
KAYNAKÇA.....	106

TABLOLAR LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Tablo 1: Bazı Gelişmiş Ülkelerde İşgücünün Cinsiyet ve Sektörlere Göre Dağılımı (%) (2001).....	21
Tablo 2: Bazı Gelişmekte Olan Ülkelerde İşgücünün Cinsiyet ve Sektörlere Göre Dağılımı (%) (1995).....	23
Tablo 3: Ülkelerarası Kadın-Erkek İşgücüne Katılma Oranları (1980-2000).....	26
Tablo 4: Yıllara Göre Kadın-Erkek İşgücü Arzı (Bin Kişi) (Türkiye-Kent-Kır) (1988-2003).....	36
Tablo 5: Eğitim Durumu ve Yıllara Göre Kadın-Erkek İşgücü (Bin Kişi) (Kent-Kır/1988-2003).....	39
Tablo 6: Yıllara ve Cinsiyetlere Göre Eksik İstihdamda Olanlar (Bin Kişi) (Kent-Kır/1988-2003).....	43
Tablo 7: Eğitim Düzeyine ve Cinsiyetlere Göre Eksik İstihdamda Olanlar (Bin Kişi) (Kent-Kır/1988-2003).....	45
Tablo 8: İşteki Duruma ve Cinsiyetlere Göre Eksik İstihdamda Olanlar (Bin Kişi) (Kent/1988-2003).....	47
Tablo 9: İşteki Duruma ve Cinsiyetlere Göre Eksik İstihdamda Olanlar (Bin Kişi) (Kır/1988-2003).....	48
Tablo 10: İşteki Duruma ve Cinsiyetlere Göre İstihdam (Bin Kişi) (Kent/1988-2003)	50
Tablo 11: İşteki Duruma ve Cinsiyetlere Göre İstihdam (Bin Kişi) (Kır/1988-2003)....	51
Tablo 12: Eğitim Durumu ve Cinsiyetlere Göre İstihdam (Bin Kişi) (Kent-Kır/1988-2003).....	54
Tablo 13: Seçilmiş Yıllarda Meslek Grubuna Göre Kadın-Erkek İstihdamı (Bin Kişi) (Kent).....	56
Tablo 14: Seçilmiş Yıllarda Meslek Grubuna Göre Kadın-Erkek İstihdamı (Bin Kişi) (Kır).....	57
Tablo 15: Seçilmiş Yıllarda Türkiye'de İşgücüne Katılma Oranı (1923-1987).....	60

Tablo 16: Seçilmiş Yıllarda Cinsiyete Göre İktisaden Faal Olan Nüfus Oranı (Türkiye/1955-1985).....	61
Tablo 17: Yıllara Göre Türkiye’de İşgücüne Katılma Oranı (%) (1988-2003).....	63
Tablo 18: Yıllara ve Cinsiyete Göre İşgücüne Katılma Oranı (%) (Türkiye/1988-2003).....	64
Tablo 19: Kentsel ve Kırsal Alanlarda Cinsiyetlere Göre İ.K.O. (%) (1988-2003)	65
Tablo 20: Türkiye’de Kurumsal Olmayan Sivil Nüfusun Eğitim Durumu ve Cinsiyete Göre İ.K.O. (%) (1988-2002).....	69
Tablo 21: Seçilmiş Yıllarda Kentsel ve Kırsal Alanlarda Cinsiyete ve Öğrenim Durumlarına Göre İ.K.O. (%).....	70
Tablo 22: Türkiye’de Kurumsal Olmayan Sivil Nüfusun Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre İ.K.O. (%) (1988-2002).....	74
Tablo 23: Seçilmiş Yıllarda Kentsel ve Kırsal Alanlarda Cinsiyete ve Yaş Grubuna Göre İ.K.O. (%).....	75
Tablo 24: Seçilmiş Yıllarda Kentsel ve Kırsal Alanlarda Cinsiyetlere Göre Medeni Durum ve İ.K.O. (%).....	78

GİRİŞ

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte Türkiye'de kadınların toplumsal yaşama girmeleri, eğitim imkânlarından yararlanmaları ve meslek sahibi olmaları mümkün olmuştur. Bu, Atatürk Devrimleri'nin çağdaşlaşma hedefinin önemli bir parçasıdır. Ancak; Cumhuriyet'in ilanından bu yana Türk Kadını'nın sosyal ve ekonomik hayatta daha fazla yer alması mümkün olmakla birlikte, Türkiye'nin kalkınma sürecinde kadın işgücünden yeterince yararlanılabildiği söylenemez.

Türkiye nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturan kadınların, emek piyasalarına daha çok katılımını ve katma değeri yüksek, nitelikli işlerde istihdam edilmelerini sağlamak, Türkiye'nin gelişmesi ve Avrupa Birliğine girebilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Kadına toplum içinde biçilen "eş ve anne" rolü, kadının aile içindeki ikincil konumu ve değer yargıları, kadınların emek piyasalarında etkin bir şekilde yer almalarını zorlaştırmaktadır. Kadın istihdamının önündeki en büyük engel eğitim düzeyindeki yetersizlik ve bilgiye erişimdir. Kadınların işgücü piyasası içindeki faaliyetleri, hem ekonomik verimliliğin artması, hem de kadının toplum ve ailedeki statüsünün yükselmesi anlamına gelmektedir.

Çalışma yaşamını düzenleyen 4857 sayılı yasa da, kadın-erkek eşitliğini sağlayan ve kadın işçileri koruyan hükümlerin yer alması genel olarak yeterli olmakla beraber, bu hükümlerin hayata geçirilmesinde güçlükler bulunmaktadır. Bu da çalışan kadınların sorununun hukuki olmaktan çok ekonomik ve sosyal nitelikte olduğunu göstermektedir. 2003 yılı verilerine göre Türkiye genelinde erkeklerin işgücüne katılım oranı %70.4 iken, kadınlar için bu oran %28.8'dir. Yasalardaki eşitlikçi hükümlere rağmen kadınların işgücüne katılımı, erkeklere göre çok düşüktür.

Kadınlar için çalışma yaşamında yer almak; kendi ayakları üzerinde durmak, bağımsızlık, özgürlük anlamına gelmektedir. Artık, kadınlar “her başarılı erkeğin arkasında bir kadın vardır” sözündeki ikincil rolü kabul etmemekte, emek piyasalarında aktif olarak yer almak istemektedirler.

Bu çalışma, emek piyasasında yeterince değerlendirilmeyen kadın işgücünün kentsel ve kırsal alanlarda işgücüne katılımının belirtilmesi ve çalışma yaşamında yaşadıkları zorlukları ortaya koymayı amaçlamaktadır. İlk bölümde, işgücüne katılma oranı kavramı, kadın işgücünün piyasa çalışmasının tarihsel gelişimi ve günümüzde kadın işgücüne katılma oranları gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerle karşılaştırmalı olarak anlatılmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde, Türkiye’de kadın işgücüne katılma oranının gelişimi ve etkileyen unsurlar DİE’nün Hanehalkı İşgücü İstatistikleri’nden yararlanılarak analiz edilmiştir. Son bölüm olan üçüncü bölümde ise, Türkiye’de çalışan kadınların çalışma yaşamında karşılaştıkları sorunlar incelenmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İŞGÜCÜNE KATILMA ORANI KAVRAMI VE KADIN İŞGÜCÜNE KATILMA ORANININ TARİHSEL GELİŞİMİ

İktisadi faaliyetleri meydana getiren unsurlar; emek, teşebbüs (girişimci), sermaye ve doğal kaynaklardır. Bu çalışmada iktisadi faaliyetin insan ögesini ifade eden emek unsuru üzerinde durulacaktır.

İktisadi faaliyete emeği ile katılmak isteyenler emeğini arz eder. Üretim unsurlarını bir araya getirip faaliyeti yürütecek olan müteşebbisler diğer üretim unsurları ile birlikte emek talebinde bulunur.¹ Bir ülkedeki emek arzı ile emek talebinin karşı karşıya geldiği piyasalara da “emek piyasası” (işgücü piyasası) denir. Coğrafi, bölgesel ve sektörel olmak üzere çeşitli emek piyasaları mevcuttur. Ekonomide mevcut olan bir çok piyasa arasında emek piyasası en önemli olanıdır. Bireyler hizmetlerini emek piyasasında satarak gelir elde ederler. Bir çok birey çalışmadığı saatlerden kalan zamanının büyük bir bölümünü bu piyasada etkin bir icraat göstermek için gerekli becerileri kazanmak için harcar. Bireylerin yaşamları süresince giriştikleri eğitim ve öğretim faaliyetleri onları emek piyasasındaki performanslarını artıran becerilerle donatmak üzere tasarlanmıştır.²

Emek arzının belirlenmesinde; emeğin fiyatı (ücret), bir ülkenin nüfusu, bireyin çalışma ile boş zaman arasındaki tercihleri, çalışabilir nüfusun oranı vb. gibi faktörlerin rol oynadığı söylenebilir. Kısa dönemde, bir ülkenin toplam emek arzını etkileyen faktörlerin başında ücret düzeyi gelirken; uzun dönemde bir ülkenin nüfusu ve işgücüne katılma oranı gelmektedir.

¹ Sabahaddin Zaim, **Çalışma Ekonomisi**, (10.Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1997), s.9.

² Robert F.Elliott, **Karşılaştırmalı Çalışma Ekonomisi**, Çeviren: Mehmet Beşeli ve diğerleri, (Ankara: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Yayın No: 210, 1997), s.3.

Emek talebi ise, emeğin mal ve hizmet üretimindeki verimliliği, mal ve hizmetlerin fiyatı ve ücret gibi faktörlerden etkilenmektedir.

Emek piyasaları hakkında fikir edinebilmenin temel yolu, emek arzını ve emek talebini etkileyen faktörler hakkında bilgi edinebilmektir. Bu çalışmada söz konusu faktörlerden biri olan “işgücüne katılma oranı kavramı” ve bunu etkileyen unsurlar açıklanmaya çalışılacaktır.

1. İŞGÜCÜNE KATILMA ORANI KAVRAMI

“İşgücüne Katılma Oranı” nedir, sorusunun cevabını vermeden önce “işgücü” kavramının neyi ifade ettiğini incelememiz yararlı olacaktır. İşgücü kavramı ile, 15 veya daha yukarı yaş grubunda olup cezaevi, akıl hastanesi, bakımevi gibi kurumlarda gözetim altında bulunmayan nüfus; yani istihdam edilenler (çalışanlar) ile işsizlerin (bir iş aramakta olanların) oluşturduğu aktif nüfus anlatılmak istenmektedir.

Bir ülkenin nüfusunu “işgücünde olanlar” ve “işgücünde olmayanlar” şeklinde iki gruba ayırdığımızda; işgücünde olanlar, istihdam edilenler ile işsiz olduğu halde aktif olarak iş arayanlardan oluşurken; işgücünde olmayanlar emekliler, çalışma yaşının altında bulunanlar, aktif nüfus içinde olup da eğitim görenler ve piyasada ki ücret ve çalışma koşullarını beğenmediği için iş aramaktan vazgeçenlerden oluşmaktadır.³

Buna göre, işgücüne katılma oranını şu şekilde göstermek mümkündür.⁴

$$\text{İşgücüne Katılma Oranı (İKO)} = \frac{\text{Çalışanlar} + \text{İşsizler}}{\text{Aktif Nüfus}} \times 100$$

³ Kemal Biçerli, **Çalışma Ekonomisi**, (2.Basım, Beta Yayınları, Nisan, 2003), s.51.

⁴ Daniel Hamermesh ve Albert Rees, **The Economics Of Work And Pay**, (Fourth Edition, Harper & Row Publishers, New York, 1988), s.4-5.

Yukarıdaki formülde yer alan aktif nüfus kavramı ile 15-65 yaşları arasında bulunan kurumsal olmayan sivil nüfus kastedilmektedir. (Kurumsal Olmayan Sivil Nüfus; okul, yurt, otel, çocuk yuvası, huzurevi, özel nitelikte ki hastane, hapisane, kışla ya da orduvinde ikamet edenler ile yabancı uyruklular dışında kalan nüfustur.⁵) Çocuk işgücünün bir çok ülkede kanunen yasaklanması ve okullaşma nedeniyle alt sınır 15 yaş; emeklilik yaşı nedeniyle de üst sınır 65 yaş olarak kabul edilmiştir.

Formüle bakıldığı zaman, bireylerin çalışırken işsiz kalmalarının İKO'nu etkilemediği görülmektedir. Çünkü; bireyin işsiz sayılabilmesi için iş arıyor olması gerekmektedir. Ancak; işsiz kalan ve çalışmak istediği halde iş bulamadığı için iş aramaktan vazgeçen, "gücenmiş işçiler" olarak adlandırılan bu bireyler artık işgücünde sayılamayacakları için İKO'nun azalmasına neden olmaktadır.

Bireylerin aktif nüfus içinde yer almalarıyla birlikte; okuyan öğrenci sayısının artması, erken emeklilik veya çocuk bakımı gibi nedenlerle bireylerin işgücü dışında kalmaları İKO'nun azalmasına yol açmaktadır. Buradan şu sonuca ulaşmak mümkündür: İKO'nun azalması durumunda aktif nüfusun büyük bir kısmı ekonomik aktivitenin dışında kalırken; İKO'nun artması durumunda ise, aktif nüfusun büyük bir kısmı ekonomik aktivitenin içinde yer almaktadır.

2. İŞGÜCÜNE KATILMA ORANINI ETKİLEYEN UNSURLAR

Bireylerin işgücüne katılma kararlarını çok sayıda unsur etkilemektedir. Bu unsurlardan bazıları işgücünün tamamı için önem taşırken, bazıları da özellikle kadınların işgücünü etkilemektedir. Tercihler, eğitim, yaş, medeni durum işgücüne katılma oranını etkileyen unsurlar arasında yer almaktadır. İşgücüne katılma oranını etkileyen unsurların bu bölümde incelenmesi, çalışmanın II. Bölümünde Türkiye'deki kadın işgücüne katılma oranlarının seyrini yorumlamakta yardımcı olacaktır.

⁵ T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü , **Haber Bülteni**, (Ankara: 09.08.2002), s.11.

2.1. Tercihler

İşgücünde bulunma kararı herşeyden önce bireysel tercihlerle ilgilidir. Hanehalkı modeline göre, çalışma kararını veren birim anne, baba ve varsa çocuklardan oluşan “aile” dir. Aile bireyleri zamanlarını üç şekilde kullanabilirler: Piyasada çalışma, piyasa dışında (evde) çalışma ve boş zaman. Aile bireylerinin amacı, zamanlarını bu üç seçenek arasında paylaştırırken, ailenin toplam faydasını maksimize edebilmektir.

Piyasa çalışması, parasal gelir açısından tercih edilmektedir. Piyasa dışı (evde) çalışma ise; özellikle kadınlar için zaman kullanma alternatifini olarak karşımıza çıkmaktadır. Ailedeki sosyal değişime paralel olarak piyasa dışı çalışmanın son yıllarda erkekler için de geçerli olduğu görülmektedir.

Eşlerden hangisinin evde kalacağına karar vermeye çalışan bir aile varsayalım. Bu ailenin cevaplaması gereken bir soru vardır: Ailede kim ev işlerinde, kim piyasada nispeten daha verimlidir? Aile bu kararı verirken eşlerden birinin evde kalması durumunda meydana gelecek kayıp ve kazançları göz önünde bulundurur. Evde kalmanın kaybı piyasa ücret oranına eşitken, getirisi iyi yetiştirilmiş çocuklar ve ev ürünleridir (temiz bir ev, iyi pişirilmiş yemekler vs.). Kadınların ev işlerinde ve çocuk yetiştirme de erkeklerden daha üretken oldukları bilinmektedir. Şayet kadının piyasa ücreti eşininkinden düşük ise, kadının evde kalıp çocukları yetiştirmesi ailenin toplam faydasını maksimize edecektir. Bu durumda, ailenin çocuk yetiştirmekten sağlayacağı kazanç vazgeçilen piyasa mallarından daha büyük olacaktır.⁶

Parasal gelire yönelik tercihler açısından konu ele alındığında da; ailedeki kişi sayısı ile İKO arasında ilişki olduğu görülmektedir. Aile bireylerinin sayısı arttıkça parasal gelire duyulan ihtiyaç artacak ve işgücüne katılım da fazla olacaktır. Bireylerin parasal gelir yönündeki tercihlerini etkileyen bir başka unsur ise, “daimi gelir” ile “parasal gelir” arasında ki farktır. Diğer şeyleri birbirine eşit olan A ve B ailelerinin aynı parasal gelir düzeyine sahip olduğunu, fakat A'nın cari gelirinin daimi gelirinin

⁶ Ronald Ehrenberg ve Robert Smith, **Modern Labor Economics: Theory And Public Policy**, (Third Edition, Scott Foresman And Company, Glenview, 1988), s.277-278.

altında olduğunu kabul edelim. Bu durumda, A ailesi parasal gelir yönünde daha fazla tercihte bulunacak, A ailesi için İKO daha yüksek olacaktır.⁷

Hanehalkı modeline göre ailede bir kişinin işsiz kalması bireylerin parasal gelir tercihlerini ve İKO'nı etkilemektedir. Aile gelirindeki azalma diğer bireylerin emek arzını arttıracaktır. Yani; daha önce çalışmayan aile üyeleri de iş aramaya başlayacaklardır. Bu duruma "İlave İşçi Etkisi" denilmekte ve bu etki ekonominin durgunluk dönemlerin de İKO'nı arttırmaktadır.

Bireylerin parasal gelir yönündeki tercihlerini; sabit ödemeleri (faiz ve borç ödemeleri, kira gibi), çocuklarına bağlı olarak eğitim harcamalarının artması, sağlık harcamaları gibi unsurlar da etkilemektedir. Parasal gelire olan ihtiyacı arttıran bu durumlar İKO'nı arttırmaktadır.

2.2. Ücret Oranı ve Enflasyon

Piyasa ücret oranının işgücüne katılma kararları üzerinde olumlu etkisi olduğu görülmektedir. Ekonomik büyüme nedeniyle piyasa ücret oranının artması söz konusu olursa; bu durumda ikâme etkisi artacak, bu da işgücüne katılma oranını arttıracaktır.

Piyasada açık işlerin bulunması ve işgücüne ödenen ücretlerdeki artışın devam etmesi durumunda boş zaman pahalı hale gelecek, işgücüne girmeyi düşünmeyen, ailede ikincil işgücü olarak adlandırılan kadınlar ve çocuklar da ailenin yaşam standardını yükseltmek amacıyla piyasa çalışmasına başlayacaklardır.

İkincil işgücünün emek piyasalarına girmesinde piyasa ücret oranında ki artışlar kadar enflasyon da etkilidir. Gelir artışlarının fiyat artışlarından daha az olması, ailede yalnız erkeğin çalışması durumunda hanehalkının geçimini güçleştirmektedir. Reel gelirdeki azalma, ailede çalışmayan eşin de emek piyasalarına katılmasına neden

⁷ William Bowen ve Aldrich Finegan, *The Economics Of Labor Force Participation*, (Princeton University Press, Princeton, NJ, 1969), s.21.

olacaktır. Başka bir deyişle kadınların emek piyasalarına katılması enflasyonun neden olduğu gelirdeki aşınmayı azaltarak hanehalkının yaşam standardını yükseltecek ve aileye ikinci bir gelir kaynağı sağlayacaktır.

2.3. Eğitim Düzeyi

Eğitim düzeyi ile bireylerin piyasada çalışma tercihleri arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir. Eğitim İKO'nu arttıran bir unsurdur. Çünkü; eğitim birey için maliyetli bir yatırımdır ve getirisi de, daha yüksek gelir, daha iyi meslekler ve daha iyi iş imkanlarıdır. Eğitim düzeyi yüksek bireyler yaşadıkları il ile sınırlı kalmayıp, ülkenin diğer bölgelerindeki iş imkanlarından da haberdar olabilecek, geniş iş imkânları ile karşı karşıya kalacaklardır.

Eğitim özellikle kadınların ekonomik olarak aktif olma isteğini arttırarak, onların daha temiz, daha güzel ve yüksek gelirli işlerde çalışmalarını sağlamakta ve İKO'nu arttırıcı rol oynamaktadır. Ancak; düşük eğitilmiş kadınlar arasında işsizliğin yaygın olduğu görülmektedir. Bu kesimin bulabildiği işlerdeki koşulların kötü olması, iş ilişkilerinde yaşanan sorunlar ve taciz, ücretlerin düşüklüğü aile bütçesi için gerekli olmadığı takdirde işgücüne katılımı olumsuz yönde etkilemektedir.

Eğitim alan bireylerin iş gücüne katılımları, eğitim almayan (okula gitmeyen) bireylere göre daha düşük olacaktır. Çünkü; okula devam zorunluluğu bulunduğu için, bireylerin eğitimleri sırasında bir başka faaliyete zaman ayıramayacakları düşünülebilir.

2.4. Yaş

Nüfus; 0-14, 14-65 ve 65-(+) yaş gruplarına ayrıldığında; 0-14 yaş grubu çocukları, 14-65 yaş grubu çalışabilir nüfusu, 65-(+) yaş grubu ise yaşlı nüfusu göstermektedir. 14-65 yaş grubunun içinde ev hanımları, öğrenciler gibi işgücüne dahil olmayanlar da yer almaktadır. Yetişkin nüfus oranının fazlalığı İKO'nu yükseltir.

İşgücüne katılma oranını etkileyen faktörler arasında yer alan yaş faktörü kadınlar açısından önemli bir faktör olmakla birlikte, evlilik, çocuk sahibi olma gibi nedenlerden dolayı belli bir yaş grubunda kadınların İKO'ları düşüktür. Kadınlar 25-30 yaşları arasında evlenme ve çocuk sahibi olma durumunda çalışmaya ara verip; çocuklar yetiştikten sonra tekrar çalışmaya devam etmektedirler. Bunun nedeni de, kadına biçilen öncelikli bireysel ve toplumsal rolün ev ve ailenin bakımı, buna karşılık erkeğe biçilen rolün de evin geçiminin (yani günümüz koşullarında bu geçim için gerekli paranın) sağlanması ile belirlenmiş olmasıdır.⁸

“Kadınların, aile yaşamlarındaki yükü ve genel sosyal ortamı ile bağlantılı olarak, yaşlıları erkeklerden daha önce “emeklilik” ya da “çalışmama” düşleri kurmaları...”⁹ nedeniyle emek piyasasından daha erken ayrıldıkları gözlenmektedir.

Yaş faktörü özellikle erkeklerin de işgücüne katılımlarını etkilemektedir. Okul döneminin bitmiş kabul edildiği 25 yaş ile emeklilik yaş sınırı olan 65 yaş arasında erkeklerin işgücüne katılma oranlarında artış görülmektedir. 65-(+) yaş grubunda ise erkeklerin işgücüne katılma oranında emekli olma ve sağlık problemleri nedeni ile azalma meydana gelmektedir.

2.5. Medeni Durum ve Çocukların Varlığı

Bireylerin medeni durumları da İKO'nı etkilemektedir. Erkekler açısından bakıldığında, evli erkeklerin aile sorumluluğunu daha fazla hissettikleri, bu nedenle de bekar olan hemcinslerine göre daha yüksek İKO'na sahip oldukları söylenebilir. Kadınlar açısından bakıldığında ise, bu durumun tersi söz konusudur. Evlilik, çocuk sahipliği ve ev işlerindeki sorumluluklar nedeniyle evli kadınların İKO'ları, bekar olan hemcinslerine göre daha düşüktür.

⁸ Ayşe Eyuboğlu, Şemsa Özar ve Hülya Tufan-Tanrıöver, “Kentli Kadınların Çalışma Koşulları ve Çalışma Yaşamını Terk Nedenleri”, *İktisat Dergisi*, (Mart, 1998), s.38.

⁹ Ayşe Eyuboğlu, Şemsa Özar ve Hülya Tufan-Tanrıöver, **Kentlerde Kadınların İş Yaşamına Katılım Sorunlarının Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Boyutları**, (Ankara: T.C Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları, Mayıs, 2000), s.82.

Özellikle evli ve bakım gerektiren küçük çocuk sahibi olan kadınlar, çocuklara aileden birinin bakmadığı durumlarda, yapacakları işin, çocukların bakım parasının ve çalışma yaşamının getirdiği ek masrafların üzerinde bir ücret getirmesini talep etmekte, aksi halde, evde kalıp çocuk bakmayı tercih etmektedirler.¹⁰ 1973 yılında yapılan bir araştırmada evli kadınlar arasında daha önce çalışanların %35'i evlendiği için, %18'i ise çocuğu olduğu için işlerini bıraktıklarını söylemişlerdir.¹¹

Evli kadınların işgücüne katılım oranı bakmakla yükümlü buldukları çocukların yaşına, sayısına, çocuk bakım tesislerinin mevcudiyetine, okul saatlerinin düzenleniş biçimine göre ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Avrupa'da çalışan evli kadınlar toplam kadın işgücününün % 61'ini oluşturmaktadır. Bu oran Belçika'da % 71.6, İngiltere'de % 66.5'tir. Çalışan kadın sayısının genelde düşük olduğu İrlanda'da ise % 30'dur.¹² Kadın çoğu zaman çocuk sahibi olmadan çalışma yaşamına girmekte, çocuklar olunca ayrılmaktadır. Buna göre çocuksuz kadınların istihdama katılma oranları yüksek olurken, küçük çocuğu olan kadınlar arasında bu oran çok düşmektedir. Örneğin, Avrupa Birliği (AB) genelinde 20-30 yaş arasında ve çocuksuz olan kadınların % 71'i çalışma yaşamına katılmakta 10 yaşın altında çocuğu olan kadınlarda bu oran % 44'e inmektedir.¹³

Kreş, ana okulu gibi kurumların çoğalması kadınların işgücüne katılımı açısından olumlu gözükmele beraber, ekonomik nedenlerden dolayı çoğu zaman bunların kullanımını mümkün değildir.

Peter Cattan A.B.D. için yaptığı – ancak sonuçlarının Türkiye içinde geçerli kabul edilebileceği – bir çalışmada özellikle fakir annelerin çocuk nedeniyle işgücünden uzak durmalarının daha yaygın olduğunu göstermiştir. Cattan'a göre çocuk

¹⁰ Eyuboğlu, Özar ve Tufan-Tanrıöver, **a.g.e.**, s.152.

¹¹ Ferhunde Özbay, "Türkiye'de Kırsal/Kentsel Kesimde Eğitimin Kadınlar Üzerine Etkisi", **Türk Toplumunda Kadın**, Der.: Nermin Abadan Unat, (2.Baskı, İstanbul: Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları, 1982), s.188.

¹² "Avrupa Ülkelerinde Kadınların İstihdamı", **İstihdam Dergisi**, (Sayı 7, İ.İ.B.K. Yayını, 1989), s.20.

¹³ Meryem Koray, **Çalışma Yaşamında Kadın Gerçekleri**, (İzmir: Basisen Eğitim ve Kültür Yayınları: 23, 1993), s.31.

bakım maliyeti fakir olmayan ailelerin bütçelerinin % 8.2'sini oluştururken, fakir ailelerin bütçesindeki payı % 26.3'tür. Bu durum fakir annelerin iş piyasasından uzak kalarak zamanlarını çocuk yetiştirmeye ayırmalarına neden olmaktadır.¹⁴ Blau ve Robins'in yaptığı benzer bir çalışmada ise, 1980 senesi için çocuk bakım ücreti haftada 40\$ olduğunda evli kadınların % 19'unun işgücüne katılacağını, ancak bunun bedava olmasında ise kadın İKO'nun % 87'ye çıkabileceğini hesaplamışlardır.¹⁵

Ancak, bazı durumlarda çocukların varlığının kadının İKO'nı arttırabileceğini de düşünmek yanlış olmayacaktır. Örneğin; çocuk sahibi olmak ailenin masraflarını arttıracığından, ek gelire duyulan ihtiyaç artacak ve bu durum kadının İKO'nun artmasına neden olabilecektir.

Evlilik gibi boşanma kararı da kadınların işgücüne katılımlarını etkilemektedir. Boşanmayla birlikte ekonomik sıkıntıya düşen kadınlar emek piyasasına girmek isteyeceklerdir. Bu durum da, kadınların işgücüne katılma oranını etkileyen faktörlerden biridir.

2.6. Kısmi Süreli Çalışma

Kısmi süreli (part-time) çalışma, çalışma süresinin normal çalışma süresinden daha az olduğu, gün içinde veya haftanın belirli zamanlarında yapılan çalışmayı ifade etmektedir. Kısmi süreli çalışma, işgücü piyasalarında önemli bir yere sahiptir. Bu tür çalışma özellikle tam gün çalışma olanağı olmayan, piyasa çalışması ile ev kadınlığını dengelemek isteyen evli ve küçük çocuk sahibi kadınlara istihdam olanağı yaratmaktadır.

¹⁴ Peter Cattan, **Child Care Problems: An Obstacle To Work**, Monthly Labor Review, (October, 1991), s.8.

¹⁵ David Blau ve Phillip Robins, **Child Care Cost And Family Labor Supply**, Review Of Economics And Statistics, (August, 1988), s.374-381.

Kısmi süreli çalışma istihdamı kolaylaştırıcı bir faktör olmakla birlikte, yarım günlük işler kadınların ücretlerini ve statüsünü düşürmektedir.¹⁶ Yarım günlük işler işgücü piyasasının niteliksiz, güvencesiz, düşük statülü işlerini kapsamaktadır. Hizmet sektöründe daha çok görülen kısmi süreli çalışma tezgahçılık, çocuk bakıcılığı, hizmetçilik, garsonluk, sekreterlik gibi iş alanlarında uygulanmaktadır.

Kısmi süreli çalışmayı kadın ve erkekler için etkileyen önemli faktörlerden biri yaştır. Erkeklerde U eğrisi biçimindeki dağılım, yani 14-25 yaş grubu ve 55 ve daha yukarı yaş grubundaki kısmi süreli çalışan dağılımı, kadınlarda ters ve daha yay şeklinde bir U görünümünü almaktadır ve yoğunlaşma 25-35, 35-45 yaş gruplarında olmaktadır. Orta yaş grubunda kadınlarda kısmi süreli çalışma oranı yükselirken, aynı yaş grubundaki erkeklerde bu oran düşüktür. Kadınlarda kısmi süreli çalışmayı arttıran unsur kadının iş ve aile yaşamı sorumluluklarını bütünleştirme yönündeki düşüncesinden dolayı ortaya çıkmaktadır.¹⁷

Çalışan kadın, işyerinde, ev işlerinin yükünü sürdürmek durumunda olmayan erkek işgücü ile rekabet etmek zorundadır. Kadının ev içi ve ev dışındaki bu görevleri ayrı ayrı çalışmayı gerektirir. Bunların her biri tek başına herhangi bir insanın enerjisini tüketmek için yeterlidir. Kadının iş ve ev yaşamındaki bu çifte yükü, fiziksel ve ruhsal yönden yıpranmasına ve her iki işte de aynı düzeyde başarılı olamamasına yol açar. Nitekim hem ev hem de iş yükü nedeniyle özellikle evli ve küçük çocuklu kadınlar, günümüzde hemen hemen her ülkede kısmi süreli çalışmayı yeğlemektedir. Böylece, kadın ev ve aile sorumluluklarını aksatmamakta, aile gelirine katkıda bulunmakta ve nitelikleri, yetenekleri doğrultusunda bir işte çalışması mümkün olabilmektedir.¹⁸

Kısmi süreli istihdam da erkek işgücü fazla yer almazken, bu işler için ikincil işgücü olan kadın işgücü tercih edilmektedir. Örneğin; Fransa'da son yıllarda kısmi

¹⁶ Nusret Ekin, "OECD Ülkelerinde Kadın İşgücü ve İstihdam Sorunları", **İstihdam Dergisi**, (Cilt 2, Sayı 12, İ.İ.B.K. Yayınları, 1989), s.21.

¹⁷ Tijen Erdut, **Gelişen Sanayi Merkezlerinde Kadın İşgücü Panelleri I-II**, (Ankara: TİSK Yayınları, Yayın No:205, Şubat, 2001), s.126.

¹⁸ Ö.Zühtü Altan, **Kadın İşçiler ve Türkiye'de Kadın İşçilerin 1475 Sayılı İş Kanunu İle Korunması**, (Eskişehir: Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Yayın No: 224/147, 1980), s.91-92.

sürekli istihdamın % 85'ini kadınlar temsil etmektedir. Kadınların % 30'u kısmi süreli çalışmaktadır.¹⁹ Aynı şekilde OECD ülkelerinde kısmi süreli çalışanların % 65 - % 90'nını kadınlar oluşturmaktadır.²⁰ Avrupa Birliği ülkelerinde 8 kadından biri, Hollanda'da 10 kadından 6'sı, Danimarka, İsveç, İngiltere'de 10 kadından 4'ü kısmi süreli çalışmaktadır. İşsizlikten kurtulmada veya iş piyasasına ilk girişte önemli çözüm şekli olmakla birlikte yasalarca yeterince korunmadığı için (sosyal güvenlik, sendikal haklar, işte ilerleme, çalışma koşulları vb açısından) bu tür çalışma şekilleri kadının kendi içinde ve kadınla erkek arasında eşitsizliklere yol açmakta, kırılmaya çalışılan kadının iş piyasasındaki ikincil konumunu güçlendirmektedir.²¹

2.7. Ev İşlerinde Verimliliğin Artması

Bireyler zamanlarını piyasa çalışması, piyasa dışı (evde) çalışma ve boş zaman arasında paylaşmaktadırlar. Piyasa dışı (evde) çalışmaya ayrılan zamanın azaltılması durumunda piyasada çalışma ve boş zaman için daha fazla zaman kalabilecektir. Örneğin; ev işlerinde kolaylık sağlayan ev aletlerinin gelişip yaygınlaşması, otomatik çamaşır ve bulaşık makinelerinin varlığı, büyük süpermarketler ile derin dondurucuların varlığı; yemek ve ev işleri için gereken zamanı azaltarak, ev işlerinde verimliliğin artmasını ve ev işlerinin daha kısa sürede yapılabilmesini sağlamaktadır. Ev işlerinde verimliliği arttıran bu unsurlar kadınların işgücüne katılım kararlarını olumlu yönde etkilemektedir.

¹⁹ Erdut, a.g.e., s.126.

²⁰ Refik Baydur, **Gelişen Sanayi Merkezlerinde Kadın İşgücü Panelleri I-II**, (Ankara: TİSK Yayınları, Yayın No: 205, Şubat, 2001), s.11.

²¹ Aysen Tokol, "Dünyada Kadın İşgücü", **Türkiye'de Kadın İşgücü Seminerleri I-II**, (Ankara: TİSK Yayınları, Yayın No:192, Aralık, 1999), s.22-23.

2.8. Kadınların Çalışmasına Yönelik Sosyal Tutum

Kadınların işgücüne katılma oranının artmasının, kadınların çalışmasına yönelik sosyal tutumun değişmesinden de kaynaklandığı ileri sürülebilir. Ev temizliği, yemek pişirmek, çocuk bakımı gibi ev işlerinin “kadın işi” olduğu yönünde ki yaygın kanaat giderek azalmakta, kadınların da piyasada çalışabileceği kabul edilmektedir.

A.B.D.’de Gallup’un 1930’larda yaptığı anketlerde nüfusun % 80’ni kadınların çalışmaması gerektiği yolunda fikir beyan ederken, günümüzde birden fazla kişinin çalıştığı aileler artık istisna değil, neredeyse kural haline gelmiştir. Nitekim 1990’lı yılların başı itibariyle A.B.D.’de ki 67.5 milyon ailenin % 41’inde hem erkek, hem de kadın emek piyasasında bulunmaktadır.²²

3. KADIN İŞGÜCÜNÜN PİYASA ÇALIŞMASINA TARİHSEL BAKIŞ

Kadın işgücünün tarihsel gelişimi konusunda sanayi devrimi önemli bir dönüm noktasıdır. Sanayi devriminden önce kadınlar toplumda “kadın ve anne” olarak yer alırken, ev dışında ücret karşılığı çalışmaları “Sanayi Devrimi” ile mümkün olmuştur.

Çalışmanın bu bölümünde kadın işgücünün tarihsel süreç içinde izlediği seyir sanayi devrimi öncesinde kadın işgücü, sanayi devriminden sonra kadın işgücü ve II.Dünya Savaşından sonra kadın işgücü başlıkları altında incelenecektir.

3.1. Sanayi Devrimi Öncesinde Kadın İşgücü

Kadınlar tarihin her döneminde, dönemlerin koşul ve niteliklerine göre, değişik biçim ve statülerde ekonomik faaliyetlerin içerisinde aktif bir şekilde yerlerini almışlardır.

²² Hovard V.Hayghe, *Family Members In The Work Force*, Monthly Labor Review, (March, 1990), s.15,18.

Sanayi Devrimi öncesinde kadınların; köle, serf, çırak, kalfa gibi bir çok konumda çalışma hayatının içinde yer aldıkları bilinmektedir. Buradan yola çıkarak, kadınların sanayi devrimi öncesindeki konumları; ilkel toplum düzeninde, kölelik ve tutsaklık düzeninde ve ortaçağ, derebeylik ve lonca düzeninde kadın başlıkları altında incelenebilmektedir.

3.1.1. İlkel Toplum Düzeninde Kadın

İlkel toplumlarda insanlar göçebe yaşam tarzını benimsemişlerdi. Hayatlarını avcılık ve toplayıcılık yaparak sürdürürlerdi. Erkek avcılıkla uğraşırken “ev içinde yiyecek – giyecek hazırlama, ev işleri, gerektiğinde onarım işleri; ev dışında ise tarım öncesi dönemde bitki – meyva toplama işleri, tarım döneminde toprağı ekip biçmek, işlemek, hayvanlarla ilgilenmek kadının üstlendiği görevler olmuştur”.²³ O döneme ait yapılan araştırmalar kadınların balçığı şekillendirip, pişirerek çanak-çömlek yaptıklarını, tezgah kullanarak iplerini dokuduklarını göstermektedir. Bu bulgular, kadın ve erkeğin aile ve toplumsal rol paylaşımlarının tarihin ilk çağlarından beri var olduğunu göstermektedir.

İnsanoğlu zamanla, göçebe hayatı bırakıp yerleşik düzene geçmiştir. Böylelikle, toplumların ekonomik ve sosyal yapılarında değişiklikler meydana gelmiştir. Üretim araçlarının gelişimi ile tarımsal faaliyetler gelişmeye başlamış; madencilik, balıkçılık gibi yeni iş kolları yaratılmıştır. Değişim (mübadele) ekonomisi doğmuş ve ticaret başlamıştır. Yerleşik düzene geçişle beraber, erkeğin toplumsal statüsü giderek güçlenmiştir.

Bu dönemde erkekler avcılık, madencilik, üretim araçlarının yapımı ve kullanımı, çobanlık, balıkçılık ve askerlik gibi fiziksel güç gerektiren işlerle uğraşırken, kadınlar ise; yemek, temizlik, çocuk bakımı, dikiş – nakış gibi geleneksel ev ile ilgili işlerle uğraşarak, aktif üretim sürecinden hızla evlerine çekilmişlerdir. Böylece ataerkil

²³Aysel Ersöz, **Cinsiyet Rollerine İlişkin Beklenti, Tutum, Davranışlar ve Eşler Arası Sorumluluk Paylaşımı**, (T.C. Kültür Bakanlığı Başvuru Eserleri, 1999), s.46.

aile düzeni ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, yerleşik düzene geçişin en önemli sonuçlarından birisi de aile ve toplum yaşamında cinsiyete dayalı yeni bir işbölümü ile birlikte, ataerkil aile düzeninin ortaya çıkmasıdır.²⁴

3.1.2. Kölelik ve Tutsaklık Düzeninde Kadın

Kölelik döneminde işgücü ihtiyacı, savaşlardan elde edilen kölelerden karşılanıyordu. Kölelerin çoğunluğunu kadınlar oluşturuyordu. Kadın köleler, erkek kölelerle birlikte aynı performansı göstererek üretimde yer alıyorlardı. Egemen sınıflar olan büyük toprak sahipleri ve tüccarlar köleleri diledikleri gibi kullanıyorlardı. “ Köle erkek ile köle kadın arasında ise bir ayırım yoktu. Her ikisi de emeği sömürülen kölelerdi. Üretim araçları yoktu ve özgür de değillerdi.”²⁵ O dönemde çalışmalarını karşılıklı, kölelerin gereksinimleri çok az karşılanmış ve maddi bir karşılık elde etmeleri de söz konusu olmamıştır.

3.1.3. Ortaçağ, Derebeylik ve Lonca Düzeninde Kadın

X. ve XV. yüzyıllar arasında geçerli olan Feodal Düzen, feodal beylerin, derebeylerin ya da senyörlerin mutlak egemenliğinin söz konusu olduğu dönemdir. Üretim ve çalışma ilişkileri; kırsal bölgelerde, senyörlerin mutlak egemenliği altındaki topraklarda tarımsal faaliyetler şeklinde, kentlerde ise; çeşitli zanaat mensuplarının aralarında örgütlenerek oluşturdukları loncalar tarafından gerçekleştirilmekteydi.²⁶ Bu dönemde özellikle kırsal bölgelerde, tarımsal üretimde kadın işgücünden yararlanılmıştır. Ayrıca, kadınlar evlerde hizmetçi ve uşak olarak çalıştırılmıştır.

²⁴ Serpil Aytaç, Mustafa Sevüktekin ve diğerleri., **Çağdaş Sanayi Merkezlerinde Kadın İşgücünün Konumu: Bursa Örneği**, (Ankara: TİSK Yayınları, Yayın No: 219, Mart, 2002), s.18.

²⁵ Füsün Tayanç ve Tunç Tayanç, **Dünya’da ve Türkiye’de Tarih Boyunca Kadın, Toplum**, (Ankara: Yayın No:51, 1977), s.30.

²⁶ Aytaç, Sevüktekin ve diğerleri, **a.g.e.**, s.19.

XV. ve XVIII. yüzyıllar arasında, lonca üretim sistemi önem kazanmıştır. Lonca sisteminde, kalfa ve çırak ustanın yanında çalışmakta, ustadan el sanatını öğrenmekteydi. Usta çırağa kalfa olana dek bakmak ve geçimini sağlamak durumundaydı. O dönemde ücret ödemesi söz konusu olmamaktaydı. Çırak, kalfa olduktan sonra ücrete hak kazanmaktaydı.²⁷

Lonca düzeninde kadınların bazı sanayi kollarında çalıştıkları, çalışma yaşamında ve ev yaşamında etkin konuma sahip oldukları bilinmektedir.

3.2. Sanayi Devriminden Sonra Kadın İşgücü

Sanayi Devrimi'nden önce, sanayi evde zanaat temelinde gerçekleştirilmekteydi. Dokumacının kulübesi aynı zamanda işyeriydi ve tüm ailesi, karısı ve çocukları, uzun saatler çalışmakla meşguldü. Sanayi devrimi bu modeli değiştirdi. Dokumacılık ve eğirmecilik kulübelere çıkıp fabrikaya girdi.²⁸ Üretimde el emeğinin yerini gitgide gelişen makinaların alması ile birlikte daha seri, daha nitelikli, daha çeşitli ve daha çok üretimin gerçekleştirildiği büyük fabrikalar kurulmaya başladı.²⁹

Avrupa'da XVIII. yüzyılın son çeyreğinden itibaren hızlanmaya başlayan teknolojik gelişmeler ve sanayi sektörünün toplam üretim içerisindeki payının yükselmesi, evde ve kendi işinde çalışanların fabrikalara yönelmelerine neden olmuştur.

İnsanların fabrikalara yönelmelerini ifade eden, teknik – teknolojik, ekonomik ve toplumsal değişikliklere de yol açan bu büyük dönüşüme “Sanayi Devrimi” denmiştir.

²⁷ Necat Berberoğlu, *Çalışma Ekonomisi*, (Eskişehir: Birlik Yayıncılık, 1998), s.124.

²⁸ [http : // www.marksist.com /KAD/Kadın](http://www.marksist.com/KAD/Kadın) internet adresinden elde edilen nüsha, (Mayıs, 2001), s.2.

²⁹ Altan, a.g.e., s.19.

Sanayi devrimi ile birlikte İngiltere’de hızla gelişen çitleme hareketi ile marjinal topraklar (verimliliği düşük) üretime sokulmuştur. Sanayi devrimi teknolojik buluşların büyük bir kısmına sahip olan İngiltere’de başlamış ve ilk olarak tekstil sektöründe kendini göstermiştir. Tekstil sektöründe ki bu dönüşümün kaynağı yünlü sanayidir. Bundan dolayı İngiltere’de yünlü sanayiye hammadde sağlayan hayvancılığın (koyunculugun) artması ve hayvanların beslenmesi için gerekli besinin sağlanması XVIII. yüzyıl İngiltere’inde tarım sektöründe önemli bir dönüşüme neden olmuştur. Bu dönüşümün adı da çayırların etrafının çevrilmesi yani çitleme hareketidir. Bu gelişim sonrasında ülkede marjinal altı topraklar, çimen ve otluga dönüştürülmüştür.³⁰

Bu durum küçük tarımsal işletmelerin, tarım sektörü içerisindeki payının küçülmesine neden olmuştur. Bu küçülme yeni teknolojinin tarım sektöründe uygulanabilirliğini arttırmıştır (...) Ayrıca, İngiltere’nin yüzyılın sonuna doğru tarım ithalatına koyduğu kota ve izinleri kaldırması sonucunda ekilen topraklar ve çiftçi sayısı da azalmıştır. İngiltere de 1841 yılında toplam ulusal gelir içinde tarım üretiminin payı % 47.7 iken, 1861 yılında bu oran % 36.5 düzeyine gerilemiştir.³¹ Bu durum, tarım sektöründen sanayi sektörüne geçişin gelişimini göstermektedir.

Sanayi devriminin tarım sektörüne yansması ile tarım sektöründe işçilerin verimliliği % 50 dolayında yükselmiş, bunun sonucunda tarım sektöründe çalışan işçi sayısı azalmıştır. 18.yy başlarında Batı Avrupa ülkelerinde çalışan nüfusun % 75 –80’ni tarım sektöründe iken, bu oran 1850’li yıllarda İngiltere’de %26 düzeyine gerilemiştir.³²

Tekstil alanındaki ilk teknik buluş Hargraves’in Jenny’sidir. Jenny elle çalıştırılan ve aynı anda sekiz ipliği dokuyan bir çıkıktır. İkinci önemli buluş Arkwright’in su gücüyle çalışan iplik atölyesidir. Ancak, tekstil sektöründe en büyük buluşu iki isim yaratmıştır. 1782 yılında James Watt buharla çalışan (Steam–engine) bir

³⁰ Ö.Faruk Çolak ve Cem Kılıç, **Yeni Sanayileşen Bölgelerde Kadın İşgücü Arzı: Şanlıurfa Örneği**, (Ankara: TİSK Yayınları, Yayın No:214, Kasım, 2001), s.30.

³¹ Ö.Faruk Çolak, “İngiltere’de Sanayi Devrimi Sürecinde Sermaye Birikimi ve D.Ricardo’nun Analizi”, **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, (Cilt 2, Sayı 1-2, 1986), s.288.

³² “Paul Bairoch, *Agriculture and Industrial Revolution 1700 – 1914, The Fontana Economic History of Europe*, Glasgow: Fontana Collins, 1978, Vol:3”, Ö.Faruk Çolak ve Cem Kılıç, **a.g.e.**, s.31’deki alıntı.

makine yaptı, bunu 1783 yılında Cartwright'ın mekanik bir güç ile çalışan dokuma tezgahı izlemiştir (...) ³³

İngiltere'de başlayan Sanayi Devrimi, daha sonra ki yıllar da diğer batı Avrupa ülkelerine de yayılmıştır.

Sanayi Devrimi'nin beraberinde getirdiği en önemli gelişme kadınların çalışma hayatına katılmasıdır. Sanayi Devrimi'nden önce kadın, ev işi, yemek ve çocuk bakım gibi geleneksel ve ekonomik karşılığı bulunmayan faaliyetler ile uğraşırken, kadının ücret karşılığı çalışmaya başlaması Sanayi Devrimi ile birlikte gerçekleşmiştir. Kadının ücret karşılığı çalışması, çalışma alanların da cinsiyete uygun yeni işlerin doğmasına yardımcı olmuştur. Kadın işgücü istihdamında ki artış ile beraber tarım sektöründen sanayi ve hizmetler sektörüne doğru işgücü akımı olmuştur. O dönem de kadın işgücü düşük ücretler ve ağır çalışma koşulları altında çalıştırılarak, erkek işgücünün düşük maliyetli ikâmesi olarak görülmüş ve yoğun bir sömürüye maruz kalmıştır.

3.3. II. Dünya Savaşından Sonra Kadın İşgücü

“XIX. yüzyılda batı ülkelerinin çoğunda sanayileşme dokuma imalatı ile başlarken toplam işgücünün önemli bölümünü kadınlar oluşturmuştur. Aynı yüzyılın sonlarına doğru metalurji, kimya, otomotiv sanayilerinin yükselmesi kadınların istihdamını azaltmıştır.”³⁴ Buna karşılık I. ve II. Dünya Savaşı'nın yaşandığı yıllarda kadın işgücünün ekonominin bütün kesimlerinde sayısı artmıştır. Bu artış emek arzı ve emek talebi ile ilgilidir. Erkeklerin savaşa gitmeleri ile aile reisi konumuna yükselen kadınlar, ailenin geçimini sağlamak amacıyla ekonomik bir gelir karşılığı emek piyasalarına girmek isterken; erkeklerin savaşa gitmeleri nedeni ile ekonomide işgücü talebinin artması da kadınların emek piyasalarına girmelerini kolaylaştırmıştır. Savaş nedeniyle özellikle hizmetler sektöründe kadınların sayısında artış görülmüştür. Kadın

³³ “Milton Brigs and Percy Jordan, Economic History of England, University Tutorial Press, Cambridge, 1964, s.200-245” Ö.Faruk Çolak, a.g.e., s.290'daki alıntı.

³⁴ Aysen Tokol, “Dünyada Kadın İşgücü”, Türkiye'de Kadın İşgücü Seminerleri I – II, (Ankara: TİSK Yayınları, Yayın No:192, Aralık, 1999), s.19.

işgücünün tarım dışı sektörlerde çalışmaya başlaması, Sanayi Devrimi ile başlamış; ancak II. Dünya Savaşı sonrasında hız kazanmıştır.

1950’li yıllardan günümüze kadar çalışma hayatında aktif olarak yer alan kadın işgücü sayısı artmıştır. 1950 de 15 – 64 yaş arasında ki kadın nüfusun gelişmekte olan ülkelerde %50’si, endüstrileşmiş ülkelerde %47’si ekonomik olarak aktif görünmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde aktif görünen kadınların %87’si tarım sektöründe yer alırken, endüstrileşmiş ülkelerde %47’si bu sektördedir. 1985’lere gelindiğinde ise endüstrileşmiş ülkelerde hem aktif olan kadın sayısı artmakta, hem de bu kadınlar tarım dışı sektörlerde çalışmaktadırlar. 1985 yılında gelişmekte olan ülkelerde aktif kadın nüfus %49 olurken, endüstrileşmiş ülkelerde bu oran % 47’den %58’e çıkmıştır. Bu aktif kadın nüfusun %87’si de tarım-dışı sektörlerde yer almaktadır. Endüstrileşmiş ülkelerde kadın ücretsiz aile işçisi konumundan çıkıp ücretli çalışan konumundadır.³⁵

Aşağıda yer alan tablo 1 de 2001 yılı verileri ile gelişmiş ülkelerde işgücünün sektörlere göre dağılımı yer almaktadır. Tablo yardımı ile kadın istihdamının hizmetler sektöründe önemli bir orana sahip olduğu görülmektedir.

³⁵ “Shirley Nuss, Women In The World Of Work, International Labor Office, Geneva, 1989, s.31,43”
Meryem Koray, Çalışma Yaşamında Kadın Gerçekleri, **Amme İdaresi Dergisi**, (Cilt 25, Sayı 1, Mart, 1992), s.93’deki alıntı.

Tablo 1 : Bazı Gelişmiş Ülkelerde İşgücünün Cinsiyet ve Sektörlere Göre Dağılımı (%) (2001)

ÜLKELER	TARIM		SANAYİ		HİZMETLER	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Avustralya	3.4	6.1	9.9	29.7	86.6	64.2
Belçika (1999)	1.4	2.7	10.2	35.8	81.6	57.9
Kanada	1.6	4.0	11.4	32.5	87.1	63.5
Danimarka	1.6	4.7	13.5	35.9	84.6	59.0
Finlandiya	3.7	7.4	13.8	39.5	82.1	52.6
Fransa	0.8	2.2	12.9	34.2	86.3	63.6
Almanya	2.1	3.0	17.6	44.4	80.2	52.4
İtalya	4.5	5.8	20.4	39.2	74.9	54.9
Japonya	5.2	4.6	20.7	37.3	73.4	57.3
Hollanda	2.1	3.5	8.9	30.6	86.1	63.6
Norveç	2.1	5.6	9.0	33.0	87.6	57.7
İsveç	1.1	3.4	11.0	35.6	87.8	60.8
İsviçre	3.3	4.9	13.2	35.7	83.5	59.4

Kaynak : ILO, Key Indicators Of The Labour Market, (Third Edition, Geneva, 2003), s.144-160.

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) 2001 yılı verilerine göre; hizmetler sektöründe kadın işgücü oranı erkek işgücü oranından daha fazladır. Tablodan hizmetler sektöründe çalışan kadın işgücü oranının Hollanda'da % 86.1, İsveç'te % 87.8, Norveç'te % 87.6, Danimarka'da ise % 84.6 olduğu görülmektedir.

Sanayi sektöründe çalışan kadın işgücü oranı ise Almanya'da % 17.6, Japonya'da % 20.7, İtalya'da % 20.4, İsveç'te % 11.0 ve Hollanda'da da % 8.9'dur. Sanayi sektöründe erkek işgücü istihdamının, kadın işgücü istihdamından fazla olduğu görülmektedir. Bu da kadınlara sanayi sektöründe daha az çalışma imkanı verildiğini göstermektedir.

Yukarıdaki tabloda yer alan veriler incelendiğinde, gelişmiş ülkelerde kadınların tarım kesiminde çalışma oranının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Buradan sanayi ve teknolojinin gelişmesiyle beraber işgücünün tarımdan hizmetlere doğru kaydığı sonucuna varılabilir.

Gelişmiş ülkelerde kadınların yoğun olarak hizmetler sektöründe çalışmasının birçok nedeni bulunmaktadır. “Endüstri sektöründeki işlerin daha çok erkeklere uygunluğu gibi, hizmet sektöründeki birçok çalışma alanı da (eğitim, sosyal hizmetler, büro işleri gibi) kadınlara uygun özellikler göstermektedir (...)³⁶ Ayrıca hizmet sektörünün gelişimi fiziksel gücün önemini azalttığından, kadınların çalışabileceği birçok yeni iş alanları doğmaktadır. Hizmet sektörünün gelişmesiyle birlikte kadının ücretli çalışmaya katılması artmıştır.

Aşağıda yer alan tablo 2 yardımıyla da gelişmekte olan ülkelerde işgücünün sektörlere göre dağılımı incelenmektedir. Tablo 2 den kadın istihdamının sanayi ve hizmetler sektörü ile kıyaslandığında tarım sektöründe oldukça fazla bir orana sahip olduğu görülmektedir.

³⁶ Meryem Koray, *Sosyal Politika*, (Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 2000), s.214.

Tablo 2 : Bazı Gelişmekte Olan Ülkelerde İşgücünün Cinsiyet ve Sektörlere Göre Dağılımı (%) (1995)

ÜLKELER	TARIM		SANAYİ		HİZMETLER	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Kenya	82	73	4	11	14	15
Nijerya	67	64	7	16	26	20
Senegal	87	72	3	10	10	18
Sudan	84	60	5	10	11	29
Zimbabve	80	62	4	17	16	21
Bangladeş	65	68	8	7	27	25
Çin	74	67	17	19	10	14
Hindistan	78	64	10	15	12	20
Pakistan	15	54	23	11	62	35
Sri Lanka	50	51	14	13	36	35
Türkiye	84	27	6	30	10	43

Kaynak : United Nations, The World's Women 1995 Trends and Statistics, (New York,1995), s.147-148-149.

Birleşmiş Milletler'in 1995 yılı verilerine göre³⁷; gelişmekte olan ülkelerden Pakistan'da kadınların % 62'si, Sri Lanka'da % 36'sı, Bangladeş'de ise % 27'si hizmetler sektöründe çalışmaktadır.

Sanayi sektöründe çalışan kadınların oranı Pakistan'da % 23, Çin'de % 17 ve Sri Lanka'da % 14'dür. Sanayi sektöründe kadın işgücünün en az bulunduğu ülke ise Senegal'dir.

³⁷ Bu çalışmanın yapıldığı dönemde Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Çalışma Örgütü'nün gelişmekte olan ülkeler için yaptıkları istatistik çalışmalarında 1995 yılı sonrasında tüm ülkeler için düzenli verilere rastlanmamıştır. Bu nedenle tablo oluşturulurken 1995 yılı verileri esas alınmıştır.

Tablo'daki verilere göre tarım sektöründe çalışan kadın işgücü oranı Senegal'de % 87, Sudan ve Türkiye'de % 84, Kenya'da % 82, Zimbabwe'de ise % 80'dir. İstatistiksel göstergelere göre, gelişmekte olan ülkelerde kadınların yoğun olarak yer aldığı sektör, tarım sektörüdür. Tarım işgücü içinde kadınların payı erkeklerden fazladır.

Yukarıda yer alan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde cinsiyetlere göre işgücünün dağılımını gösteren tablolardan şu sonuca varılabilir. Gelişmekte olan ülkelerde çalışan kadınların büyük bir bölümü tarım sektöründe ücretsiz aile işçisi olarak çalışırken; gelişmiş ülkelerde kadın işgücünün büyük bir bölümü hizmetler sektöründe ve ücretli statüsünde çalışmaktadır.

4. GÜNÜMÜZDE KADIN İŞGÜCÜNE KATILMA ORANLARI

Günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, çalışan kadın sayısı sanayileşme hızı ile orantılı şekilde artmaktadır. 1980'ler boyunca A.B.D.'de 17 milyon yeni yaratılan işin 2 / 3'nün kadınlar tarafından doldurulması, OECD ülkelerinde 1980 yılından sonra ücretli kadın sayısının yılda % 2 oranında artış göstermesi XXI. yüzyılda kadının iş piyasasında önemli rol oynayacağını göstergesidir.³⁸

Dünyada kadın işgücü sayısının artmasına yardımcı olan önemli gelişmeler şunlardır :³⁹

- ◆ Çalışan kadınları destekleyen yasalar ve uygulamaların olması,
- ◆ Demografik gelişmeler,
- ◆ Eğitim olanaklarının artması,
- ◆ Standart dışı (part-time) çalışma şekillerinin ortaya çıkması,
- ◆ Aile boyutunun küçülmesi (çekirdek ailelerin yaygınlaşması),
- ◆ Evlenme oranlarında azalma,

³⁸ Tokol , a.g.e. , s.19.

³⁹ Tokol , a.g.e. , s.19.

- ◆ Boşanma oranlarında artış,
- ◆ Toplumun kadının çalışmasına yönelik tutumunda sağlanan gelişmeler,
- ◆ Çocuk bakımında ki iyileşmeler olarak sıralanmaktadır.

Yukarıda sıralanan kadınların işgücüne katılım oranlarını arttıran tüm bu gelişmelere karşı, işgücü piyasalarında kadınlara karşı ayrımcılık devam etmektedir. İşler kadın-erkek işleri olarak ayrılmakta, ücretlendirme de de eşitsizlikler görülmektedir. Ayrımcılığı engellemeye yönelik olarak 1972 yılında A.B.D.'de kadınların işe girme, ücretlendirilme ve işte yükseltilmeleri açısından erkeklerle eşit davranış görmesini öngören “İstihdamda Fırsat Eşitliği” yasası kabul edilmiş buna benzer yasalar daha sonra Avrupa ülkelerine de yansiyarak “eşitlik politikaları” toplumların tümünde yer almaya başlamıştır.⁴⁰ Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)’nün “Eşit İşe Eşit Ücret”, “Ananın Korunması”, “İstihdam ve Meslekte Ayrım Yapılmasını Yasaklayan” uluslararası sözleşme kararlarını örnek olarak göstermek mümkündür. İstihdamda eşitlik yasaları kadınların iş ilişkilerinde ve çalışma yaşamında korunmalarını; işe alma, işe son verme, eğitim ve yükselme olanakları gibi konularda cinsiyet ayrımcılığının yapılamayacağını belirtmektedirler.

Yukarıda açıklanan gelişmelerin dünya genelinde kadınların işgücüne katılımlarını arttırdığı söylenebilir. Bunu ILO’nun hazırladığı 1980–2000 yılları ülkelerarası kadın-erkek işgücüne katılım oranlarını gösteren aşağıdaki tablo yardımıyla incelemek mümkündür.

⁴⁰ Serpil Aytaç, **Gelişen Sanayi Merkezlerinde Kadın İşgücü Panelleri I-II**, (Ankara: TİSK Yayınları, Yayın No:205, Şubat, 2001), s.108.

Tablo 3 : Ülkelerarası Kadın-Erkek İşgücüne Katılma Oranları (1980-2000) (15-64 yaş)

ÜLKELER	TOPLAM 1980	TOPLAM 2000	1980 ERKEK	1980 KADIN	2000 ERKEK	2000 KADIN	FARK 1980	FARK 2000
Dünya Toplamı	72.6	73.3	87.5	57.4	85.5	60.7	30.1	24.8
Gelişmiş Ülkeler	71.4	73.1	84.4	58.7	80.8	65.4	26.4	15.4
Gelişmekte Olan Ülkeler	73.1	73.4	88.6	56.9	86.7	59.5	31.7	27.2
Geri Kalmış Ülkeler	78.7	76.8	89.9	67.6	87.6	65.8	22.3	21.8
Afrika	72.0	71.5	88.0	56.4	85.8	57.4	31.6	28.4
Kenya	84.7	82.9	91.7	77.7	89.2	76.6	14.0	12.6
Tanzanya	87.9	85.7	89.9	86.0	88.4	83.0	3.9	5.4
Cezayir	49.0	55.7	80.4	19.1	79.6	31.2	61.3	48.4
Mısır	56.8	60.0	83.5	29.3	82.1	37.1	54.2	45.0
Fas	61.0	63.1	84.6	38.1	82.7	43.7	46.5	39.0
Asya	74.8	74.8	88.9	59.9	87.0	62.0	29.0	25.0
Çin	83.8	84.9	91.5	75.5	89.6	80.0	16.0	9.6
Kore	64.0	68.9	82.5	65.7	85.1	67.2	16.8	17.9
Japonya	68.9	73.3	86.1	52.1	85.0	61.5	34.0	23.5
Bangladeş	80.8	77.7	90.9	70.2	87.4	67.5	20.7	19.9
Hindistan	68.9	66.6	88.6	47.8	86.9	44.6	40.8	42.3
İran	52.7	55.3	83.9	20.7	79.9	30.3	63.2	49.6
Pakistan	59.4	62.9	88.2	27.7	86.6	37.1	60.5	49.5
Endonezya	65.4	71.2	85.8	45.6	84.5	58.0	40.2	26.5
Malezya	63.6	66.0	84.6	42.8	81.4	50.4	41.8	31.0
Ermenistan	72.7	74.2	77.5	68.1	77.8	70.7	9.4	7.1
Filipinler	65.2	67.3	84.5	46.0	83.1	51.2	38.5	31.9
Singapur	66.5	69.7	84.7	47.4	83.9	55.2	37.3	28.7
Tayland	84.5	84.0	89.3	79.7	89.9	78.1	9.6	11.8
İsrail	61.8	67.9	81.9	42.0	79.4	56.3	49.9	23.1
Türkiye	67.9	69.0	87.5	47.8	85.0	52.5	39.7	32.5
Avrupa	72.0	71.8	84.2	60.2	79.6	64.0	24.0	15.6
Bulgaristan	76.6	74.3	82.7	70.4	77.4	71.4	12.3	6.0
Çek Cumhuriyeti	79.9	79.1	84.8	75.1	83.0	75.2	9.7	7.8
Rusya Fed.	79.3	75.7	84.3	74.7	79.5	72.2	9.6	7.3
Danimarka	79.9	81.3	88.3	71.3	85.2	77.3	17.0	7.9
Finlandiya	73.7	74.6	79.3	68.3	76.7	72.5	11.0	4.2
İzlanda	79.7	81.5	86.5	72.5	85.3	77.5	14.0	7.8
İrlanda	60.2	61.7	85.0	34.7	79.2	43.6	50.3	35.6
Norveç	71.8	77.9	83.5	59.8	81.6	74.1	23.7	7.5
İsveç	77.4	83.1	85.4	69.3	84.6	81.6	16.1	3.0
Yunanistan	57.2	63.1	83.5	31.8	78.2	47.9	51.7	30.3
İtalya	60.3	64.5	81.9	39.2	79.0	49.9	42.7	29.1
Portekiz	70.2	72.6	88.5	53.4	82.6	62.9	35.1	19.7
İspanya	58.2	64.1	84.5	32.5	80.1	47.9	52.0	32.2
Avusturya	69.2	68.0	84.9	54.4	79.0	56.4	30.5	22.6
Belçika	60.7	62.6	79.8	41.4	73.1	51.9	38.4	21.2
Fransa	68.5	69.0	81.6	55.2	75.7	62.2	26.4	13.5

Almanya	71.2	71.8	86.5	56.2	81.0	62.2	30.3	18.8
Lüksemburg	60.7	62.3	82.3	39.0	76.2	47.5	43.3	28.2
Hollanda	59.9	67.9	81.0	38.2	79.2	56.2	42.8	23.0
İsviçre	70.8	78.0	89.9	51.9	90.5	64.8	38.0	25.7
Latin Amerika	59.8	65.1	86.6	33.3	85.5	45.2	53.3	40.3
Meksika	58.2	63.2	85.8	31.1	85.6	41.6	54.7	44.0
Arjantin	59.1	62.8	86.4	32.6	84.4	41.6	53.8	42.8
Brezilya	62.5	67.0	89.4	35.7	87.4	47.2	53.7	40.2
Şili	54.7	62.1	81.4	28.7	82.3	42.1	52.7	40.2
Paraguay	63.1	63.6	91.9	34.1	87.8	38.8	57.8	49.0
Kuzey Amerika	71.1	76.0	84.1	58.2	81.7	70.2	25.9	11.5
Kanada	71.8	77.8	86.0	57.3	83.5	72.1	28.7	11.4
A.B.D.	71.0	75.8	83.8	58.2	81.5	70.0	25.6	11.5
Okyanusya	70.1	75.3	86.9	52.6	84.1	66.2	34.3	17.9
Avusturalya	69.5	75.2	86.6	52.0	83.4	66.8	34.6	16.6
Yeni Zelanda	66.0	75.3	85.8	46.0	82.7	67.8	39.8	14.9

Kaynak : ILO, World Labour Report 2000, (Geneva, 2000), s.267-271.

Tablo 3'den de görüldüğü gibi 1980 yılı verilerine göre kadın işgücüne katılım oranının Avrupa Birliği (AB) ülkelerinden İsveç'te % 69.3, Danimarka'da % 71.3, Almanya'da % 56.2 , Fransa'da da % 55.2 düzeyinde olduğu görülmektedir. Yine 1980 yılı verilerine göre; erkek işgücüne katılım oranı da AB ülkelerinden Danimarka'da % 88.3, İsveç'te % 85.4, Almanya'da % 86.5, Fransa'da da % 81.6 düzeyindedir.

Tablo 3'den gelişmekte olan ülkeler için 1980 yılı verilerine göre kadın işgücüne katılım oranlarına baktığımızda, Cezayir'de % 19.1, Mısır'da % 29.3, Çin'de % 75.5, Japonya'da % 52.1, Hindistan'da ve Türkiye'de % 47.8 düzeyinde olduğu görülmektedir. Gelişmekte olan ülkeler için 1980 yılı verilerine göre erkek işgücüne katılım oranlarına baktığımızda da, Cezayir'de % 80.4, Mısır'da % 83.5, Çin'de % 91.5, Japonya'da %86.1, Hindistan'da % 88.6, Türkiye'de de % 87.5 düzeyinde olduğu görülmektedir.

Tablo 3'ün incelenmesinden elde edilen verilere dayanarak şu sonuca ulaşılabilir: Ekonomik gelişmişlik seviyesi ne olursa olsun, dünyanın bütün ülkelerinde kadınların işgücüne katılım oranı, erkeklerin işgücüne katılım oranından daha düşüktür.

Karşılaştırılan iki yılda kadın-erkek İKO farkının zaman içinde az sayıda ülke hariç azalmakta olduğu görülmektedir. Sadece gelişmekte olan ülkelerden Tanzanya, Kore ve Hindistan'da kadın-erkek İKO farkı artmıştır.⁴¹

Tablo yardımıyla 2000 yılı itibariyle kadın-erkek İKO farkının İslam ülkelerinde (örneğin; Cezayir, Mısır, Pakistan), Latin Amerika ülkelerinde (Meksika, Arjantin gibi) ve Akdeniz ülkelerinde (Yunanistan, İtalya gibi) oldukça yüksek olduğu; Tanzanya, Ermenistan, Bulgaristan, Finlandiya, İsveç ve Rusya Fed. ülkelerinde ise kadın-erkek İKO farkının düşük olduğu görülmektedir.

Ayrıca 1980 ve 2000 yılları için kadın İKO'na bakıldığında; Mısır'da 1980 yılında %29.3'ten 2000 yılında ise % 37.1'e; Japonya'da %52.1'den %61.5'e; Türkiye'de %47.8'den %52.5'e; İsveç'te %69.3'ten %81.6'ya; Almanya'da %56.2'den %62.'ye; A.B.D'de %58.2'den %70'e yükselmiştir. Bu verilere dayanarak Dünya genelinde kadınların işgücüne katılma oranlarının artış trendinde olduğu sonucu çıkarılabilir.

⁴¹ DİE verilerine göre 2000 yılında Türkiye'de erkek İKO %72.9, kadın İKO %25.7'dir. Buna göre kadın-erkek İKO farkı 2000 yılı için %47.2'dir ve 1980 yılına göre bu fark %7.5 artmıştır. Bu nedenle farkın arttığı ülkeler arasına Türkiye'yi de eklemek yanlış olmayacaktır. Ancak, tablo oluşturulurken yapılan çalışmanın orijinalliğini bozmamak için Türkiye ile ilgili veri tabloya ILO'nun belirttiği gibi yazılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KADIN İŞGÜCÜNE KATILMA ORANININ GELİŞİMİ VE BUNU ETKİLEYEN UNSURLAR

1. TÜRKİYE'DE KADIN İŞGÜCÜNÜN TARİHSEL GELİŞİMİ

Dünya genelinde kadınların işçi statüsünde, ücretli olarak çalışma yaşamına girişi 18.yy. sonlarında İngiltere'de başlayan sanayi devrimi ile gerçekleşmiştir. Türkiye'de de kadınların çalışma yaşamında yer almaları Sanayi Devrimi'nin gelişimiyle paralellik göstermektedir. 19.yy. başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nda kadınlar çalışma yaşamında yer almışlardır.

Bu nedenle, Türkiye'de kadın işgücünün tarihsel gelişimini "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Kadın" ve "Cumhuriyet Döneminde Kadın" başlıkları altında incelemek mümkündür.

1.1. Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Kadın

Tarih boyunca Türk kadınının konumu incelendiğinde birçok farklılıklar gözlenmektedir. Göçebelik döneminde Türk kadını, devrinin erkek tipine yaklaşımaktadır. Onun gibi ata biner, ok atar, kılıç kullanır, düşmanla savaşırdı. Yerleşik düzene geçişle beraber Türk kadını erkekten daha pasif konumdadır. Batı uygarlığının etkisi ile tekrar erkekle eşit düzeye gelmesi sağlanmıştır.⁴²

⁴² Emel Doğramacı, *Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü*, (3.Baskı, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ekim, 1997), s.3.

Osmanlı Dönemi'nde kadına bakıldığında, kadının toplumsal gelenek ve görenekler çerçevesinde yerini koruduğu ve evinde ailenin geçimine katkıda bulunduğu görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde ekonomik yaşam 19.yy. başlarına dek tarım, hayvancılık, ticaret, el ve ev sanatlarına dayalı olmuştur. Dokuma, maden, savaş sanayii gibi bazı geleneksel sanayi kollarında ücret karşılığı çalışan kadınlar da yer almıştır.

Kadın emeğinden en fazla yararlanan sanayi kolu dokumacılıktır. Özellikle 1850'den sonra dokuma işlerinde kadın emeği yoğun olarak kullanılmıştır. 1860 yıllarında Bursa İpek Fabrikalarında müslüman kadınlar işçi olarak çalışmaya başlamışlardır. İzmir ve civarındaki yaklaşık 300 tezgahta, sürekli olarak 3000 civarında kadın işçi çalışmıştır.⁴³

19.yy. sonlarında kadın işçilerin sayısı artmış hatta bazı fabrikalarda kadın işçiler çoğunluğu oluşturmaya başlamıştır. Kadınlar düşük ücretle çalıştırılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde iş ilişkilerini düzenleyen yasa 1869 yılından başlayarak yürürlüğe giren Mecelle'dir. Mecelle'nin 562. Maddesine göre iş ilişkilerini düzenleyen sözleşme "icare-i ademi" (adam-insan kirası) adını taşımaktadır. Bu deyim ile "Mecelle'de kadının hizmetini kiraya veren bir kişi olarak düşünülmediği, Mecelle'nin özellikle hizmetini kiraya veren erkek işçilerin iş ilişkilerini düzenlemeyi öngördüğü" anlaşılmaktadır. Mecelle'de yalnızca "süt ana"lık hizmet kirası olarak ele alınmıştır.⁴⁴

Tanzimat dönemine kadar Osmanlı İmparatorluğunda kent kadınları her türlü haktan yoksun durumdaydılar. Tanzimat döneminde, kadınlara az da olsa bazı haklar tanınmıştır. Kadının toplumda yerinin önemli olduğu, kadınların eğitim ve öğretiminin gerekliliği konusu önem kazanmıştır. "Mesleki eğitim ilk kez tanzimat döneminde

⁴³ Olcay Aydın, "Yasal Açıdan Kadın İşgücü", **Türkiye'de Kadın İşgücü Seminerleri I-II**, (Ankara: TİSK Yayınları, Yayın No: 192, Aralık, 1999), s.73.

⁴⁴ Ö. Zühtü Altan, **Kadın İşçiler ve Türkiye'de Kadın İşçilerin 1475 Sayılı İş Kanunu ile Korunması**, (Eskişehir: EİTİA Yayını, Yayın No:224/147, 1980), s.52.

verilmeye başlanmıştır. Ebe mektebi, kız sanat okulları, kız ortaokulları (rüştiyeler), kız öğretmen okulu (Darülmualimat) gibi mesleki eğitim veren okullar ilk defa bu dönemde açılmıştır”.⁴⁵ Osmanlı döneminde kent kadınının çalışma yaşamına girişi, böylece, geleneksel kadınsı uğraşlar olan hemşirelik ve öğretmenlik yoluyla olmuştur(....)⁴⁶

1908’de II. Meşrutiyet Dönemi’nde savaşların getirdiği ekonomik buhran, kadını ekonomik yaşamın içine sokmuştur. Balkan Savaşı, I. Dünya Savaşı ve Ulusal Kurtuluş Savaşları nedeni ile savaşa katılan erkeklerden boşalan iş alanlarında kadınların çalıştırılması, kadınların çalışma alanlarını genişletmiştir. Özellikle I. Dünya Savaşı nedeniyle savaşa giden erkeklerin yerine devlet dairelerine kadınlar alınmıştır. Yine, savaş döneminde kadınlar için zorunlu hizmet yasası yayınlanmıştır. Böylece Adana ve Urfa çorap fabrikalarında kadın işçi sayısı da artmıştır.

Savaş, kadın işçilerin büyük kentler dışında da çalışma yaşamına girmesine yol açması yanında, kentli orta sınıf kadınlarının devlet memuriyetlerine, postahanelere, hastabakıcı olarak hastanelere ve orduya girmesine olanak sağlamıştır (....)⁴⁷

Türk kadınının evinin dışında çalışma yaşamına girişi, ülkenin içine düştüğü ekonomik buhran nedeniyle gelişme göstermiştir. Ailelerini geçindirmek zorunda kalan kadınlar düşük ücretle de olsa çalışma yaşamına başlamışlardır. Ekonomik nedenlerle başlayan kadının ücretli çalışması, Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir.

⁴⁵ Turgay Günaydın, 1960 Sonrası Dönemde Kadın İşgücünün İstihdama Etkileri, (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1993), s.18.

⁴⁶ Oya Çitçi, **Kadın Sorunu ve Türkiye’de Kamu Görevlisi Kadınlar**, (Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, No:200, 1982), s.85.

⁴⁷ Çitçi, a g.e.,s.88.

1.2. Cumhuriyet Döneminde Kadın

Cumhuriyet'in ilan edildiği 1923 yılında yeni bir devlet sıfatıyla Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Atatürk'ün önderliğinde Türk toplumunun yeniden yapılanmasını sağlamak, kadınların çalışma yaşamında daha yoğun yer alabilmelerini ve toplumdaki yerlerinin önem kazanmasına imkan tanımak, büyük toplumsal değişimleri yapabilmek için inkılaplar yapılmıştır. Bu dönemde 1924 yılında yeni bir anayasanın yürürlüğe girmesi, 1926 yılında yeni bir medeni kanunun kabul edilmesi, eğitime önem verilmesi, kadın-erkek eşitliği gibi değişimler kadınların lehine gelişmeler göstermiştir.

1924 Anayasası (Teşkilat-i Esasiye Kanunu), ilk öğrenimi kadın-erkek ayrımı yapmadan tüm çocuklar için zorunlu tutmuştur. Yine, "1924 yılında kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile de bugünkü çağdaş örgün eğitimin esasları tespit edilmiş ve milli eğitimin temeli oluşturulmuştur."⁴⁸

4 Ekim 1926 yılında kabul edilen Medeni Kanun ile, o dönemin ölçülerine göre, kadın-erkek arasındaki ayrıcalıklar kaldırılarak, kadına da erkeğin haklarına eşdeğer haklar tanınmış, bu konuda bir denge kurulmaya çalışılmıştır. Çok kadınla evlenme kaldırılarak, tek eşlilik benimsenmiş, mirasta kız-erkek çocuk ayrımı kaldırılmış ve medeni nikah zorunluluğu getirilmiştir.

3 Nisan 1930'da kabul edilen Belediye Kanunu ile ilk kez kadınlara Belediye Seçimlerine seçmen olarak katılma, daha sonra 5 Aralık 1934'de kabul edilen bir yasa değişikliği ile de (...) ⁴⁹ Millet Meclisi seçimlerinde seçme ve seçilme hakları tanınmış, siyasal alanda cinsiyete ilişkin tüm yasal kısıtları ortadan kaldırmıştır. Kadın-erkek eşitliği, kadın hakları konusunda Türkiye bir çok Avrupa ülkesinden çok daha önce adım atmış Atatürk'ün uzgörüsüyle kadın-erkek eşitliği Cumhuriyetimizin temelini yerleştirilmiştir. Örneğin; kadının seçme ve seçilme hakkına kavuştuğu tarih İngiltere'de 1928, Türkiye'de 1934, Fransa'da 1946 ve İsviçre'de 1972'dir. Bu tarihler

⁴⁸ Doğramacı, a.g.e., s.81.

⁴⁹ Altan, a.g.e., s.66.

Atatürk'ün nedenli ileri görüşlü bir kurucu lider olduğunu göstermektedir.⁵⁰ Ancak 1935 yılında kadınların da katıldığı ilk Milletvekili seçiminde 18 (%4.6) kadın parlamentoya girmiştir (...)⁵¹ 2002 yılında yapılan son seçimde ise Türkiye Büyük Millet Meclisine giren 550 milletvekilinin sadece 24'ü (%4.36) kadındır. Türkiye bu konuda Dünya sıralamasında 140'ıncı sırada yer alırken; Avrupa, Asya, Latin Amerika ve Afrika kıtalarındaki ülkelerin büyük bir bölümünden daha geride kalmaktadır.⁵² Bu gösterge üzüntü verici olmakla beraber, nedenlerini siyasal ve sosyal sebeplerde aramak mümkündür.

Cumhuriyet döneminde kadınlara yönelik faaliyetlere yasal açıdan bakıldığında ilk olarak 24 Nisan 1930 tarihinde kabul edilen 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'na rastlanmaktadır. Bu kanun ile yetişkin işçilerin yanı sıra çocuk ve kadın işçilerin çalışma yaşı, süresi, işin konusu ve diğer çalışma koşullarını düzenleyen koruyucu hükümler getirilmiştir. 1936 yılında 3008 sayılı ilk "İş Kanunu" kabul edilmiştir. Bu kanun, kadınların çalışma hayatında haklarının korunması açısından önemlidir. Ancak; 3008 sayılı Kanunda ücret eşitliği ilkesi doğrultusunda bir düzenleme bulunmamaktadır.⁵³

Türkiye 23 Haziran 1937 yılında 3229 sayılı kanun ile uluslar arası Çalışma Örgütü'nün 45 numaralı sözleşmesini imzalamıştır. Bu sözleşme de "Kadınların Maden Ocaklarında ve Yer Altında Çalıştırılmaması" yer almıştır.

1945 yılında kabul edilen "İş Kazaları ile Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortası Kanunu" Türkiye'de yürürlüğe giren ilk sigorta kanunu olmuştur. Bu kanun ile analık durumu söz konusu olan kadın işçilere ilk kez sosyal güvence getirilmiştir (...)⁵⁴

⁵⁰ Fikret Bila, "Kadın Erkek Eşitliği", **Milliyet Gazetesi**, (5 Mayıs 2004), s.16.

⁵¹ <http://www.chp.org.tr> internet sayfasından elde edilen nüsha: s.1.

⁵² "Kadınlarla Birlikte Kadınlar Lehine Siyaset", **Akşam Gazetesi**, (25 Kasım 2002), s.11.

⁵³ Aydın, **a.g.e.**, s.76.

⁵⁴ Altan, **a.g.e.**, s.70.

9 Temmuz 1961 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, sosyal politika alanında önemli ve ileri hükümler getirmiş, kadın işçilerin korunmasına yönelik mevzuatın gelişmesini sağlamıştır.⁵⁵

25 Ağustos 1971 tarihinde de kadın işçileri koruyucu hükümler içeren 1475 sayılı İş Kanunu yürürlüğe girmiştir.

1980'lerde IMF ve Dünya Bankası'nın dayatmalarıyla Türkiye dahil birçok ülkede yaygın biçimde uygulamaya konan yapısal uyum ve istikrar politikaları ticaretin serbestleştiği, ihracata yönelmenin olası tek büyüme imkânı sunduğu bir model öngörmüştür. Türkiye de ihracata dayalı büyüme modeli içinde uluslararası pazarda rekabet edebilmenin temel unsuru olarak ucuz işgücü maliyetlerine yönelmiştir. Bu da enformel işgücü kullanımını yaygınlaştırmıştır.⁵⁶

10 Haziran 2003 yılında da kadın-erkek eşitliğine dayalı 4857 sayılı yeni İş Kanunu yürürlüğe girmiştir.

Sonuç olarak, Cumhuriyetin ilanı ile beraber eğitime verilen önem, Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirilen inkılaplar ve çağdaş ülkeler seviyesine çıkma isteği, yeni medeni kanun, kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınması gibi kadınlar açısından olumlu gelişmelerin meydana gelmesi; işgücü içerisinde yer alan kadın sayısının da artmasını sağlamıştır.

⁵⁵ Aydın, a.g.e., s.76.

⁵⁶ Gülay Toksöz, "Türkiye'de Kadın İşgücü ve Enformel Sektörde İstihdamı", Türkiye'de Kadın İşgücü Seminerleri I-II, (Ankara: TİSK Yayınları, Yayın No:192, 1999), s.55.

2. TÜRKİYE'DE İŞGÜCÜ PİYASALARINDA KADIN

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye’de kadın işgücü arzının toplam işgücü arzının ne kadarı olduğu, Türkiye’de istihdam içinde kadınların hangi sektörlerde yoğunlaştığı, istihdamın eğitim düzeyi ve istihdamın mesleksi bileşimi gibi hususlar incelenecektir.

Kadın işgücü arzı ve kadın istihdamı ile ilgili 1988-2003 dönemini kapsayan düzenli verileri Devlet İstatistik Enstitüsü’nün (DİE) internet sitesinden elektronik olarak sağlamak mümkündür. DİE, Hanehalkı İşgücü Anketleri 1988-2000 yılları arasında Nisan ve Ekim ayları olmak üzere yılda iki defa, 2000 yılından itibaren ise yılda dört defa yapılmaktadır. Bu nedenle oluşturulan tablolarda 1988-2000 dönemi için Ekim ayı verileri ve 12 ve daha yukarı yaştaki nüfus dikkate alınırken, 2000 yılından itibaren ise yıllık veriler ve ilköğretimin sekiz yıla çıkartılmış olması nedeni ile 15 ve daha yukarı yaştaki nüfus dikkate alınmıştır. Bu bilgiler her bir tablonun altında tekrar belirtilmeyecektir.

2.1. Kadın İşgücü Arzı

İşgücü arzının, istihdam edilen (bir işte çalışan) nüfus ile bir işi olmayıp aktif olarak iş arayanların (işsizlerin) toplamından oluştuğu birinci bölümde belirtilmişti. Aşağıdaki tablo yardımıyla Türkiye genelinde ve kentsel-kırsal alanlarda kadın işgücü arzını, erkek işgücü arzı ile karşılaştırarak incelemek mümkündür.

Tablo 4: Yıllara Göre Kadın–Erkek İşgücü Arzı (Bin Kişi) (1988–2003)

YILLAR	İŞGÜCÜ (TÜRKİYE)	%	İŞGÜCÜ (KENT)	%	İŞGÜCÜ (KIR)	%
1988 Ekim K	6.238	30.7	1.561	18.2	4.677	39.8
E	14.070	69.2	7.010	81.7	7.060	60.1
1989 Ekim K	6.673	31.8	1.688	19.1	4.985	41.0
E	14.310	68.1	7.149	80.8	7.161	58.9
1990 Ekim K	6.789	31.4	1.738	18.6	5.052	41.2
E	14.772	68.5	7.574	81.3	7.198	58.7
1991 Ekim K	6.828	30.9	1.549	16.2	5.280	42.1
E	15.225	69.0	7.966	83.7	7.260	57.8
1992 Ekim K	6.692	30.0	1.918	18.8	4.774	39.4
E	15.557	69.9	8.232	81.1	7.325	60.5
1993 Ekim K	5.659	26.7	1.876	18.4	3.783	34.3
E	15.506	73.2	8.271	81.5	7.235	65.6
1994 Ekim K	6.421	28.4	2.040	19.0	4.381	36.9
E	16.146	71.5	8.685	80.9	7.461	63.0
1995 Ekim K	6.800	29.1	2.081	19.1	4.719	38.0
E	16.499	70.8	8.809	80.8	7.690	61.9
1996 Ekim K	6.988	29.4	1.962	17.8	5.026	39.4
E	16.739	70.5	9.025	82.1	7.714	60.5
1997 Ekim K	6.288	27.0	2.284	19.6	4.003	34.4
E	16.990	72.9	9.364	80.3	7.626	65.5
1998 Ekim K	7.065	28.8	2.278	18.9	4.786	38.4
E	17.406	71.1	9.732	81.0	7.674	61.5
1999 Ekim K	6.530	27.5	2.387	19.8	4.143	35.5
E	17.138	72.4	9.642	80.1	7.496	64.4
2000 K	6.188	26.8	2.379	19.5	3.809	34.9
E	16.890	73.1	9.797	80.4	7.093	65.0
2001 K	6.451	27.4	2.488	19.8	3.963	36.1
E	17.040	72.5	10.035	80.1	7.005	63.8
2002 K	6.760	28.3	2.787	21.5	3.972	36.5
E	17.058	71.6	10.168	78.4	6.891	63.4
2003 K	6.555	27.7	2.768	21.1	3.787	35.8
E	17.086	72.2	10.323	78.8	6.763	64.1

Kaynak: <http://www.die.gov.tr>

K: Kadın

E: Erkek

1988 yılı verilerine göre, kentsel alanda 1 milyon 561 bin olan kadın işgücü arzının, 2003 yılına kadar % 2.9'luk bir artış oranı ile 2 milyon 768 bine kadar yükseldiği; kırsal alanda ise 4 milyon 677 bin olan kadın işgücü arzının, 2003 yılında % 4'lük bir azalma ile 3 milyon 787 bin düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir.

Kadın işgücü arzı 1988 yılı için kentsel alanda % 18.2, erkek işgücü arzı ise % 81.7 iken, kırsal alanda bu oranlar sırasıyla % 39.8 ve % 60.1 olarak gerçekleşmiştir. Yıllar itibariyle kentsel işgücü piyasalarında kadın işgücü arzı oranında fazla bir değişiklik olmadığı, 2003 yılı için % 21.1 olduğu izlenmektedir.

Kentsel alanda kadınları işgücünden uzak tutan en önemli etken eğitim-ücret-fırsat maliyeti bileşiminin bir sonucu olan refah en çoklaştırmasıdır. Kadın işgücünün ortalama eğitim düzeyi çok düşüktür. Eğitim eksikliği, bilgi-beceri noksanlığı ve vasıfsızlık, işgücü piyasasında kadınların elde edebileceği ücret düzeyini düşürmektedir. Yuva-kreş hizmetlerinin sınırlı olması, mevcut olanların da çoğunlukla kazanabilecek gelire kıyasla çok pahalı olması, dışarıda ücretli bir işte çalışmanın fırsat maliyetini yükseltmektedir. Diğer bir ifade ile dışarıda çalışmanın haneye getireceği ek gelir, dışarıda çalışmanın getireceği ekstra harcamalarla karşılaştırıldığında kadınlar işgücü piyasalarında yer almak istememektedirler.⁵⁷

Ayrıca, toplumda genel kabul görmüş “kadının yeri evidir, görevi de eş, anne, ev kadını olmaktır” düşüncesi de kadınları işgücü piyasalarından uzak tutmaktadır. Çalışma yaşamında yer alan bekar kadınların bir çoğu evlendiklerinde veya çocuk sahibi olduklarında işten ayrılmaktadırlar.

Tablodan görüldüğü gibi Türkiye genelinde de kadın işgücü arzı, erkek işgücü arzının gerisinde kalmakta ve yıllar itibariyle azalmaktadır. 2003 yılı verilerine göre kadın işgücü arzı % 27.7 iken, bu oran erkeklerde % 72.2'dir.

⁵⁷ Seyfettin Gürsel ve diğerleri, **Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik**, (İstanbul: TÜSİAD Yayınları, Yayın No: TÜSİAD-T/ 2002 / 12-354, Aralık, 2002), s.48.

İşgücü piyasalarında erkek işgücü arzının, kadın işgücü arzından çok daha fazla olmasını, aileden başlayan cinsiyet ayrımcılığı ile eğitimde önceliğin erkeklere verilmesi ve hâlâ “evin reisi erkektir, evin geçimini erkek sağlar” düşüncesinin yaygın olması ile açıklamak mümkündür. Kadın işgücü piyasasında yer alsa bile elde ettiği gelir fazla önemsenmeyip, eve katkı olarak değerlendirilmekte, gelirini bağımsız olarak kullanamamakta, gelirin kontrolünü evin erkeğı ele almaktadır. Böylece, kadının geleneksel evinin kadını, çocuklarının annesi rollerine, aile gelirine katkı rolü de eklenmiş bulunmaktadır.

Kadın işgücü arzında en önemli etkenin elde edilecek gelir düzeyi olduğı ve gelir ile eğitim düzeyi arasında ki pozitif ilişkinin varlığı da daha önce vurgulanmıştı. Aşağıda yer alan tablo eğitim düzeyleri itibariyle kadın işgücü arzını, erkek işgücü arzı ile karşılaştırarak kentsel-kırsal alanlar için göstermektedir.

Tablo 5 : Eğitim Durumu ve Yıllara Göre Kadın-Erkek İşgücü (Bin Kişi) (Kent-Kır/1988-2003)

YILLAR	KENT								KIR							
	Toplam İşgücü		Lise Altı		Lise ve Dengi		Yüksekokul veya Fakülte		Toplam İşgücü		Lise Altı		Lise ve Dengi		Yüksekokul veya Fakülte	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
1988 Ekim K	1561	100	960	61,4	407	26,0	194	12,4	4677	100	4399	94,0	137	2,9	66	1,4
E	7010	100	5523	78,7	963	13,7	525	7,4	7060	100	6013	85,1	448	6,3	172	2,4
1989 Ekim K	1688	100	1071	63,4	397	23,5	220	13,0	4985	100	4740	95,0	99	1,9	54	1,0
E	7149	100	5640	78,8	985	13,7	524	7,3	7161	100	6145	85,8	442	6,1	158	2,2
1990 Ekim K	1738	100	1015	58,4	454	26,1	269	15,4	5052	100	4723	93,4	166	3,2	58	1,1
E	7574	100	5845	77,1	1119	14,7	610	8,0	7198	100	5964	82,8	522	7,2	207	2,8
1991 Ekim K	1549	100	851	54,9	438	28,2	260	16,7	5280	100	5086	96,3	91	1,7	37	0,7
E	7966	100	6112	76,7	1219	15,3	634	7,9	7260	100	6269	86,3	436	6,0	138	1,9
1992 Ekim K	1918	100	1063	55,4	529	27,5	327	17,0	4774	100	4556	95,4	99	2,0	43	0,9
E	8232	100	6149	74,6	1424	17,2	657	7,9	7325	100	6299	85,9	460	6,2	127	1,7
1993 Ekim K	1876	100	942	50,2	575	30,6	359	19,1	3783	100	3471	91,7	153	4,0	58	1,5
E	8271	100	5914	71,5	1568	18,9	794	9,5	7235	100	5854	80,9	592	8,1	204	2,8
1994 Ekim K	2040	100	1072	52,5	550	26,9	417	20,4	4381	100	4076	93,0	141	3,2	58	1,3
E	8685	100	6137	70,6	1657	19,0	891	10,2	7461	100	6121	82,0	682	9,1	169	2,2
1995 Ekim K	2081	100	1011	48,5	643	30,8	424	20,3	4719	100	4405	93,3	155	3,2	42	0,8
E	8809	100	6147	69,7	1787	20,2	876	9,9	7690	100	6191	80,5	763	9,9	139	1,8
1996 Ekim K	1962	100	895	45,6	659	33,5	407	20,7	5026	100	4654	92,5	216	4,2	49	0,9
E	9025	100	6146	68,0	2008	22,2	872	9,6	7714	100	6115	79,2	825	10,6	159	2,0
1997 Ekim K	2284	100	1062	46,4	727	31,8	496	21,7	4003	100	3669	91,6	205	5,1	42	1,0
E	9364	100	6417	68,5	1973	21,0	975	10,4	7626	100	6012	78,8	792	10,3	152	1,9
1998 Ekim K	2278	100	909	39,9	771	33,8	599	26,2	4786	100	4390	91,7	218	4,5	44	0,9
E	9732	100	6572	67,5	2082	21,3	1078	11,0	7674	100	5905	76,9	880	11,4	173	2,2
1999 Ekim K	2387	100	1105	46,2	697	29,1	584	24,4	4143	100	3846	92,8	150	3,6	63	1,5
E	9642	100	6374	66,1	2191	22,7	1078	11,1	7496	100	5898	78,6	779	10,3	194	2,5
2000 K	2379	100	1002	42,1	747	31,3	629	26,4	3809	100	3582	94,0	162	4,2	65	1,7
E	9797	100	6355	64,8	2312	23,5	1130	11,5	7093	100	6113	86,1	769	10,8	212	2,9
2001 K	2488	100	1115	44,8	727	29,2	645	25,9	3963	100	3737	94,2	157	3,9	68	1,7
E	10035	100	6407	63,8	2436	24,2	1193	11,8	7005	100	5967	85,1	829	11,8	209	2,9
2002 K	2787	100	1247	44,7	806	28,9	735	26,3	3972	100	3696	93,0	185	4,6	91	2,2
E	10168	100	6298	61,9	2554	25,1	1315	12,9	6891	100	5721	83,0	904	13,1	265	3,8
2003 K	2768	100	1198	43,2	787	28,4	783	28,2	3787	100	3494	92,2	179	4,7	114	3,0
E	10323	100	6236	60,4	2648	25,6	1438	13,9	6763	100	5537	81,8	937	13,8	289	4,2

Tablo 5 yardımıyla eğitim düzeyi lise altı, lise ve dengi, yüksekokul veya fakülte şeklinde üç grup olarak incelenmiştir.

Kadın işgücü arzının kentsel alanda eğitim durumuna göre dağılımına bakıldığında, lise altı eğitimlilerin toplam kadın işgücü arzı içindeki payı 1988-2003 döneminde % 61.4'ten % 43.2'ye düşmüştür. Buna karşılık anılan dönemde, lise ve dengi okul mezunlarının payı % 26'dan % 28.4'e, yüksekokul eğitimlilerin payı % 12.4'ten % 28.2'ye yükselmiştir. Aynı şekilde kentsel alanda erkek işgücü arzının dağılımına bakıldığında 1988-2003 döneminde lise altı eğitimlilerin payı % 78.7'den % 60.4'e düşerken, lise ve dengi okul mezunlarının payı % 13.7'den % 25.6'ya, yüksekokul mezunlarının payı da % 7.4'ten % 13.9'a yükseldiği görülmektedir.

Lise altı eğitim grubunda kadın-erkek işgücü arzı düşerken, yüksekokul grubunda işgücü arzının artış göstermesi kentsel alanda işgücünün eğitim düzeyinin hızlı bir şekilde arttığını göstermektedir. Ayrıca; yüksekokul eğitimlilerin işgücü arzı içindeki payının lise ve dengi okul mezunlarının payına göre daha hızlı artması da, son yıllarda çok sayıda yeni üniversitenin açılmış olmasına ve eğitimin öneminin kavranmasına bağlamak mümkündür. Gün geçtikçe daha fazla lise mezunu genç kız eğitimine devam etmektedir.

Kırsal alanlar itibariyle kadın-erkek işgücü arzının eğitim düzeylerinin toplam işgücü arzı içerisindeki payı 1988-2003 döneminde lise altı eğitim düzeyinde kadınlar için % 94'ten % 92.2'ye, erkekler için % 85.1'den % 81.8'e düşerken, lise ve yüksekokul eğitim düzeylerinde ise yıllar itibariyle az da olsa artış gözlenmektedir.

Kırsal alanlarda lise altı eğitim düzeyinde kadın işgücünün payının % 90'lar civarında olması, kadınların babalarının veya kocalarının topraklarında ücretsiz aile işçisi olarak çalıştıklarını göstermektedir. 2003 yılı itibariyle kırsal alanda lise altı eğitim düzeyinde % 92.2 olan kadın işgücü oranının, kentsel alanda % 43.2 olması kırsal kesimde tarlada çalışan kadının, şehre göç ettiğinde yeterli eğitim düzeyine sahip olmayışı, vasıfsız olması nedeniyle işgücü piyasalarında yer alamadığını göstermektedir.

2.2. Kadın İstihdamı

Bu başlık altında eksik istihdam, istihdam edilenlerin içinde ücretli ve yevmiyelilerin, kendi hesabına çalışanların, işverenlerin ve ücretsiz aile işçilerinin payı, istihdam edilenlerin eğitim düzeyi ve istihdamın mesleksel bileşimi üzerinde durulacaktır.

2.2.1. Eksik İstihdam

Eksik istihdam, kişinin çalışmak istemesine rağmen çalıştığı saatlerin çalışma haftasını dolduramaması olarak tanımlanmaktadır.

DİE, Hanehalkı İşgücü Anketleri ile eksik istihdam kavramını iki ayrı grupta ölçmektedir.⁵⁸

- a) **Görülebilir eksik istihdam:** Referans döneminde ekonomik nedenlerle, 40 saatten daha az süre çalışıp, mevcut işinde ya da ikinci bir işte daha fazla süre çalışmaya müsait olan kişilerdir.

Ekonomik nedenler;

- ◆ Teknik veya ekonomik nedenlerle geçici iş yavaşlatılması veya durdurulması,
- ◆ İş olmaması,
- ◆ Tam gün iş bulamaması,
- ◆ İşin son hafta içinde başlaması ve/veya bitmesinden kaynaklanmaktadır.

- b) **Diğer:** Görülebilir eksik istihdam dışında kalanlardan, mevcut işinde elde ettiği gelirin azlığı ya da kendi mesleğinde istihdam edilmemesi gibi nedenlerle mevcut işini değiştirmek istediğini ya da ikinci bir iş aradığını bildiren kişilerdir.

⁵⁸ DİE, **Haber Bülteni**, (Ankara, 09.03.2004), s.10.

DİE'nün yaptığı tanımlamalardan, eksik istihdamda bulunanların bir taraftan çalışıp gelir elde ederken, bir taraftan da iş aramaya devam ettikleri anlaşılmaktadır.

Tablo 6 yardımıyla kentsel-kırsal alanlarda eksik istihdamda bulunan kadın-erkek işgücünü incelemek mümkündür.

Tablo 6: Yıllara ve Cinsiyetlere Göre Eksik İstihdamda Olanlar (Bin Kişi) (Kent-Kır/1988-2003)

YILLAR	KENT								KIR							
	Toplam eksik İstihdam		Ekonomik nedenlerle 40 saatten az çalışan		Esas mesleğinde çalışmadığı için iş arayan		Gelir azlığı nedeni ile iş arayan		Toplam eksik İstihdam		Ekonomik nedenlerle 40 saatten az çalışan		Esas mesleğinde çalışmadığı için iş arayan		Gelir azlığı nedeni ile iş arayan	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
1988 Ekim K	60	100	20	33,3	2	3,3	39	65,0	79	100	58	73,4	3	3,7	18	22,7
E	491	100	96	19,5	14	2,8	381	77,5	692	100	328	47,3	10	1,4	354	51,1
1989 Ekim K	66	100	27	40,9	4	6,0	35	53,0	129	100	100	77,5	4	3,1	25	19,3
E	455	100	117	25,7	17	3,7	322	70,7	717	100	373	52,0	10	1,3	334	46,5
1990 Ekim K	87	100	29	33,3	3	3,4	54	62,0	44	100	20	45,4	3	6,8	20	45,4
E	656	100	126	19,2	15	2,2	515	78,5	731	100	153	20,9	23	3,1	555	75,9
1991 Ekim K	89	100	46	51,6	1	1,1	43	48,3	73	100	12	16,4	0	0,0	61	83,5
E	576	100	167	28,9	15	2,6	394	68,4	738	100	80	10,8	10	1,3	647	87,6
1992 Ekim K	98	100	34	34,6	3	3,0	61	62,2	135	100	21	15,5	0	0,0	114	84,4
E	663	100	145	21,8	17	2,5	501	75,5	802	100	69	8,6	14	1,7	719	89,6
1993 Ekim K	95	100	39	41,0	0	0,0	56	58,9	89	100	10	11,2	0	0,0	79	88,7
E	729	100	155	21,2	19	2,6	555	76,1	821	100	60	7,3	6	0,7	755	91,9
1994 Ekim K	158	100	55	34,8	6	3,7	98	62,0	167	100	22	13,1	3	1,7	142	85,0
E	808	100	164	20,2	18	2,2	626	77,4	895	100	88	9,8	26	2,9	781	87,2
1995 Ekim K	100	100	36	36,0	1	1,0	62	62,0	92	100	47	51,0	4	4,3	41	44,5
E	605	100	140	23,1	8	1,3	457	75,5	759	100	81	10,6	25	3,2	653	86,0
1996 Ekim K	80	100	14	17,5	5	6,2	62	77,5	110	100	4	3,6	9	8,1	97	88,1
E	583	100	94	16,1	19	3,2	470	80,6	799	100	52	6,5	19	2,3	727	90,9
1997 Ekim K	101	100	21	20,7	10	9,9	70	69,3	52	100	6	11,5	4	7,6	41	78,8
E	721	100	91	12,6	20	2,7	610	84,6	690	100	43	6,2	24	3,4	623	90,2
1998 Ekim K	89	100	17	19,1	5	5,6	68	76,4	56	100	3	5,3	4	7,1	49	87,5
E	652	100	103	15,7	12	1,8	537	82,3	654	100	51	7,7	22	3,3	581	88,8
1999 Ekim K	132	100	31	23,4	11	8,3	90	68,1	143	100	11	7,6	0	0,0	133	93,0
E	1029	100	166	16,1	41	3,9	822	79,8	1221	100	129	10,5	12	0,9	1081	88,5
2000 K	117	100	52	44,4	3	2,5	62	52,9	59	100	14	23,7	1	1,6	44	74,5
E	778	100	144	18,5	18	2,3	615	79,0	638	100	86	13,4	18	2,8	534	83,6
2001 K	103	100	39	37,8	4	3,8	59	57,2	46	100	5	10,8	3	6,5	39	84,7
E	712	100	154	21,6	17	2,3	542	76,1	543	100	60	11,0	11	2,0	472	86,9
2002 K	95	100	33	34,7	5	5,2	57	60,0	43	100	5	11,6	2	4,6	37	86,0
E	661	100	125	18,9	18	2,7	519	78,5	497	100	47	9,4	16	3,2	434	87,3
2003 K	104	100	24	23,0	6	5,7	74	71,1	45	100	5	11,1	1	2,2	38	84,4
E	571	100	96	16,8	16	2,8	459	80,3	423	100	36	8,5	11	2,6	376	88,8

Eksik istihdamın bileşimi incelendiğinde 2003 yılı verilerine göre kentsel alanda ekonomik nedenlerle 40 saatten az çalışan kadın istihdamının payı toplam eksik istihdam içinde % 23, esas mesleğinde çalışmadığı için iş arayanların oranı % 5.7, gelir azlığı nedeni ile iş arayanların oranının ise % 71.1 olduğu görülmektedir.

Son yıllarda artan işsizlik ve ekonominin yeni yatırımlarla istihdam alanları yaratamaması kadın işgücünün istihdama katılımını önemli ölçüde sınırlamıştır. Ekonomik krizin yaşandığı 2000 yılından itibaren kentsel alanda ekonomik nedenlerle 40 saatten az çalışanlar içinde kadın istihdamının payının arttığı izlenmektedir. Bunun formal sektörde tam gün iş bulamadığı için kısmi süreli çalışmak zorunda kalan kadınlardan oluştuğunu düşünmek mümkündür.

Toplam eksik istihdam içinde gelir azlığı nedeni ile iş arayan kadın-erkek işgücünün kentsel ve kırsal alanlarda çok yüksek olduğu gözlenmektedir. Buradan kadın-erkek işgücünün gelir düzeyinden memnun olmadığı, mevcut donanımı ile daha yüksek gelirli bir işte çalışabileceğini düşündüğü anlaşılmaktadır.

Eksik istihdam Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde düşük eğitim seviyesine sahip/vasıfsız kişilerle ilgili bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Aşağıda yer alan tablo eğitim düzeyine göre kadın-erkek eksik istihdamda olanların toplam eksik istihdam içindeki paylarını göstermektedir.

Tablo 7: Eğitim Düzeyine ve Cinsiyetlere Göre Eksik İstihdamda Olanlar (Bin Kişi) (Kent-Kır/1988-2003)

Yıllar	KENT								KIR							
	Toplam		Lise Altı		Lise ve Dengi		Yüksekokul veya Fakülte		Toplam		Lise Altı		Lise ve Dengi		Yüksekokul veya Fakülte	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
1988 Ekim K	60	100	44	73.3	12	20.0	4	6.6	79	100	69	87.3	8	10.1	3	3.7
E	491	100	413	84.1	57	11.6	21	4.2	692	100	642	92.7	42	6.0	7	1.0
1989 Ekim K	66	100	50	75.7	9	13.6	8	12.1	129	100	121	93.7	6	4.6	2	1.5
E	455	100	380	83.5	56	12.3	20	4.3	717	100	668	93.1	36	5.0	11	1.5
1990 Ekim K	87	100	55	63.2	21	24.1	11	12.6	44	100	41	93.1	2	4.5	0	0
E	656	100	563	85.8	66	10.0	28	4.2	731	100	670	91.6	49	6.7	11	1.5
1991 Ekim K	89	100	73	82.0	10	11.2	8	8.9	73	100	73	100	0	0	0	0
E	576	100	494	85.7	60	10.4	22	3.8	738	100	679	92.0	47	6.3	12	1.6
1992 Ekim K	98	100	73	74.4	19	19.3	6	6.1	135	100	128	94.8	5	3.7	2	1.4
E	663	100	573	86.4	68	10.2	22	3.3	802	100	744	92.7	50	6.2	7	0.8
1993 Ekim K	95	100	65	68.4	23	24.2	7	7.3	89	100	86	96.6	3	3.3	0	0
E	729	100	608	83.4	93	12.7	27	3.7	821	100	754	91.8	64	7.7	3	0.3
1994 Ekim K	158	100	113	71.5	26	16.4	20	12.6	167	100	156	93.4	11	6.5	0	0
E	808	100	672	83.1	101	12.5	36	4.4	895	100	784	87.5	97	10.8	15	1.6
1995 Ekim K	100	100	70	70.0	18	18.0	12	12.0	92	100	84	91.3	8	8.6	0	0
E	605	100	481	79.5	98	16.1	26	4.2	759	100	661	87.0	89	11.7	10	1.3
1996 Ekim K	80	100	50	62.5	23	28.7	8	10.0	110	100	100	90.9	6	5.4	4	3.6
E	583	100	479	82.1	92	15.7	13	2.2	799	100	709	88.7	83	10.3	5	0.6
1997 Ekim K	101	100	58	57.4	31	30.6	13	12.8	52	100	34	65.3	16	30.7	2	3.8
E	721	100	568	78.7	113	15.6	30	4.1	690	100	614	88.9	68	9.8	6	0.8
1998 Ekim K	89	100	43	48.3	34	38.2	12	13.4	56	100	52	92.8	4	7.1	0	0
E	652	100	515	78.9	113	17.3	23	3.5	654	100	549	83.9	97	14.8	8	1.2
1999 Ekim K	132	100	84	63.6	35	26.5	12	9.0	143	100	131	91.6	14	9.7	0	0
E	1029	100	819	79.5	164	15.9	46	4.4	1221	100	1111	90.9	104	8.5	4	0.3
2000 K	117	100	79	67.5	26	22.2	12	10.2	59	100	51	86.4	6	10.1	1	1.6
E	778	100	634	81.4	116	14.9	27	3.4	638	100	573	89.8	58	9.0	8	1.2
2001 K	103	100	69	66.9	21	20.3	12	11.6	46	100	39	84.7	6	13.0	1	2.1
E	712	100	578	81.1	111	15.5	23	3.2	543	100	478	88.0	59	10.8	6	1.1
2002 K	95	100	56	58.9	22	23.1	16	16.8	43	100	33	76.7	7	16.2	4	9.3
E	661	100	518	78.3	114	17.2	30	4.5	497	100	415	83.5	73	14.6	10	2.0
2003 K	104	100	63	60.5	26	25.0	15	14.4	45	100	30	66.6	11	24.4	5	11.1
E	571	100	433	75.8	110	19.2	29	5.0	423	100	333	78.7	84	19.8	9	2.1

Tablo 7'den de görüldüğü gibi en büyük paya sahip olan grup lise altı eğitim kurumlarını bitirenlerdir. Söz konusu grubun 1988 yılında kentsel alanda eksik istihdamdaki kişiler içinde sahip olduğu pay kadınlarda % 73.3, erkeklerde % 84.1; 2003 yılında da kadınlarda % 60.5, erkeklerde % 75.8 olarak gerçekleşmiştir. Zaman içerisinde lise altı eğitim düzeyine sahip olanların payları azalırken, lise dengi ve yüksekokul eğitim düzeyine sahip olanların payı artmıştır.

Tablo 8 ve 9 işteki duruma göre toplam eksik istihdam içinde yer alan kadın-erkek istihdamının payını göstermektedir.

Tablo 8: İşteki Duruma ve Cinsiyetlere Göre Eksik İstihdamda Olanlar (Bin Kişi)
(Kent/1988-2003)

YILLAR	KENT									
	Toplam	%	Ücretli ve Yevmiyeli	%	İşveren	%	Kendi Hesabına	%	Ücretsiz Aile İşçisi	%
1988 Ekim K	60	100	47	78.3	0	0	9	15.0	4	6.6
E	491	100	394	80.2	8	1.6	80	16.2	9	1.8
1989 Ekim K	66	100	53	80.3	0	0	10	15.1	3	4.5
E	455	100	335	73.6	11	2.4	97	21.3	13	2.8
1990 Ekim K	87	100	59	67.8	3	3.4	24	27.5	2	2.2
E	656	100	471	71.7	21	3.2	159	24.2	4	0.6
1991 Ekim K	89	100	58	65.1	1	1.1	26	29.2	4	4.4
E	576	100	395	68.1	19	3.2	149	25.8	12	2.0
1992 Ekim K	98	100	73	74.4	0	0	22	22.4	3	3.0
E	663	100	443	66.8	17	2.5	164	24.7	39	5.8
1993 Ekim K	95	100	61	64.2	0	0	26	27.3	7	7.3
E	729	100	520	71.3	14	1.9	165	22.6	31	4.2
1994 Ekim K	158	100	124	78.4	0	0	23	14.5	11	6.9
E	808	100	581	71.9	27	3.3	167	20.6	33	4.0
1995 Ekim K	100	100	72	72.0	0	0	19	19.0	9	9.0
E	605	100	419	69.2	16	2.6	140	23.1	30	4.9
1996 Ekim K	80	100	59	73.7	0	0	13	16.2	9	11.2
E	583	100	440	75.4	12	2.0	92	15.7	38	6.5
1997 Ekim K	101	100	73	72.2	0	0	25	24.7	4	3.9
E	721	100	570	79.0	15	2.0	125	17.3	12	1.6
1998 Ekim K	89	100	73	82.0	0	0	13	14.6	3	3.3
E	652	100	482	73.9	12	1.8	135	20.7	24	3.6
1999 Ekim K	132	100	108	81.8	0	0	22	16.6	2	1.5
E	1029	100	778	75.6	36	3.4	193	18.7	22	2.1
2000 K	117	100	83	70.9	1	0.8	26	22.2	9	7.6
E	778	100	576	74.0	18	2.3	163	20.9	20	2.5
2001 K	103	100	76	73.7	0	0	22	21.3	5	4.8
E	712	100	494	69.3	17	2.3	174	24.4	28	3.9
2002 K	95	100	77	81.0	1	1.0	13	13.6	4	4.2
E	661	100	464	70.1	19	2.8	152	22.9	26	3.9
2003 K	104	100	91	87.5	0	0	10	9.6	3	2.8
E	571	100	398	69.7	17	2.9	136	23.8	21	3.6

Kaynak: <http://www.die.gov.tr>

Tablo 9: İşteki Duruma ve Cinsiyetlere Göre Eksik İstihdamda Olanlar (Bin Kişi)
(Kır/1988-2003)

YILLAR	KIR									
	Toplam	%	Ücretli ve Yevmiyeli	%	İşveren	%	Kendi Hesabına	%	Ücretsiz Aile İşçisi	%
1988 Ekim K	79	100	30	37.9	0	0	5	6.3	45	56.9
E	692	100	302	43.6	3	0.4	246	35.5	140	20.2
1989 Ekim K	129	100	34	26.3	0	0	9	6.9	86	66.6
E	717	100	258	35.9	3	0.4	306	42.6	150	20.9
1990 Ekim K	44	100	22	50.0	0	0	21	47.7	1	2.2
E	731	100	282	38.5	7	0.9	415	56.7	27	3.6
1991 Ekim K	73	100	20	27.3	0	0	7	9.5	45	61.6
E	738	100	235	31.8	9	1.2	226	30.6	267	36.1
1992 Ekim K	135	100	31	22.9	1	0.7	14	10.3	89	65.9
E	802	100	233	29.0	5	0.6	251	31.2	314	39.1
1993 Ekim K	89	100	24	26.9	0	0	13	14.6	52	58.4
E	821	100	204	24.8	6	0.7	274	33.3	338	41.1
1994 Ekim K	167	100	60	35.9	1	0.5	21	12.5	85	50.8
E	895	100	298	33.2	4	0.4	258	28.8	335	37.4
1995 Ekim K	92	100	28	30.4	0	0	3	3.2	60	65.2
E	759	100	172	22.6	4	0.5	318	41.8	265	34.9
1996 Ekim K	110	100	44	40.0	0	0	6	5.4	60	54.5
E	799	100	289	36.1	3	0.3	198	24.7	309	38.6
1997 Ekim K	52	100	31	59.6	0	0	5	9.6	16	30.7
E	690	100	312	45.2	4	0.5	178	25.7	196	28.4
1998 Ekim K	56	100	18	32.1	0	0	0	0	38	67.8
E	654	100	237	36.2	12	1.8	165	25.2	239	36.5
1999 Ekim K	143	100	42	29.3	0	0	10	6.9	91	63.6
E	1221	100	366	29.9	10	0.8	486	39.8	360	0.2
2000 K	59	100	20	33.8	0	0	11	18.6	27	45.7
E	638	100	280	43.8	6	0.9	195	30.5	157	24.6
2001 K	46	100	12	26.0	0	0	10	21.7	24	52.1
E	543	100	186	34.2	9	1.6	180	33.1	168	30.9
2002 K	43	100	22	51.1	0	0	5	11.6	17	39.5
E	497	100	166	33.4	5	1.0	181	36.4	145	29.1
2003 K	45	100	22	48.8	0	0	4	8.8	19	42.2
E	423	100	149	35.2	5	1.1	132	31.2	138	32.6

Kaynak: <http://www.die.gov.tr>

Eksik istihdam içinde işteki durumlarına göre en yüksek payı ücretli ve yevmiyeli çalışanlar almaktadır. 1988’de kentsel alanda kadınların % 78.3’ü, erkeklerin % 80.2’si eksik istihdam da yer alırken; 2003 yılında aynı oranlar % 87.5 ve % 69.7 olarak gerçekleşmiştir. Ücretli ve yevmiyeli çalışanları 1988 yılında kadınların % 15’i ve 2003 yılında % 9.6’sı ile kendi hesabına çalışanlar takip etmektedir.

Kırsal alanda ücretsiz aile işçisi olarak toplam eksik istihdamda yer alan kadınların payının 1988 yılı için % 56.9, 2003 yılı için % 42.2 olarak gerçekleşmesi, kırdaki aile işletmelerinde çalışan kadın işgücünün çalışma saatlerini kendinin belirlemesinden, mevsimlik işler nedeni ile yılın belli aylarında çalışmamasından, teknik veya ekonomik nedenlerle işin durdurulmasından kaynaklandığı düşünülebilir.

2.2.2. İşteki Durum

İstihdam edilenlerin işteki durumlarını gösteren aşağıdaki tablo incelendiğinde, kadın ve erkeklerin istihdam statülerinin birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Kentli kadın ve erkeklerin büyük orandaki bölümü ücretli-yevmiyeli işlerde çalışırken; kırsal alandaki kadınların büyük çoğunluğu ücretsiz aile işçisi olarak çalışmakta, erkeklerin büyük bölümü ise kendi hesabına çalışmaktadır. Kırsal alanda ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların oranı, zaman içinde azalmakla beraber, hâlâ çarpıcı düzeydedir. Ücretsiz aile işçisi grubundaki kadın istihdamı 1988 yılı için % 85.3 iken, 2003 yılında % 74.3’e düşmüştür.

Tablo 10: İşteki Duruma ve Cinsiyetlere Göre İstihdam (Bin Kişi) (Kent/1988-2003)

YILLAR	KENT									
	Toplam	%	Ücretli ve Yevmiyeli	%	İşveren	%	Kendi Hesabına	%	Ücretsiz Aile İşçisi	%
1988 Ekim K	1112	100	832	74.8	10	0.8	118	10.6	152	13.6
E	6301	100	4215	66.8	476	7.5	1313	20.8	298	4.7
1989 Ekim K	1233	100	921	74.6	10	0.8	138	11.1	164	13.3
E	6425	100	4310	67.0	502	7.8	1331	20.7	282	4.3
1990 Ekim K	1373	100	1014	73.8	17	1.2	169	12.3	173	12.6
E	6921	100	4487	64.8	735	10.6	1361	19.6	338	4.8
1991 Ekim K	1183	100	960	81.1	23	1.9	104	8.7	96	8.1
E	7124	100	4726	66.3	743	10.4	1313	18.4	340	4.7
1992 Ekim K	1512	100	1118	73.9	23	1.5	191	12.6	180	11.9
E	7366	100	4840	65.7	899	12.2	1300	17.6	328	4.4
1993 Ekim K	1430	100	1116	78.0	23	1.6	141	9.8	150	10.4
E	7397	100	4912	66.4	877	11.8	1260	17.0	348	4.7
1994 Ekim K	1625	100	1247	76.7	26	1.6	133	8.1	219	13.4
E	7865	100	5196	66.0	881	11.2	1423	18.0	364	4.6
1995 Ekim K	1666	100	1305	78.3	34	2.0	161	9.6	166	9.9
E	8072	100	5397	66.8	901	11.1	1408	17.4	367	4.5
1996 Ekim K	1646	100	1299	78.9	24	1.4	105	6.3	218	13.2
E	8238	100	5574	77.6	989	12.0	1295	15.7	381	4.6
1997 Ekim K	1832	100	1493	81.4	38	2.0	155	8.4	146	7.9
E	8621	100	6047	70.1	826	9.5	1470	17.0	278	3.2
1998 Ekim K	1897	100	1575	83.0	43	2.2	117	6.1	162	8.5
E	8844	100	6123	69.2	1026	11.6	1347	15.2	347	3.9
1999 Ekim K	1969	100	1574	79.9	37	1.8	176	8.9	182	9.2
E	8798	100	6090	69.2	957	10.8	1468	16.6	283	3.2
2000 K	2070	100	1657	80.0	36	1.7	172	8.3	186	8.9
E	9034	100	6400	70.8	871	9.6	1500	16.6	295	3.2
2001 K	2074	100	1664	80.2	33	1.5	195	9.4	201	9.6
E	9002	100	6273	69.6	905	10.0	1500	16.6	311	3.4
2002 K	2267	100	1814	80.2	46	2.0	169	7.4	224	9.8
E	8844	100	6303	71.6	902	10.1	1400	15.8	291	3.2
2003 K	2262	100	1807	79.8	36	1.5	168	7.4	212	9.3
E	9025	100	6423	71.1	805	8.9	1500	16.6	271	3.0

Kaynak: <http://www.die.gov.tr>

Tablo 11: İşteki Duruma ve Cinsiyetlere Göre İstihdam (Bin Kişi) (Kır/1988-2003)

YILLAR	KIR									
	Toplam	%	Ücretli ve Yevmiyeli	%	İşveren	%	Kendi Hesabına	%	Ücretsiz Aile İşçisi	%
1988 Ekim K	4470	100	410	9.1	3	0.0	241	5.3	3816	85.3
E	6656	100	1936	29.0	140	2.1	2930	44.0	1651	24.8
1989 Ekim K	4797	100	304	6.3	1	0.0	306	6.3	4185	87.2
E	6639	100	1798	27.0	91	1.3	3136	47.2	1614	24.3
1990 Ekim K	4905	100	342	6.9	15	0.3	465	9.4	4083	83.2
E	6748	100	1838	27.2	195	2.8	3092	45.8	1624	24.0
1991 Ekim K	5153	100	271	5.2	0	0.0	347	6.7	4534	87.9
E	6694	100	1719	25.6	200	2.9	2927	43.7	1847	27.5
1992 Ekim K	4668	100	262	5.6	1	0.0	568	12.1	3836	82.1
E	6829	100	1736	25.4	138	2.0	3005	44.0	1951	28.5
1993 Ekim K	3677	100	333	9.0	2	0.0	278	7.5	3064	83.3
E	6718	100	1844	27.4	199	2.9	2865	42.6	1810	26.9
1994 Ekim K	4243	100	362	8.5	5	0.1	430	10.1	3447	81.2
E	6970	100	1918	27.5	173	2.4	3042	43.6	1837	26.3
1995 Ekim K	4607	100	323	7.0	10	0.2	348	7.5	3926	85.2
E	7239	100	1829	25.2	233	3.2	3304	45.6	1873	25.8
1996 Ekim K	4930	100	438	8.8	7	0.1	401	8.1	4084	82.8
E	7422	100	2075	27.9	203	2.7	3251	43.8	1893	25.5
1997 Ekim K	3870	100	355	9.1	11	0.2	375	9.6	3129	80.8
E	7260	100	2220	30.5	241	3.3	3220	44.3	1579	21.7
1998 Ekim K	4712	100	405	8.5	1	0.0	404	8.5	3901	82.7
E	7378	100	2012	27.2	226	3.0	3347	45.3	1793	24.3
1999 Ekim K	4046	100	409	10.1	2	0.0	436	10.7	3198	79.0
E	7116	100	2208	31.0	218	3.0	3134	44.0	1555	21.8
2000 K	3731	100	371	9.9	7	0.1	515	13.8	2800	75.0
E	6746	100	2116	31.3	195	2.8	3100	45.9	1300	19.2
2001 K	3895	100	338	8.6	7	0.1	574	14.7	3000	77.0
E	6553	100	1833	27.9	195	2.9	3100	47.3	1400	21.3
2002 K	3855	100	436	11.3	15	0.3	594	15.4	2800	72.6
E	6388	100	2071	32.4	223	3.4	2900	45.3	1100	17.2
2003 K	3630	100	401	11.0	5	0.1	548	15.0	2700	74.3
E	6231	100	1997	32.0	206	3.3	3000	48.1	979	15.7

Kaynak: <http://www.die.gov.tr>

Tablo yardımıyla zaman içinde kentsel alanda kadın-erkek istihdamının ücretli-yevmiyeli grupta artış eğilimi gösterdiği, kendi hesabına çalışan grubun payının ise azaldığı görülmektedir. 1988-2003 döneminde istihdamda ücretli-yevmiyeli çalışan kadın işgücünün payı % 74.8 ile % 86.9 arasında değişirken, kendi hesabına çalışan kadın işgücünün payı ise % 6.1 ile % 12.6 arasında değişmektedir. Kendi hesabına çalışanlar genellikle özel işyeri olanlar, pazar yerinde çalışanlar, sabit olmayan işyerinde çalışanlar, evde çalışanlar ve seyyar olarak çalışanlardan oluştuğu için; gelişmekte olan ülke niteliği taşıyan Türkiye için ücretli-yevmiyeli çalışan grubun payı artarken, kendi hesabına çalışan grubun payının azalması doğal olarak nitelendirilebilir.

Kentsel alanda toplam istihdam içinde kadın işgücünün en az payla ücretsiz aile işçisi grubunda olduğu ve 1988-2003 döneminde fazla bir değişiklik olmamakla beraber yıllar içinde azaldığı görülmektedir. Kırsal alanda ise çalışan kadınların çoğu tarım sektöründe istihdam edildiğinden doğal olarak çalışan kadınların büyük bir kısmı “ücretsiz aile işçisi” niteliğine sahiptir. Bu nitelikteki kadınların payı zaman içinde azalma eğilimi gösterirken, ücretli-yevmiyeli çalışan kadınların payının da az da olsa artma eğilimi gösterdiği gözlenmektedir. Erkeklerin büyük bir kısmı ise kendi hesabına veya ücretli olarak çalışmaktadır.

Ücretsiz aile işçiliği kırsal alanlarda oldukça yaygın iken, kentsel işgücü piyasalarında düşük oranlarda görülmekte, bu durum kırsal-kentsel alanlar arasında kadın İKO'larının farklılaşmasına neden olmaktadır. 2003 yılı için kent kadın İKO % 18.5 iken, kır kadın İKO % 39 olarak gerçekleşmiştir. (İlerleyen bölümlerde kent-kır kadın-erkek İKO'ları daha ayrıntılı olarak incelenecektir.) Bu gerçekten hareketle, kadın işgücünün tarım sektörünün ağırlıkta olduğu kırsal alanlarda ücretsiz aile işçisi olarak işgücü piyasalarında yer almalarına karşılık, ücretli ve yevmiyeli işlerin çoğunlukta olduğu kentsel alanlarda işgücü piyasalarına giremedikleri ifade edilebilir. Tablodan da görüldüğü gibi kırsal alanda istihdam edilen kadın işgücü içinde ücretsiz aile işçilerinin oranı % 72-87 arası değişirken, kentsel alanda % 8-13 arasında değişmektedir. Bu verilerden de görüldüğü gibi Türkiye’de ücretsiz aile işçiliği özellikle tarım kesiminde kadınlar arasında yaygın bir istihdam biçimidir. Tarımda küçük işletmelerin yaygınlığı

ve işletme sahiplerinin girdi kullanımında son derece kısıtlı üretim bütçelerine sahip olmaları kadınları bu statüde bulunmaya zorlayan nedenler arasında sayılabilir.⁵⁹

2.2.3. İstihdamın Eğitim Düzeyi

İstihdamın eğitim düzeyini gösteren aşağıdaki tablo 12 yardımıyla Türkiye’de kentsel-kırsal alanlar için kadın-erkek istihdamında ortalama eğitim düzeyinin oldukça düşük olduğu gözlenmektedir.

⁵⁹ Mustafa Özer ve Kemal Biçerli, “Türkiye’de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi”, **Sosyal Bilimler Dergisi 2003-2004**, (Cilt:3, Eskişehir, No:1, 2003), s.66,77.

Tablo12: Eğitim Durumu ve Cinsiyetlere Göre İstihdam (Bin Kişi) (Kent-Kır/1988-2003)

Yıllar	KENT								KIR							
	Toplam		Lise Altı		Lise ve Dengi		Yüksekokul veya Fakülte		Toplam		Lise Altı		Lise ve Dengi		Yüksekokul veya Fakülte	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
1988 Ekim K	1112	100	675	60,7	275	24,7	161	14,4	1470	100	4320	96,6	97	2,1	53	1,1
E	6301	100	4980	79,0	830	13,1	491	7,7	6656	100	6091	91,5	399	5,9	165	2,4
1989 Ekim K	1233	100	779	63,1	262	21,2	193	15,6	4797	100	4678	97,5	71	1,4	49	1,0
E	6425	100	5076	79,0	854	13,2	494	7,6	6639	100	6116	92,1	375	5,6	148	2,2
1990 Ekim K	1373	100	797	58,0	334	24,3	242	17,6	4905	100	4731	96,4	123	2,5	52	1,0
E	6921	100	5351	77,3	991	14,3	580	8,3	6748	100	6118	90,6	441	6,5	191	2,8
1991 Ekim K	1183	100	654	55,2	302	25,5	227	19,1	5153	100	5057	98,1	64	1,2	31	0,6
E	7124	100	5445	76,4	1077	15,1	602	8,4	6694	100	6219	92,9	346	5,1	130	1,9
1992 Ekim K	1512	100	839	55,4	387	25,5	285	18,8	4668	100	4565	97,7	66	1,4	37	0,7
E	7366	100	5532	75,1	1219	16,5	615	8,3	6829	100	6349	92,9	362	5,3	119	1,7
1993 Ekim K	1430	100	724	50,6	399	27,9	307	21,4	3677	100	3504	95,2	119	3,2	54	1,4
E	7397	100	5308	71,7	1359	18,3	730	9,8	6718	100	6001	89,3	527	7,8	189	2,8
1994 Ekim K	1625	100	873	53,7	378	23,2	372	22,8	4243	100	4087	96,3	111	2,6	44	1,0
E	7865	100	5564	70,7	1459	18,5	842	10,7	6970	100	6252	89,6	565	8,1	155	2,2
1995 Ekim K	1666	100	808	48,4	476	28,5	382	22,9	4607	100	4453	96,6	114	2,4	41	0,8
E	8072	100	5620	69,6	1620	20,0	832	10,3	7239	100	6440	88,9	669	9,2	129	1,7
1996 Ekim K	1646	100	779	47,3	500	30,3	368	22,3	4930	100	4723	95,8	160	3,2	46	0,9
E	8238	100	5655	68,6	1768	21,4	815	9,8	7422	100	6528	87,9	745	10,0	148	1,9
1997 Ekim K	1832	100	862	47,0	522	28,4	447	24,3	3870	100	3695	95,4	137	3,5	38	0,9
E	8621	100	5920	68,6	1782	20,6	919	10,6	7260	100	6428	88,5	690	9,5	142	1,9
1998 Ekim K	1897	100	773	40,7	594	31,3	529	27,8	4712	100	4504	95,5	172	3,6	36	0,7
E	8844	100	6012	67,9	1845	20,8	988	11,1	7378	100	6444	87,3	777	10,5	156	2,1
1999 Ekim K	1969	100	902	45,8	547	27,7	519	26,3	4046	100	3876	95,7	121	2,9	50	1,2
E	8798	100	5841	66,3	1955	22,2	1002	11,3	7116	100	6224	87,4	706	9,9	186	2,6
2000 K	2070	100	873	42,1	626	30,2	570	27,5	3731	100	3536	94,7	133	3,5	61	1,6
E	9034	100	5846	64,7	2123	23,5	1065	11,7	6746	100	5864	86,9	683	10,1	198	2,9
2001 K	2074	100	923	44,5	571	27,5	580	27,9	3895	100	3700	94,9	134	3,4	61	1,5
E	9002	100	5730	63,6	2162	24,0	1111	12,3	6553	100	5624	85,8	732	11,1	198	3,0
2002 K	2267	100	1028	45,3	609	26,8	628	27,7	3855	100	3634	94,2	144	3,7	76	1,9
E	8844	100	5419	61,2	2235	25,2	1190	13,4	6388	100	5336	83,5	806	12,6	245	3,8
2003 K	2262	100	982	43,4	613	27,0	665	29,3	3630	100	3382	93,1	155	4,2	94	2,5
E	9025	100	5367	59,4	2354	26,0	1304	14,4	6231	100	5112	82,0	849	13,6	270	4,3

Kentsel alanlar için 1988 yılında toplam istihdam içinde lise altı eğitim düzeyinde yer alan kadın işgücünün payı % 60.7 iken, 2003 yılına gelindiğinde bu oran % 43,4'e düşmüştür. Bunda zorunlu eğitimin sekiz yıla çıkarılmasının rolü olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır. Kırsal alanlar da ise 1988-2003 yılları için lise altı eğitim düzeyinde bu oranlar sırasıyla % 96.6 ve % 93.1 olarak gerçekleşmiştir.

Kentsel ve kırsal alanlarda toplam istihdam içinde yüksekokul eğitim düzeyinde yer alan kadın işgücünün payı az da olsa artış göstermekle beraber, henüz yeterli düzeyde değildir. Yüksekokul eğitim düzeyine sahip kadın işgücünün payı 1988-2003 yıllarında kentsel alanlar için sırasıyla % 14.4 ve % 29.3 olarak gerçekleşirken, kırsal alanlarda % 1.1 ve % 2.5 olarak gerçekleşmiştir. Bu sonuçlara dayanılarak Türkiye'de kentsel ve kırsal alanlarda hâlâ istihdamın vasıfsız olmaya devam ettiğini söylemek mümkündür.

Tablodan kentsel alanda kadın işgücünün, erkek işgücüne göre çok daha vasıflı olduğu görülmektedir. Kadın işgücü içinde lise ve dengi mezunların payı 2003 yılı için % 27, yüksekokul mezunlarının payı da % 29.3 olarak gerçekleşmiştir. Erkek işgücünün ise 2003 yılı için aynı eğitim düzeylerindeki payı % 26 ve % 14.4'tür. Toplam istihdam içinde kadın işgücünün eğitim düzeylerindeki bu yüksek oranlar kadın işgücü arzı bölümünde de belirtildiği gibi, kadınların işgücü içerisinde yer almalarının ancak yüksek eğitim düzeylerinde gerçekleştiğini göstermektedir.

2.2.4. İstihdamın Mesleksel Bileşimi

Aşağıda yer alan tablolar yardımıyla seçilmiş yıllarda meslek grubuna göre toplam istihdamda yer alan kadın-erkek işgücünün payını kentsel ve kırsal alanlarda incelemek mümkündür.

Tablo 13: Seçilmiş Yıllarda Meslek Grubuna Göre Kadın-Erkek İstihdamı (Bin Kişi) (KENT)

Meslek Grubu		1988 (Ekim)		1990 (Ekim)		1995 (Ekim)		2000 (Yıllık)		2003 (Yıllık)	
		Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Toplam	K	1112	100	1373	100	1666	100	2070	100	2262	100
	E	6301	100	6921	100	8072	100	9034	100	9025	100
İlmi ve teknik elemanlar,serbest meslek sahip. vb.	K	212	19,0	285	20,7	382	22,9	516	24,9	529	23,3
	E	541	8,5	578	8,3	712	8,8	896	9,9	931	10,3
Müteşebbisler, direktörler ve üst kademe yöneticileri	K	14	1,2	19	1,3	46	2,7	43	2,0	51	2,2
	E	230	3,6	358	5,1	377	4,6	370	4,0	468	5,1
İdari personel ve benzeri çalışanlar	K	229	20,5	265	19,3	360	21,6	460	22,2	447	19,7
	E	412	6,5	450	6,5	573	7,0	665	7,3	621	6,8
Ticaret ve satış personeli	K	70	6,2	93	6,7	157	9,4	211	10,1	249	11,0
	E	987	15,6	1142	16,5	1481	18,3	1674	18,5	1678	18,5
Hizmet işlerinde çalışanlar	K	113	10,1	133	9,6	165	9,9	251	12,1	305	13,4
	E	809	12,8	927	13,3	1041	12,8	1255	13,8	1326	14,6
Tarımcı, hayvanı, ormancı, balıkçı ve avcılar	K	165	14,8	171	12,4	157	9,4	178	8,5	214	9,4
	E	277	4,3	254	3,6	302	3,7	238	2,6	275	3,0
Tarım dışı üretim faaliyetinde çalışanlar	K	300	26,9	397	28,9	377	22,6	386	18,6	419	18,5
	E	3008	47,7	3195	46,1	3509	43,4	3842	42,5	3582	39,6
Meslekleri tayin edilemeyenler	K	9	0,8	8	0,5	21	1,2	26	1,2	48	2,1
	E	38	0,6	17	0,2	77	0,9	92	1,0	144	1,5

Kaynak: <http://www.die.gov.tr>

Tablo 14: Seçilmiş Yıllarda Meslek Grubuna Göre Kadın-Erkek İstihdamı (Bin Kişi) (KIR)

Meslek Grubu		1988 (Ekim)		1990 (Ekim)		1995 (Ekim)		2000 (Yıllık)		2003 (Yıllık)	
		Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Toplam	K	4470	100	4905	100	4607	100	3731	100	3630	100
	E	6656	100	6748	100	7239	100	6746	100	6231	100
İlmi ve teknik elemanlar,serbest meslek sahip. vb.	K	90	2,0	86	1,7	47	1,0	76	2,0	94	2,5
	E	248	3,7	206	3,0	149	2,0	218	3,2	253	4,0
Müştebbisler, direktörler ve üst kademe yöneticileri	K	2	0,0	2	0,0	4	0,0	3	0,0	5	0,1
	E	61	0,9	101	1,4	59	0,8	85	1,2	126	2,0
İdari personel ve benzeri çalışanlar	K	46	1,0	57	1,1	34	0,7	51	1,3	67	1,8
	E	139	2,0	175	2,5	137	1,8	135	2,0	150	2,4
Ticaret ve satış personeli	K	24	0,5	10	0,2	19	0,4	26	0,6	57	1,5
	E	348	5,2	298	4,4	303	4,1	383	5,6	434	6,9
Hizmet işlerinde çalışanlar	K	31	0,6	30	0,6	34	0,7	52	1,3	41	1,1
	E	413	6,2	480	7,1	417	5,7	451	6,6	553	8,8
Tarımcı, hayvanı, ormancı, balıkçı ve avcılar	K	4169	93,2	4590	93,5	4369	94,8	3326	89,1	3230	88,9
	E	4177	62,7	4329	64,1	4832	66,7	4012	59,4	3444	55,2
Tarım dışı üretim faaliyetinde çalışanlar	K	103	2,3	122	2,4	98	2,1	187	5,0	124	3,4
	E	1256	18,8	1144	16,9	1325	18,3	1441	21,3	1238	19,8
Meslekleri tayin edilemeyenler	K	6	0,1	8	0,1	2	0,0	11	0,1	11	0,3
	E	15	0,2	15	0,2	17	0,2	20	0,2	32	0,5

Kaynak: <http://www.dic.gov.tr>

2003 yılında kentsel alanda toplam istihdam içinde en yüksek paya sahip meslek grubunu % 39.6 ile tarım dışı üretim faaliyetlerinde çalışan erkek işgücü oluşturmaktadır. Meslekleri tayin edilemeyenler % 1.5 pay ile sonuncu sırada yer almaktadır.

1988 yılında istihdam edilen kadınların % 26.9'u tarım dışı üretim faaliyetlerinde çalışmaktadır. Bu oran 2003 yılında % 18.5'e gerilemiştir. Ancak, ilmi ve teknik elemanlar, serbest meslek sahipleri vb. ilgili meslek grubunda istihdam edilen kadınların oranı % 23.3 ile tarım dışı üretim faaliyetlerinde çalışan grubun önüne geçmiştir. Bu verilerden çalışma yaşamında kadın işgücünün erkek işgücüne göre daha eğitilmiş ve vasıflı mesleklerde çalıştığı sonucuna ulaşmak mümkündür. Sonraki bölümlerde daha ayrıntılı açıklanacağı üzere kadınlar eğitim düzeyleri artıp, yüksek gelir elde edebildikleri sürece işgücüne katılımları da artmaktadır.

Kırsal alanda seçilen yıllarda toplam istihdam içinde kadın-erkek istihdamının en yüksek olduğu meslek grubunun tarımcı, hayvancı, ormancı, balıkçı ve avcılar grubu olduğu görülmektedir. Kadın istihdamının tarımcı meslek grubunda yüksek olmasını yine ücretsiz aile işçiliği ile açıklamak mümkündür. Kadın işgücünün tarım sektöründe yığılmasının sonucu olarak diğer mesleklerdeki kadınların oranı son derece düşük kalmaktadır. 2003 yılı için tarım dışı üretim faaliyetlerinde çalışanların % 3.4'ü, ilmi ve teknik elemanlar ve serbest meslek sahiplerinin % 2.5'i ve idari personel olarak çalışanların % 1.8'i kadındır. Tablodan da görüldüğü gibi kırsal alanlarda kadınların yüksek statülü işlerde istihdam edilme oranları çok düşüktür. Unutmamak gerekir ki, düşük statülü işler, düşük ücretleri ve sosyal güvenceden yoksun çalışmayı da beraberinde getirmektedir.

3. TÜRKİYE'DE KADIN İŞGÜCÜNE KATILMA ORANLARI

Çalışmanın birinci bölümünde dünya genelinde kadın işgücüne katılma oranlarının seyri Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) istatistiklerinden yararlanılarak açıklanmaya çalışıldı. Bu bölümde de Türkiye'de kadın işgücüne katılımının gelişimi ve bunu etkileyen unsurlar üzerinde durulacaktır.

Türkiye'de kadınların ve erkeklerin işgücüne katılımları ile ilgili düzenli istatistikleri DİE, Hanehalkı İşgücü Anketleri yardımıyla Ekim 1988 yılından itibaren bulmak mümkündür. Bu çalışmada işgücüne katılma oranlarının seyri, 1988 öncesi ve sonrası olmak üzere iki dönem için ayrı ayrı incelenecektir.

3.1. 1988 Öncesi Kadın İşgücüne Katılma Oranları

Aşağıda yer alan tablo 15 Cumhuriyet'in ilanından 1988 yılına kadar Türkiye'de İKO'nı gösterirken; tablo 16, 1955-1985 yıllarına ait kadın ve erkek "iktisaden faal olan nüfus oranını" göstermektedir. İktisaden faal olan nüfus oranı kadın ve erkek aktif nüfusun 12 yaş üstü nüfusa oranlanması ile bulunmaktadır.

Tablo 15: Seçilmiş Yıllarda Türkiye'de İşgücüne Katılma Oranı
(1923-1987)

YILLAR	İ.K.O. (%)
1923	73.5
1925	71.2
1930	71.0
1935	71.1
1940	70.8
1945	71.6
1950	69.9
1955	75.0
1960	72.0
1965	69.4
1970	67.9
1975	65.5
1980	63.3
1985	57.5
1987	58.1

Kaynak: Tuncer Bulutay, Employment, Unemployment And Wages In Turkey,
(Ankara: ILO Publication, 1996), s.256-262.

(15 ve daha yukarı yaştaki nüfus)

**Tablo 16: Seçilmiş Yıllarda Cinsiyete Göre İktisaden Faal Olan Nüfus Oranı
(Türkiye/1955-1985)**

YILLAR	KADIN	ERKEK
1955 (1)	72.01	95.34
1960 (1)	65.35	93.6
1965 (1)	56.62	91.83
1970	50.25	79.46
1975	47.28	80.87
1980	45.89	80.24
1985	43.71	78.48

Kaynak: DİE, İstatistiklerle Kadın 1927-1992, (Ankara: DİE Yayınları, Yayın No:1712, Mart, 1995), s.22.

(1) 15 ve daha yukarı yaştaki nüfus.

Tablo 15'ten, Cumhuriyet'in kuruluşunda %73.5 olan işgücüne katılma oranının zaman içinde azalarak 1987 yılında %58.1'e düştüğü; 1955 yılında ise biraz yükselerek %75 olduğu görülmektedir.

Tablo 16'da ise; incelenen dönemler itibariyle Türkiye'de 12 ve daha yukarı yaştaki iktisaden faal olan nüfus oranı dikkate alındığında, kadın İKO'nun erkek İKO'dan daha düşük olduğu ve kadın-erkek İKO'larının yıllar içinde azaldığı gözlemlenmektedir. Kadın işgücüne katılım oranları 1955 yılından itibaren daha hızlı bir biçimde azalmış ve kadın-erkek arasındaki fark giderek artmıştır. 1955 yılında kadınların %72.0'si, erkeklerin %95.3'ü iktisaden faal iken, 1985 yılında kadınların %43.7'si, erkeklerin ise %78.4'ü iktisaden faaldir.

1950'li yıllar Türk ekonomisinde köyden kente göçün hız kazandığı dönemler olmuştur. Türkiye'de 1955 yılından itibaren yaşanan kentleşme, tarımsal faaliyetlerden çekilme, tarımdaki makineleşme ve artan okullaşma kadın İKO'nun azalma nedenlerindedir. Özellikle kadın nüfusun işgücüne katılım oranındaki düşme, kadın

istihdamının tarım ağırlıklı, kırsal kesimde üretim faaliyetlerinde faal bir role sahip yapısının yaşanan iç göçle beraber değişmesine bağlıdır. İç göçle beraber kadın iktisaden faal nüfusun dışına çıkmakta, bir kısmı ev kadını konumuna girerken bazıları da kent işsizlerini oluşturmakta ya da marjinal işlerde çalışmaktadır. Çünkü, kadın, yeterli donanıma sahip olmaması nedeniyle başka sektörlerde istihdam olanağı bulamamaktadır. Kırdan ise tarımda yaşanan makineleşme ile birlikte erkek, iktisadi faaliyeti yürüttüğü için kendini istihdam içinde sayarken evine çekilen kadın kendini ev kadını olarak değerlendirmektedir.⁶⁰

Yukarıda yer alan her iki tablodan da görüldüğü gibi İKO'nun özellikle 1970'li yıllardan itibaren azalmaya başlaması Türk ekonomisinin o yıllarda önemli yapısal sorunlarla (yüksek enflasyon, ödemeler bilançosu açıkları v.b) karşı karşıya kalmasının ve bu sorunları gidermek için başvurulan istikrar politikalarının sonucu olduğu söylenebilir.

Türkiye'de 1980'den sonra değişen ekonomik politikalar sonucu ekonomide çok az istihdam olanağı yaratılmıştır. Yaratılan bu sınırlı olanaklar da erkekler tarafından kullanılmış; her 13 kadına karşılık 87 erkek işe girmiştir. Yaşanan ekonomik bunalım iş hacmini daraltmış, işsizliği artırmış ve ailelerin gerçek gelirlerini büyük ölçüde düşürmüştür. Enflasyon oranının yükselmesi (1988 sonunda %75.2) ücret, maaş ve tarımsal gelirlerin azalma seyrini şiddetlendirmiştir. 1980-1988 arası işçi ücretleri 19 kat, memur maaşları 23 kat artarken, fiyatlar 32 kat artmıştır. Daha önce çalışmayan çocuklar, işsizler, yaşlılar, emekliler ek gelir kazanma yollarını aramaya başlamışlardır. Bu ortamda kentlerde çalışmak isteyen kadın sayısında da önemli bir artış olmuştur. Ancak; çalışmak için aşırı bir talebi olan kentli kadınların yaratılan istihdam kapasitelerinden yararlanamayışı, onları kayıt dışı istihdama yönelterek İ.K.O.'nun hızla düşmesine neden olmuştur.⁶¹

⁶⁰ T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, **Cumhuriyet'in 75.Yılında Türkiye'de Kadının Durumu**, (Ankara, Kasım 1998), s.25-26.

⁶¹ F.Yıldız Ecevit, "Kentsel Üretim Sürecinde Kadın Emeginin Konumu ve Değişen Biçimleri", **Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadın**, Der.: Şirin Tekeli, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1990), s.113.

Sonuç olarak; Türkiye’de kadınların işgücüne katılımlarındaki düşmeye yol açan en önemli nedenler arasında köyden-kente göç, sanayileşme ve ekonomik yapıdaki değişimler sayılabilir.

3.2. 1988 Sonrası Kadın İşgücüne Katılma Oranları

Daha önce de belirtildiği gibi, DİE Hanehalkı İşgücü Anketlerinin düzenli olarak yapılmaya başlandığı 1988 yılından günümüze kadar olan anket sonuçlarına göre 2000 yılına kadar 12 ve daha yukarı yaştaki nüfus, 2000 yılından sonrada 15 ve daha yukarı yaştaki nüfusta işgücüne katılma oranlarını gösteren tablolar aşağıda yer almaktadır.

Tablo 17: Yıllara Göre Türkiye’de İşgücüne Katılma Oranı (%)
(1988-2003)

YILLAR	İ.K.O.(%)
1988 Ekim	55.6
1989 Ekim	55.6
1990 Ekim	54.8
1991 Ekim	52.5
1992 Ekim	52.4
1993 Ekim	50.7
1994 Ekim	50.4
1995 Ekim	50.8
1996 Ekim	49.9
1997 Ekim	47.4
1998 Ekim	48.5
1999 Ekim	48.7
2000	49.2
2001	48.7
2002	49.6
2003	48.3

Kaynak: DİE, Hanehalkı İşgücü İstatistikleri,
(Ankara, 1988-2003)

1988 yılında Türkiye’de işgücüne katılma oranı %55.6 iken, zaman içinde azalarak 2003 yılında %48.3 seviyesine düşmüştür. İKO’nın yıllar itibariyle azalmasının nedenleri okullaşma oranlarının yükselmesi, emeklilik yaşı ile ilgili yasal düzenlemeler, hükümetlerin başvurduğu çeşitli istikrar tedbirleri sonucu işsizlik oranlarının yükselmesi ve iş bulma imkanlarının azalması nedeni ile özellikle ikincil işgücü üzerinde “gücendirme etkisi” olduğu düşünülebilir.

Tablo 18: Yıllara ve Cinsiyete Göre İşgücüne Katılma Oranı (%)
(Türkiye/1988-2003)

YILLAR	İŞGÜCÜNE KATILMA ORANI (%)	
	KADIN	ERKEK
1988 Ekim	34.9	76.5
1989 Ekim	36.0	75.4
1990 Ekim	34.7	75.2
1991 Ekim	32.9	72.2
1992 Ekim	32.3	72.5
1993 Ekim	31.2	70.2
1994 Ekim	29.0	72.0
1995 Ekim	30.7	71.2
1996 Ekim	29.4	70.6
1997 Ekim	25.2	69.9
1998 Ekim	27.9	69.5
1999 Ekim	27.4	70.1
2000	25.7	72.9
2001	25.9	71.7
2002	27.9	71.6
2003	28.8	70.4

Kaynak: DİE, Hanehalkı İşgücü İstatistikleri, (Ankara, 1988-2003)

Yukarıda ki tabloda karşılaştırma yapabilmek için, kadınların ve erkeklerin İKO’ları birlikte verilmektedir. Tablodan görüleceği gibi, incelenen dönemlerde erkek İKO’ları kadın İKO’larından büyüktür. Erkek İKO %69-76 arasında değişirken, kadın İKO’nı %25-36 arasında değerler almıştır. “Yasalardaki eşitlikçi hükümlere rağmen, kadınların iş piyasasının gerektirdiği nitelikleri kazanamama ve işgücü piyasasına

girişini sağlayacak gerekli mekanizmaların yetersizliği nedeniyle Türkiye’de kadın işgücüne katılımı erkeklere göre çok düşüktür.”⁶² Hanehalkı İşgücü Anketleri yardımıyla oluşturulan tablodan 1988-2003 yılları arasında Türkiye’de işgücüne katılan kadın ve erkek oranının zaman içinde azalma eğilimi gösterdiği görülmektedir.

1988 yılında iktisaden faal olabilecek kadınların %34.9’u, 2003’te %28.8’i; erkeklerin ise aynı yıllarda %76.5’i ve %70.4’ü işgücüne katılmaktadır. Kadın-erkek İKO’ları arasındaki farkı daha yakından incelemek için konuya kentsel ve kırsal alanlar açısından bakmak yararlı olacaktır.

Tablo 19: Kentsel ve Kırsal Alanlarda Cinsiyetlere Göre İ.K.O.(%) (1988-2003)

YILLAR	KENT			KIR		
	KADIN	ERKEK	TOPLAM	KADIN	ERKEK	TOPLAM
1988 Ekim	16.9	72.9	45.4	51.8	80.4	65.6
1989 Ekim	17.2	71.0	44.6	54.3	80.1	66.7
1990 Ekim	17.0	72.2	45.0	53.1	78.6	65.5
1991 Ekim	13.9	69.8	42.4	53.2	75.1	63.8
1992 Ekim	16.1	69.2	43.3	50.2	76.6	63.0
1993 Ekim	16.7	68.0	42.9	47.8	73.1	60.1
1994 Ekim	16.2	68.6	42.7	43.7	76.2	59.6
1995 Ekim	15.5	66.6	41.3	48.7	77.0	62.5
1996 Ekim	14.3	66.1	40.2	48.2	76.4	62.1
1997 Ekim	16.1	66.8	41.4	36.9	73.9	55.1
1998 Ekim	15.2	65.5	40.3	44.4	74.8	59.3
1999 Ekim	16.5	65.9	41.3	43.8	76.7	60.1
2000	16.9	70.2	43.7	39.7	77.2	58.2
2001	16.8	69.6	43.3	40.8	75.3	57.9
2002	19.1	69.8	44.4	41.4	74.5	57.6
2003	18.5	68.9	43.8	39.0	72.9	55.5

Kaynak: DİE, Hanehalkı İşgücü İstatistikleri, (Ankara, 1988-2003)

⁶² T.C.Başbakanlık KSSGM, a.g.e., s.25.

Tablo 19'dan, kadınların ve erkeklerin işgücüne katılım oranlarının kentsel ve kırsal alanlarda nasıl değiştiği görülmektedir. Kentsel ve kırsal alanlar itibariyle Türkiye'de kadın İKO'larının, erkek İKO'larından düşük olduğu gözlenmektedir. Özellikle kentsel alanlarda erkek İKO'nı, kadın İKO'nından oldukça büyüktür. İncelenen dönemlerde kentsel alanlarda kadın İKO'nı %13.9–19.1 arasında değişirken; erkek İKO'nı %65.5–72.9 arasında değerler almıştır. 1988 yılından günümüze kadar kırsal alandaki kadın İKO önemli ölçüde azalırken, kentsel alandaki kadın İKO hemen hemen aynı kalmıştır. Kent-kır kadın İKO'ları arasındaki farklılıklara bakıldığında kırsal alanlarda kadın İKO'nının kentsel alan kadın İKO'nından büyük olduğu görülmektedir. 1988-2003 yılları itibariyle kır kadın İKO'nı %36.9–54.3 arasında değişirken, kent kadın İKO'nı %13.9-19.1 arasında değişmiştir. Bu verilere dayanarak kentsel alanlarda kadınların İKO'ları, kırsal alanlarda kadınların İKO'larının yaklaşık üçte biridir sonucuna varılabilir.

Kadın işgücüne katılma oranının düşmesinin ardında yatan neden, özellikle kırsal kesimden kentlere yoğun göç sonucu tarım kesiminde üretken faaliyet içerisinde bulunan ve ücretsiz aile işçisi olarak istatistiklerde yer alan kadınların, göçten sonra kentlerde iş bulma imkânlarından yoksun olarak, ev kadını statüsüyle işgücünün dışında kalmalarıdır. Kentlerde gelir getirici işlerde çalışan kadınların sayısının çok sınırlı olduğu, kadınların ezici çoğunluğunun ev kadını olarak ailenin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik ev işleri yaptığı ve bu türden işlerin ekonomik faaliyet kapsamında değerlendirilmediği görülmektedir.⁶³

Türkiye'de kentsel-kırsal alanlar İKO'ları arasındaki farklılıkların muhtemel sebepleri Türkiye'de kadınların İKO'larını etkileyen unsurlar başlığı altında daha ayrıntılı incelenecektir.

⁶³ Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi 2, (2.cilt, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfının Ortak Yayını, 1998), s.184.

4. TÜRKİYE'DE KADIN İŞGÜCÜNE KATILIMINI ETKİLEYEN UNSURLAR

Türkiye'de kadınların işgücüne katılımını eğitim, yaş, medeni durum ve çocukların varlığı v.b. gibi çok sayıda faktör etkilemektedir. Bu başlık altında kadın işgücüne katılımını etkileyen bu unsurlar kentsel ve kırsal alanlar için hanehalkı işgücü anket sonuçları kullanılarak oluşturulan tablolar yardımıyla açıklanmaya çalışılacaktır.

4.1. Eğitim ve Kadın İ.K.O.

Daha önce belirtildiği gibi eğitim düzeyi yükseldikçe kadınlar emek piyasalarında daha iyi mesleklerde çalışarak yüksek gelirler elde edebileceklerinden, emek piyasaları dışında kalmalarının maliyeti artacak, dolayısıyla İ.K.O.'ları artacaktır. Bu nedenle eğitim düzeyi kadınların ev dışında çalışma isteğini yönlendiren ve kadının işgücüne katılımını belirleyen en önemli faktörlerden birisidir. Çalışma hayatına katılım, eğitim düzeyi ile birlikte önemli ölçüde yükseliş göstermektedir. Eğitimsizlerin %17'sinin işgücüne katılmasına karşılık, üniversite ve yüksekokul eğitimi kadınlar arasında bu oran %74'e çıkmaktadır. Düşük eğitimli kesimde bulunabilen işlerin ücretlerinin düşüklüğü ve kötü çalışma koşulları işgücüne katılımı olumsuz yönde etkilemektedir.⁶⁴

Türkiye genelinde lise ve üstü öğrenim gören kadınlar ortalamanın üstünde bir oranla işgücüne katılmaktadırlar. Örneğin; yüksek öğrenim gören kadınların %70-80'i işgücü içinde yer almaktadır. Ancak kentlerde öğrenim ve işgücüne katılım ilişkisi daha da belirginleşmektedir. Türkiye genelinde ilkokul mezunu olan, hatta okuryazar olmayan kadınların da %30 dolayında işgücü içinde yer almasına karşın, kentlerde öğrenimleri olmayan veya düşük olan kadınların işgücüne katılımı çok düşmekte, buna karşın öğrenim ilerledikçe katılım oranı giderek yükselmektedir.⁶⁵

⁶⁴ Ayşe Eyuboğlu, Şemsa Özar ve Hülya T. Tanrıöver, **Kentlerde Kadınların İş Yaşamına Katılım Sorunlarının Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Boyutları**, (Ankara: T.C.Başbakanlık KSSGM Yayınları, Mayıs, 2000), s.151.

⁶⁵ Meryem Koray, **Çalışma Yaşamında Kadın Gerçekleri**, (İzmir: Basisen Eğitim ve Kültür Yayınları: 23, 1993), s.50-51.

Eğitim düzeyleri kontrol edildiğinde yüksek okul mezunlarının işgücüne en çok katılan grup olduğu ortaya çıkmaktadır. Lise dengi meslek okul mezunları işgücüne katılma açısından yüksek okul mezunlarından sonra ikinci sırayı almaktadır.  ğrenim yılı açısından meslek okulları ile aynı düzeyde sayılabilecek liselerden mezun olanların işgücüne katılımları ise oldukça düşüktür. Yine ortaokul düzeyinde meslek okullarından mezun olanlar, ortaokul mezunlarından daha fazla oranda çalışmaktadırlar. Kişiye meslek kazandıran bir okuldan mezun olmak işgücüne katılımı etkileyen önemli bir faktör olarak gözükmektedir.⁶⁶

Aşağıda yer alan tablolar Türkiye’de ve kentsel-kırsal alanlar arasındaki kadın İKO farklılıklarının eğitim düzeyi ile ilişkisini açıklamada yardımcı olacaktır.

⁶⁶ Ferhunde  zbay, “Türkiye’de Kırsal / Kentsel Kesimde Eğitimin Kadınlar  zerine Etkisi”, **Türk Toplumunda Kadın**, Der.: Nermin Abadan Unat, (2.Baskı, İstanbul: Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları, 1982), s.178

Tablo 20: Türkiye'de Kurumsal Olmayan Sivil Nüfusun Eğitim Durumu ve Cinsiyete Göre İ.K.O. (%) (1988-2002)

YILLAR	Toplam	Okur-Yazar Olmayanlar	Okur-Yazar Olup Bir Okul Bitirmeyenler	İlkokul	İlköğretim	Ortaokul	Orta Dengi Meslek	Lise	Lise Dengi Meslek	Yüksekokul veya Fakülte
1988 Ekim K	34,9	34,7	31,2	34,6	-	18,5	17,2	46,0	53,2	83,3
E	76,5	70,2	70,6	81,0	-	59,8	48,5	76,0	82,9	89,7
1989 Ekim K	36,0	35,5	35,5	35,9	-	21,6	18,1	43,0	49,7	79,3
E	75,4	67,6	67,1	80,6	-	57,5	42,4	73,9	84,2	90,3
1990 Ekim K	34,7	33,4	35,8	33,9	-	18,2	17,0	46,1	52,9	81,1
E	75,2	63,4	64,1	79,6	-	59,8	48,7	80,5	81,1	92,0
1991 Ekim K	32,9	33,6	29,8	32,7	-	17,1	16,3	37,0	46,8	77,1
E	72,2	60,7	60,8	77,2	-	54,9	44,3	74,8	78,9	88,7
1992 Ekim K	32,3	30,4	30,4	32,6	-	16,2	12,7	39,2	53,1	84,0
E	72,5	60,3	55,5	78,1	-	53,7	55,7	76,8	79,7	90,7
1993 Ekim K	31,2	31,3	24,7	31,3	-	15,5	12,0	39,0	46,9	80,5
E	70,2	59,7	54,9	74,8	-	52,4	37,6	74,2	81,9	88,9
1994 Ekim K	29,0	26,8	22,6	29,4	-	16,5	16,3	34,7	38,2	78,7
E	72,0	58,6	59,9	76,8	-	54,3	41,4	75,1	81,4	89,4
1995 Ekim K	30,7	28,9	23,0	32,1	-	14,6	8,9	34,3	43,6	71,7
E	71,2	61,4	57,0	76,4	-	53,5	42,9	73,6	77,9	86,4
1996 Ekim K	29,4	28,9	23,2	29,9	-	12,6	10,2	34,1	45,7	71,5
E	70,6	61,6	54,5	75,8	-	53,5	32,5	72,2	81,2	84,4
1997 Ekim K	25,2	20,7	20,0	24,3	-	14,8	13,3	34,5	50,1	72,3
E	69,9	54,5	54,6	73,9	-	57,1	33,5	69,0	80,5	86,4
1998 Ekim K	27,9	25,5	18,1	27,8	-	14,4	12,4	33,1	47,2	74,6
E	69,5	56,0	50,8	74,0	-	57,1	39,3	70,9	78,6	83,9
1999 Ekim K	27,4	25,5	14,5	28,2	-	14,3	14,4	30,8	39,4	69,3
E	70,1	56,8	29,7	79,3	-	56,1	53,8	69,8	79,4	82,3
2000 K	25,5	23,2	21,2	23,6	7,5	15,1	12,2	28,0	42,2	69,6
E	73,1	55,6	54,3	80,7	13,7	61,8	50,2	67,0	78,7	82,9
2001 K	25,9	23,0	22,4	24,7	6,2	15,3	11,5	26,7	39,8	70,2
E	71,7	51,0	52,0	79,4	12,9	64,4	58,5	66,6	78,2	83,9
2002 K	27,9	24,4	22,4	26,7	10,7	18,3	24,2	28,5	39,0	71,5
E	71,6	48,1	48,5	78,8	13,9	68,4	61,4	64,6	77,7	84,5

Kaynak: DİE, Hanehalkı İşgücü İstatistikleri, (Ankara: 1988-2002)

(12 ve daha yukarı yaştaki kurumsal olmayan sivil nüfus)

Tablo 21: Seçilmiş Yıllarda Kentsel ve Kırsal Alanlarda Cinsiyete ve Öğrenim Durumlarına Göre İ.K.O. (%)

Öğrenim Durumu	1988 (Ekim)				1990 (Ekim)				1995 (Ekim)				2000 (Yıllık)				2002 (Yıllık)			
	Kadın (kent)	Erkek (kent)	Kadın (kr)	Erkek (kr)	Kadın (kent)	Erkek (kent)	Kadın (kr)	Erkek (kr)	Kadın (kent)	Erkek (kent)	Kadın (kr)	Erkek (kr)	Kadın (kent)	Erkek (kent)	Kadın (kr)	Erkek (kr)	Kadın (kent)	Erkek (kent)	Kadın (kr)	Erkek (kr)
Okur-Yazar Olmayanlar	8,9	62,7	49,3	73,9	6,5	57,3	50,8	67,2	10,4	45,6	44,2	68,4	5,3	45,3	36,1	61,1	5,8	39,6	37,8	52,8
Okur-Yazar Olup Bir Okul Bitirmeyenler	10,0	62,6	49,1	75,7	8,2	49,8	58,0	72,9	9,5	34,4	42,2	63,7	8,0	45,3	39,2	61,9	7,9	36,9	40,1	57,1
İlkokul	12,9	77,1	55,4	84,9	13,7	76,3	55,4	83,0	13,5	51,0	53,5	82,5	10,9	78,4	41,0	83,5	12,7	76,7	45,1	81,1
İlköğretim	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2,9	7,1	29,2	34,3	4,8	9,3	25,5	23,3
Ortaokul	15,1	56,8	28,8	65,0	13,7	58,1	28,9	62,5	7,6	23,6	27,7	55,9	13,8	61,4	20,4	62,9	16,6	68	23,8	69,3
Orta Dengi Meslek	16,0	51,0	20,0	44,7	14,9	46,7	21,3	52,2	4,4	14,7	5,9	55,8	11,0	52,6	18,3	43,1	18,2	56,5	39,1	73,9
Lise	44,3	74,2	51,9	80,0	42,5	76,6	58,4	89,3	29,6	44,1	49,1	85,4	27,5	65,0	31,3	74,7	27,9	62,1	31,9	72,5
Lise Dengi Meslek	50,3	82,3	65,9	84,4	50,3	80,7	67,5	82,2	54,4	70,9	53,9	73,5	40,1	77,2	54,9	84,4	38	76,9	43,8	80,5
Yüksekokul veya Fakülte	81,6	87,6	89,4	96,5	79,7	90,5	89,1	96,9	81,4	81,3	79,7	92,6	69,2	81,9	75,0	89,8	70,6	83,5	78,8	89,7
TOPLAM	16,9	72,9	51,8	80,4	17,0	72,2	53,1	78,6	16,6	42,6	48,7	77,0	17,2	70,7	38,6	77,0	19,1	69,8	41,4	74,5

Kaynak: DİE, Hanehalkı İşgücü İstatistikleri, (Ankara: 1988-1990-1995-2000-2002)
(12 ve daha yukarı yaştaki nüfus)

Tablolar incelendiğinde yıllar itibariyle hem Türkiye genelinde hem de kentsel ve kırsal alanlar itibariyle, bir üst eğitim basamağına çıkıldığında işgücüne katılım oranlarının arttığı görülmektedir. Özellikle kentsel alanlarda kadınların işgücüne katılım oranları incelendiğinde artış daha net görülmektedir. 2002 yılı Hanehalkı İşgücü Anketi sonuçlarına göre kentlerde yaşayan kadınların işgücüne katılma oranları ilkokul mezunları için %12.7, ortaokul mezunları için %16.6, lise mezunları için %27.9, lise dengi meslek okulları için %38.0 ve üniversite mezunları için %70.6 olması bunun en iyi göstergesidir.

Türkiye genelinde ve kentsel-kırsal alanlarda eğitimin her seviyesinde erkeklerin İKO'ları kadınların İKO'dan daha yüksektir. Erkek çocukların, ailenin refahı ve geleceğin garantisi için okutulmaları gerektiği, kız çocuklarının ise ev kadını olacakları ve bu nedenle okuyup meslek edinmelerine gerek olmadığı görüşü, en hakim ve yaygın görüş olarak varlığını sürdürmektedir. Bu denli ayırımcı bakış ile çocuklarına yaklaşmayan ailelerde ise ekonomik zorunluluklar kız ve erkek çocuklar açısından bir tercih yapmaya onları sevk ettiğinde, tercihin erkekler lehine yapıldığı bilinen bir gerçektir.⁶⁷

Ayrıca, aynı eğitim düzeyinde olsalar da iş piyasasında iş ve mesleklerin kadın işleri ve erkek işleri olarak farklı toplumsal kabul görmesinden dolayı, kadınlar daha çok geleneksel kadın mesleklerinde yoğunlaşmaktadırlar. Böylece kadınlarımız daha düşük statülü, düşük ücretli, süresiz ve geçici, hatta sosyal güvenceden yoksun olarak çalışmaya razı olmaktadır.⁶⁸ Bu nedenlerden dolayı da kadın İKO, erkek İKO'dan daha düşüktür.

Yüksekokul veya fakülte mezunu kadınların işgücüne katılımı kentsel ve kırsal alanlarda artmaktadır. Ancak geçmiş yıllarla kıyaslandığında 2000 yılında üniversite mezunu kadınların kentsel ve kırsal alanlarda işgücüne katılma oranlarının düştüğü

⁶⁷ Yıldız Ecevit, **Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset**, (TÜSİAD Yayınları, Yayın No: TÜSİAD-T/2000-12/290, Aralık, 2000), s.155.

⁶⁸ Özer Özcan, **Gelişen Sanayi Merkezlerinde Kadın İşgücü Panelleri I-II**, (Ankara: TİSK Yayınları, Yayın No:205, Şubat, 2001), s.14.

görülmektedir. Kadınların İKO'nun düşmesini yaşanan ekonomik krize bağlamak yerinde olacaktır. Eğitim seviyesi düştükçe kadın-erkek İKO'ları arasında ki farkın arttığı görülmektedir. 1988 yılında Türkiye genelinde okur-yazar olmayanlar arasında kadın İKO %34.7 iken erkek İKO %70.2, yüksekokul veya fakülte mezunu kadınların İKO'nı %83.3 iken erkek İKO %89.7'dir. Yine tabloya bakıldığında kırsal kesimde eğitim düzeyi düşük kadınların İKO'nının yüksek olduğu görülmektedir. 1990 yılında okur-yazar olmayan kadınların %50.8'i, okur-yazar olup bir okul bitirmeyenlerin %58'i, ilkokul mezunu kadınların %55.4'ü işgücüne katılmıştır. Bu yüksek oranlar, düşük eğitim düzeyine sahip kadın işgücünün genellikle tarımsal faaliyetlerde "ücretsiz aile işçisi" konumunda çalışmasından kaynaklanmaktadır.

Eğitim düzeyi düşük kadınların işgücü piyasalarında kazanacağı ücret, ev işleri ve çocuk bakımı için ödenecek ücreti karşılamaya yetmeyecektir. Dolayısıyla, düşük eğitim düzeyine sahip kadınlarda işgücüne katılım düşük olacaktır. Eğitim düzeyi arttıkça kadınların kazandığı gelir artacağından İKO'ları da artma eğilimi gösterecektir.

Sonuç olarak; eğitim görmeyen işgücü piyasasına katılımı artırmada iki boyutlu etkisi vardır. Her şeyden önce eğitim, pazardaki iş fırsatlarını ve ücretleri olumlu yönde etkilediği için ev dışında çalışmayı kadınlar için cazip kılmaktadır. İkinci olarak, kadınların çalışmasını kısıtlayan ekonomi dışı faktörlerin önemini azaltmakta ve böylece kadınların çalışma olasılıklarını artırıcı bir rol oynamaktadır.⁶⁹

4.2. Yaş ve Kadın İ.K.O.

Kadınların işgücüne katılımları, eğitimin dışında yaşa bağlı olarak da önemli dalgalanmalar göstermektedir. Sanayileşme sürecinde olan ülkelerde kadının işgücüne katılım oranları yaş gruplarına göre iki tepeli bir şekil arz eder (M-çift tepeli eğri); genç yaşlarda yüksek olan katılım, evlenme ve çocuk doğurma döneminde düşer, sonra tekrar artar, 50 yaş sonrası ise hızla azalır. Erkeklerde bu şekil çan biçimindedir. Türkiye'de

⁶⁹ Ecevit, a.g.e., s.133.

kadının kentsel işgücüne katılım oranları yaş gruplarına göre genç yaşlarda katılımın arttığı ve daha sonra azaldığı, tek tepeli bir şekil çizmektedir.⁷⁰

Yeni evlilik, çocuk doğumları kadın katılım oranının özellikle Türkiye açısından 25-30 yaş seviyesinde belirgin bir şekilde düşük olarak ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Fakat, gelişmiş ülkelerde de bu durumun yaşanmasına rağmen, katılım oranı 35 yaştan sonra tekrar artma eğilimi göstermektedir. Bu ilk önce azalış, ardından artış eğilimi, gelişmiş ülkelere göre Türkiye’de daha azdır. Çünkü; Türkiye’de kadın işgücüne katılım oranı gelişmiş ülkeler ortalamasının çok daha altında kalmaktadır.⁷¹

Bu bilgiler ışığı altında Türkiye’de ve kentsel-kırsal alanlarda kadın işgücüne katılımı yaş grupları itibariyle aşağıdaki tablolar yardımıyla incelenebilir.

⁷⁰ **Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi 2**, (2. Cilt, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfının Ortak Yayını, 1998), s.187.

⁷¹ Cem Kılıç, **Gelişen Sanayi Merkezlerinde Kadın İşgücü Panelieri I-II**, (Ankara: TİSK Yayınları, Yayın No: 205, Şubat, 2001), s.32

Tablo 22: Türkiye'de Kurumsal Olmayan Sivil Nüfusun Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre İ.K.O.(%) (1988-2002)

YILLAR	TOPLAM	12-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65 +
1988 Ekim K	34,9	24,2	42,4	42,6	37,6	38,1	38,4	36,4	36,3	36,4	29,4	20,9	10,9
E	76,5	30,3	64,6	87,7	97,9	98,5	98,4	95,7	89,2	82,7	71,5	59,2	33,8
1989 Ekim K	36,0	23,4	44,1	42,0	37,4	39,5	40,3	40,6	35,0	35,6	35,4	28,8	12,0
E	75,4	30,8	61,6	86,6	97,8	98,5	98,0	96,8	90,2	82,1	69,8	59,2	36,1
1990 Ekim K	34,7	22,6	39,3	43,1	37,3	38,9	39,9	37,6	36,5	35,5	31,9	24,1	10,7
E	75,2	29,4	63,2	88,3	97,1	97,9	98,9	95,9	90,7	78,9	66,1	55,6	32,0
1991 Ekim K	32,9	23,9	39,2	40,3	34,7	35,8	35,5	31,7	37,4	34,3	33,4	23,4	9,2
E	72,2	26,0	57,1	84,1	96,7	97,9	97,9	94,3	88,9	76,0	64,9	54,2	28,1
1992 Ekim K	32,3	21,6	36,6	41,0	33,3	35,4	36,8	37,7	36,4	33,5	29,7	19,8	9,2
E	72,5	22,8	55,3	87,0	96,5	98,6	97,5	94,8	88,2	77,1	67,3	53,3	29,1
1993 Ekim K	31,2	15,4	36,3	41,8	35,4	34,2	36,9	33,6	34,7	30,9	27,3	20,2	8,3
E	70,2	17,3	49,6	84,0	96,2	97,9	97,6	95,1	86,6	74,4	65,6	54,1	25,5
1994 Ekim K	29,0	14,5	32,4	37,4	32,4	31,8	33,7	31,6	33,2	28,7	25,9	21,3	9,5
E	72,0	23,1	54,2	85,0	96,3	98,0	97,5	94,0	87,8	75,2	66,6	50,6	31,7
1995 Ekim K	30,7	17,5	33,9	38,7	35,0	34,7	35,0	36,1	33,3	33,1	27,7	23,0	10,7
E	71,2	21,9	52,6	81,3	95,9	97,6	97,8	95,5	89,0	78,6	65,9	54,9	33,7
1996 Ekim K	29,4	17,2	32,5	36,6	31,5	32,7	34,3	32,5	29,7	29,3	30,4	23,3	13,4
E	70,6	19,9	49,8	82,0	96,6	98,2	98,3	95,8	83,0	71,0	60,3	54,0	33,6
1997 Ekim K	25,2	11,4	27,1	33,9	28,5	29,1	29,0	27,9	26,6	24,7	23,7	19,9	10,2
E	69,9	16,7	48,9	79,8	96,7	97,5	98,2	94,2	83,5	71,9	61,0	51,4	31,9
1998 Ekim K	27,9	12,2	30,0	36,2	32,3	29,9	32,6	31,5	29,3	28,0	27,4	23,7	14,1
E	69,5	15,1	49,9	77,9	95,9	97,9	97,5	93,9	87,4	71,6	61,6	55,3	32,9
1999 Ekim K	27,4	8,3	28,1	35,7	31,0	32,6	33,2	31,4	23,7	24,1	25,4	26,9	16,5
E	70,1	13,5	48,8	76,0	93,9	96,5	97,1	93,8	83,5	71,0	60,8	46,6	34,5
2000 K	25,5	-	23,4	31,1	30,7	28,4	28,9	27,5	24,5	24,5	22,7	16,9	10,3
E	73,1	-	45,3	72,0	90,9	94,4	95,3	93,1	82,7	68,8	57,8	47,4	32,0
2001 K	25,9	-	21,9	32,4	30,0	29,9	29,5	28,1	25,7	24,3	21,8	18,5	11,6
E	71,7	-	42,1	71,1	90,5	94,1	94,6	91,7	82,4	65,7	56,7	45,3	29,3
2002 K	27,9	-	23,1	34,5	32,6	32,4	31,2	30,2	28,5	25,5	23,2	22,6	11,5
E	71,6	-	39,7	69,4	90,5	93,7	94,3	91,6	81,5	65,3	55,9	44,9	26,6

Kaynak: DİE, Hanehalkı İşgücü İstatistikleri, (Ankara: 1988-2002)

(12 ve daha yukarı yaştaki kurumsal olmayan sivil nüfus)

Tablo 23: Seçilmiş Yıllarda Kentsel ve Kırsal Alanlarda Cinsiyete ve Yaş Grubuna Göre İ.K.O. (%)

Yaş Grubu	1988 (Ekim)				1990 (Ekim)				1995 (Ekim)				2000 (Yıllık)				2002 (Yıllık)			
	Kadın (kent)	Erkek (kent)	Kadın (kr)	Erkek (kr)	Kadın (kent)	Erkek (kent)	Kadın (kr)	Erkek (kr)	Kadın (kent)	Erkek (kent)	Kadın (kr)	Erkek (kr)	Kadın (kent)	Erkek (kent)	Kadın (kr)	Erkek (kr)	Kadın (kent)	Erkek (kent)	Kadın (kr)	Erkek (kr)
12-14	6,2	21,2	40,9	39,4	6,0	20,9	38,9	38,7	3,8	13,0	31,1	32,1	-	-	-	-	-	-	-	-
15-19	21,8	56,0	59,9	73,2	20,5	58,2	58,6	69,2	16,1	40,9	53,1	66,8	14,9	38,4	35,2	56,6	14,5	33,8	35,2	48,8
20-24	26,6	83,8	58,8	91,5	26,3	85,6	62,5	91,3	26,0	75,3	56,0	89,0	26,1	67,0	40,0	81,0	28,4	65,8	45,1	76,3
25-29	21,7	98,2	55,2	97,4	20,3	98,1	57,8	95,7	21,7	95,7	53,9	96,2	24,8	91,8	42,9	88,9	27,6	92,3	41,8	87,0
30-34	22,3	98,8	57,3	98,2	23,9	98,4	58,2	97,1	21,7	98,0	55,4	96,8	22,0	96,0	41,5	91,0	25,7	95,5	44,6	90,5
35-39	18,6	98,5	60,7	98,4	23,8	98,9	62,6	98,9	21,4	98,4	54,1	97,0	20,6	96,1	44,6	93,6	22,9	95,7	45,7	92,0
40-44	16,9	95,1	57,1	96,6	18,6	96,0	61,7	95,8	19,0	94,6	57,8	96,8	17,9	92,9	46,0	93,6	19,4	91,3	49,7	92,0
45-49	11,4	85,0	59,0	94,1	11,8	89,0	59,9	93,0	13,8	85,5	58,8	94,2	11,2	79,4	47,1	89,2	13,9	77,8	50,9	88,1
50-54	9,6	72,9	55,6	91,8	6,9	67,2	58,4	89,0	7,0	71,2	58,4	88,1	8,2	59,1	46,1	83,3	7,8	56,0	50,4	79,7
55-59	6,2	56,1	47,0	82,8	4,5	48,8	52,9	80,9	5,1	48,9	50,5	82,9	4,7	43,3	41,5	75,1	5,4	41,5	44,5	73,9
60-64	3,7	39,7	32,8	74,5	3,7	33,8	39,5	71,1	3,4	33,2	38,4	73,0	2,6	28,4	31,3	66,0	3,6	24,5	40,5	65,5
65 +	1,5	17,4	16,9	43,7	0,8	17,7	16,9	42,4	1,5	17,0	19,7	47,5	1,6	14,2	18,8	46,5	1,7	11,4	20,4	38,3
TOPLAM	16,9	72,9	51,8	80,4	17,0	72,2	53,1	78,6	15,5	66,6	48,7	77,0	17,2	70,7	38,6	77,0	19,1	69,8	41,4	74,5

Kaynak: DİE, Hanehalkı İşgücü İstatistikleri, (Ankara: 1988-1990-1995-2000-2002)

(12 ve daha yukarı yaştaki nüfus)

Türkiye genelinde 15-19 ve 20-24 yaş gruplarında kadın işgücüne katılımının maksimum düzeye ulaştığı, 25-29 yaş grubundan itibaren düşmeye başladığı görülmektedir. Bu durum kentsel istihdamda daha çarpıcıdır. Kentsel alanlarda kadın işgücüne katılım oranı 1988, 1990, 1995, 2000, 2002 yılları itibariyle %26.6, %26.3, %26, %26.1 ve %28.4 oranlarıyla 20-24 yaş grubunda maksimum düzeye ulaştıktan sonra, takip eden yaş gruplarında sürekli olarak azalma eğilimi göstermiştir. Kırsal alanlar da ise, kadın İKO'nun hemen hemen bütün yaş gruplarında oldukça yüksek oranlarda olduğu görülmektedir. 2002 yılı itibariyle kırsal alanlarda kadın İKO'nun 15-19 yaş grubunda %35.2, 20-24 yaş grubunda %45.1, 35-39 yaş grubunda %45.7, 45-49 yaş grubunda %50.9, 60-64 yaş grubunda %40.5 olduğu gözlenmektedir. Kırsal alanlarda, kadınların İKO'nına bakıldığında, kentsel alanlarda yaşayan kadınlarda görülen erken yaşta işgücünden çekilme eğilimi görülmemektedir. 1990 yılı itibariyle 50-54 yaş grubunda kentte kadın İKO %6.9 iken, 60-64 yaş grubunda %3.7; kırsal alanlarda aynı yaş gruplarında %58.4 ve %39.5'tir. Kırsal alanlarda yaş gruplarına göre kadın İKO'nun önemli ölçüde azalmayışı "ücretsiz aile işçiliği" statüsünde çalışmalarını ile açıklanabilir.

Erkeklerde ise, kentsel alanlar da 2002 yılı itibariyle İKO 20-24 yaş grubunda %65.8 iken, 25-39 yaş grubunda sürekli yükselerek %95.7'ye ulaşmaktadır. 50-54 yaş grubunda ise %56.0 ile 20-24 yaş grubunda %65.8 olan İKO'nun altına düşmektedir. 50-54 yaş grubundan sonraki yaşlar da da erkek İKO azalmaya devam ederek 65+ yaş grubunda %11.4 olmaktadır. Kırsal alanlarda ise erkeklerin İKO'nı, kentsel alanlardakine benzerlik göstermektedir. Kırsal alanlarda da erkek İKO 25 yaş grubunda en yüksek değerini alarak 50-54 yaş grubuna kadar hemen hemen aynı kalmaktadır.

Hanehalkı İşgücü Anketleri yardımıyla oluşturulan tablolara bakılarak şu sonuç çıkarılabilir. Kırsal alan kadın İKO, kentsel alan kadın İKO gibi belli yaş gruplarında yoğunlaşmamakla beraber, 15 yaşından itibaren her yaşta işgücüne katılım gözlenirken, kentlerde kadınların daha çok 20-24 yaş grubunda işgücüne katıldıkları görülmektedir. Buradan kentteki kadın işgücünün genç işgücü olduğu sonucuna varılabilir. Bu yaş grubundan sonra evlilik, yakın ebeveyn kontrolü gerektiren çocukların varlığı ve ev işleri gibi nedenlerle kadın İKO hızla azalmaktadır.

4.3. Medeni Durum-Çocukların Varlığı ve Kadın İ.K.O.

Medeni duruma göre kadın işgücüne katılımı kentsel ve kırsal alanlar için aşağıda yer alan tablo 24 yardımıyla incelenebilir. Bu tabloda boşanmış kadınların işgücüne katılım oranlarının “hiç evlenmedi”, “evli” ve “eşi öldü” kategorilerinde yer alan kadınların İKO’larından daha yüksek olduğu gözlenmektedir. Kentsel alanlar itibariyle de boşanmış kadın İKO’nunun kırsal alan boşanmış kadın İKO’undan ve Türkiye ortalamasından daha yüksek olduğu görülmektedir. Örneğin; 2002 yılı itibariyle boşanmış kadınların İKO’ları kentsel alanlarda %43.3 iken, kırsal alanlarda %37.2’dir. Boşanmış kadınların İKO’larının yüksek oluşunu, Türkiye’de yasaların yeterli olmamasından kaynaklanan nafaka azlığına ve ekonomik geçim sıkıntısına bağlamak yanlış olmayacaktır.

Tablodan yıllar itibariyle kentsel ve kırsal alanlar için “evli” ve “boşandı” kategorilerinde yer alan erkeklerin işgücüne katılımında büyük farklılıklar olmadığı görülmektedir. 2002 yılında kentsel alanlarda evli erkeklerin %78’i, boşanmış erkeklerin %71.5’i; kırsal alanlarda da evli erkeklerin %81.1’i, boşanmış erkeklerin ise %70.2’sinin işgücüne katıldığı görülmektedir. Bu durum Türkiye’de ataerkil aile ve toplum yapısının egemen olması nedeniyle kadın ve erkek arasında cinsiyet ayrımının yapılmasına, kadının toplumda “anne” olarak yer almasına karşılık, erkeğin “aile reisi” olarak her durumda emek piyasalarında çalışmasına bağlanabilir.

Kentsel alanlarda evli kadınların İKO’larına bakıldığında “hiç evlenmedi” ve “boşandı” kategorilerinin çok altında olduğu gözlenmektedir. Örneğin; 1990 yılı itibariyle hiç evlenmeyenlerin %24.7’si, boşananların %42.4’ü işgücüne katılırken evli kadınların %14.1’i işgücüne katılmıştır. Kadın için evlilik hala en iyi gelecek güvencesidir denebilir. Kadınlar toplumun kendilerine biçtiği ev kadını-anne statüsüne kendilerini alıştırarak iş yaşamının dışında kalmayı tercih etmektedirler.

Kırsal alanlarda ise emek piyasalarında etkin bir role sahip kadınlar “ücretsiz aile işçisi” konumunda bulduklarından, yıllar itibariyle evli kadınların İKO’larının hiç evlenmeyen ve boşanan kadınların İKO’undan daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 24: Seçilmiş Yıllarda Kentsel ve Kırsal Alanlarda Cinsiyetlere Göre Medeni Durum ve İ.K.O. (%)

Medeni Durum	1988 (Ekim)				1990 (Ekim)				1995 (Ekim)				2000 (Yıllık)				2002 (Yıllık)			
	Kadın (kent)	Erkek (kent)	Kadın (kır)	Erkek (kır)	Kadın (kent)	Erkek (kent)	Kadın (kır)	Erkek (kır)	Kadın (kent)	Erkek (kent)	Kadın (kır)	Erkek (kır)	Kadın (kent)	Erkek (kent)	Kadın (kır)	Erkek (kır)	Kadın (kent)	Erkek (kent)	Kadın (kır)	Erkek (kır)
Hiç Evlenmedi	25,7	54,7	56,3	67,2	24,7	55,1	54,9	64,4	22,6	45,5	48,8	61,9	30,5	54,6	39,3	66,0	32,9	54,0	43,4	60,9
Evli	13,4	83,9	53,2	89,1	14,1	82,7	56,1	87,5	12,8	79,3	51,7	86,7	13,1	79,3	41,2	82,8	14,9	78,0	43,4	81,1
Boşandı	35,8	73,7	51,0	89,5	42,4	75,6	43,7	73,8	42,8	81,9	35,0	77,0	41,0	72,2	36,0	71,4	43,3	71,5	37,2	70,2
Eşi Öldü	9,1	19,5	23,7	36,6	5,8	22,9	23,9	36,4	5,4	18,1	24,5	42,5	5,9	21,7	17,8	34,0	5,7	18,3	21,4	32,0

Kaynak: DİE, Hanehalkı İşgücü İstatistikleri, (Ankara: 1988-1990-1995-2000-2002)

(12 ve daha yukarı yaştaki nüfus)

Kadınların işgücüne katılım kararlarını medeni durum kadar çocukların varlığı da etkilemektedir.

Yaşı, eğitimi, sosyo-ekonomik düzeyi, çalışma statüsü farklı bile olsa kadınların ezici çoğunluğu “çocuğa en iyi annesinin bakacağı” yargısını paylaşmaktadır. Böylelikle kadının çalışma yaşamına katılımı, kadın-erkek rollerinin katı bir biçimde belirgin olduğu, “çocuklu aile” modeline göre biçimlenmektedir. Türkiye’de çocuk bakımını kolaylaştıracak kreş ve yuvaların yok denecek kadar azlığı, olanların belli kurumlarla bağlantılı olması ya da çok pahalı özel kurumlar olmaları, kadınların çalışma yaşamına katılımında önemli engellerden birini oluşturmaktadır. Birçok kadına sunulan ücret, çocukların bakımının ücretli olarak karşılanmasına yetecek yükseklikte olmadığı için iş arayan kadınlar buldukları işleri çoğunlukla geri çevirmek zorunda kalmaktadırlar.⁷²

Çocukların varlığı ile kadın işgücüne katılım arasındaki negatif ilişkiyi göstermesi açısından Bursa ilinde yapılan anket çalışmasının sonuçlarını incelemek yerinde olacaktır. Aralık 1999 itibariyle Bursa Organize Sanayi Bölgesinde çalışan 250 mavi-beyaz yakalı kadın işgücüne yönelik anket çalışmasının sonucuna göre; “evli kadınların %72’sinin 0-6 yaş arasında çocuğu bulunmamakta, %22’sinin aynı yaş grubunda 1 çocuğu; %6’sının da 2 çocuğu bulunmaktadır.”⁷³ Yapılan anket sonucuna dayanarak kadınların çocuk sahibi olmalarının çalışma yaşamına katılımlarını zorlaştırdığını veya çalışma yaşamına katılan kadınların çocuk sahibi olmayı düşünmediklerini söylemek mümkündür.

⁷² Eyuboğlu, Özar ve Tanrıöver, a.g.e., s.150.

⁷³ Serpil Aytaç, **Gelişen Sanayi Merkezlerinde Kadın İşgücü Panelleri I-II**, (Ankara: TİSK Yayınları, Yayın No:205, Şubat, 2001), s.114.

4.4. Yasal Düzenlemeler ve Kadın İ.K.O.

T.C. 1982 Anayasasının da “herkesin, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşit olduğu; çalışmanın, herkesin hakkı ve ödevi olduğu, devletin çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları ve işsizleri korumak, çalışmayı desteklemek, işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak ve çalışma barışını sağlamak için gerekli tedbirleri almak” la görevli bulunduğu hükme bağlanmıştır.⁷⁴

T.C. 1982 Anayasasının bu hükmüne dayanarak 10 Haziran 2003 tarihinde kabul edilen 4857 sayılı İş Yasası’nda da kadın işçilerle ilgili bölümler yer almaktadır. Kıdem tazminatı, analık, bazı alanlarda kadın işgücünün çalıştırılmaması, ücrette koruyucu hükümler bunlardan bazılarıdır. Kadın işçileri korumak için çıkarılan koruyucu hükümlerden bazılarının özellikle kentli kadınların işgücüne katılma oranlarını olumsuz yönde etkilediği söylenebilir.

Örneğin; kadın işçilerin eşleri çalışmalarına izin vermediği takdirde, evlendiği tarihten itibaren 1 yıl içinde kendi arzusu ile hizmet akdini feshetmesi halinde kıdem tazminatlarını alarak ayrılma hakkı çoğu zaman suiistimal edilmiş ve bu durum kadın işgücüne katılımını azaltmıştır. Kıdem tazminatını alarak işgücü piyasasından ayrılan kadın, daha sonra tekrar çalışmak istediğinde ya iş bulamamakta ya da çok kötü işlerde çalışmak zorunda kalmaktadır.

Özel bir tüzükte yer alan hükümler gereğince 100-150 arası kadın işçi çalıştıran işverenlere “emzirme odası”, 150 den fazla kadın işçi çalıştırılması durumunda ise “yuva-kreş” açma zorunluluğunun getirilmesi işverenlerin bu rakamlara gelmeden kadın istihdamını durdurmalarına neden olabilmektedir.

⁷⁴ A.Şeref Gözübüyük, **T.C. 1982 Anayasası**, (7. Bası, Ankara: Turhan Kitabevi, Ekim, 2003), s.29,71-72.

Kadın işgücü katılımını olumsuz etkileyen bir başka unsur da kadınların bazı alanlarda çalıştırılmasının Anayasa ve İş Yasası yoluyla yasaklanmasıdır. T.C.1982 Anayasasının 50. maddesinde “kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz” hükmü yer almaktadır. 4857 Sayılı İş Yasası’nın 72. maddesine göre de maden ocakları ile kablo döşemesi, kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yer altında ve su altında çalışılacak işlerde kadınların çalıştırılmaları yasaklanmıştır.

Aynı kanununun 73. maddesinde ise “on sekiz yaşını doldurmuş kadın işçilerin gece postalarında çalıştırılmasına ilişkin esaslar Sağlık Bakanlığı’nın görüşü alınarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’nca hazırlanacak bir yönetmelikle belirlenir” denerek bu konuda kısıtlama getirilmektedir.⁷⁵

4857 Sayılı İş Kanunu koruyucu ve eşitlikçi yaklaşımıyla Türk çalışma mevzuatında olumlu bir adımdır. Ancak; İş Yasası’nda yer alan hükümler kadın işçileri korumaya yönelik olarak çıkarılmış olsalar da, kadınların işgücüne katılımını olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle de mevcut yasaların yeniden gözden geçirilerek kadınların işgücüne katılımını olumsuz yönde etkilemelerini önlemek gerekmektedir.

⁷⁵ Serap Kapız, **İstihdam, Kadın İşgücü ve Yeni İş Kanunu Sempozyumu**, (TİSK Yayınları, Yayın No: 242, Muğla, 5 Aralık 2003), s.69.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ÇALIŞAN KADINLARIN ÇALIŞMA YAŞAMINA İLİŞKİN SORUNLARI VE KARŞILAŞTIKLARI ENGELLER

Çalışmanın buraya kadar olan kısımlarında Türkiye'de kadın işgücünün gelişimi ve kadınların işgücüne katılımlarını etkileyen unsurlar incelenilmiştir. Bu bölümde daha önceki bölümlerde yapılan analizlerden hareketle Türkiye'de kadınların çalışma yaşamında karşılaştıkları engeller tespit edilerek kadınların işgücüne daha aktif bir şekilde katılmalarını sağlamak için neler yapılması gerektiği tartışılacaktır.

Çalışma yaşamında yer alan kadınların en önemli sorunu, işgücü piyasasında emeklerinin karşılığını yeteri kadar alamamalarıdır. II.Dünya Savaşı'ndan sonra kadınların çalışma yaşamına girmesinden günümüze kadar çıkartılan tüm yasalar, kadınları çalışma yaşamında korumaya yönelik yasalardır. Ancak, yasaların yeterli olmadığı görülmektedir.

Toplum kadınları aldığı eğitim ve yaptığı işten çok anne ve eş rolü ile benimsemekte; ev işleri, çocuk ve yaşlı bakımı gibi işleri yapmalarını beklemektedir. Bu durum işgücü piyasasında yer alan kadınların iş yükünü, erkeğe göre iki kat arttırmaktadır. Ayrıca kadın işgücü çoğunlukla emek-yoğun, niteliksiz, düşük ücretli, geleneksel iş kollarında ve enformel sektörde istihdam edilerek kadınların ekonomik olarak güçlü olması engellenmektedir.

Türkiye'de kadınların işgücü piyasalarında karşılaştıkları sorunları yedi alt başlık altında incelemek mümkündür.

1. KADINLARIN ENFORMEL SEKTÖRDE VE STANDART OLMAYAN İŞLERDE ÇALIŞMASI

“Kurallara uygun olmayan, standart dışı” anlamına gelen “enformel” sözcüğü, sosyoloji ve kalkınma yazınında ilk kez 1970’lerde kullanılmaya başlanmıştır. Enformel sektör, hukuken tanımlanmamış, tanınmamış olan ya da hukuken statü tanınmış olsa da kurallara uygun işlemeyerek kuraldışı konuma düşen ve böylece kurumsallaşamayan bir yapı arz eden üretim ve çalışma ilişkileri alanını içerir.⁷⁶

Kırdan kente göç ile beraber, formel sektörün kısıtlı iş yaratma kapasitesinden dolayı, bu sektörde iş bulamayanların, yaşamlarını sürdürmek için yürüttüğü ekonomik faaliyetler “enformel sektör” kavramı ile belirtilmektedir. Türkiye’de özellikle 1980’ler sonrasında enformel sektör yaygınlaşmaya başlamıştır. 1980 sonrası izlenen ihracata dayalı büyüme modeli içinde uluslararası piyasalara yönelik üretim yapan firmalar rekabet gücünü artırabilmek için fiyatları düşürmek istemişler bu da emek maliyetini düşürmek ile sağlanabilmiştir. Bu durum iş piyasalarında enformel sektörün giderek büyümesine yol açmıştır.⁷⁷

Enformel sektör üç temel özelliklerle belirlenmektedir.⁷⁸

1) **Devletle ilişkisi:** Enformel sektör, devletin karşısında olduğu bir sektör değil, göz yumduğu hatta desteklediği bir sektördür. Hükümetler açık işsizlik oranını düşürdüğü ve ekonomik canlanmaya katkıda bulunduğu varsayımıyla teşvik etmektedirler.

⁷⁶ Yasemin Güngör, “Enformel Sektör, Enformel İstihdam Biçimleri ve Ekonomide Enformelleşme Eğilimleri”, *İktisat Dergisi*, Sayı:370-371, (Ağustos-Eylül 1997), s.58.

⁷⁷ Gülay Toksöz ve Şerife Türcan Özşuca, “Enformel Sektörde İstihdamın ve İşgücünün Özellikleri”, *İktisat Dergisi*, Sayı:430, (Ekim 2002), s.29,32.

⁷⁸ Kuvvet Lordoğlu, Türkel Minibaş ve diğerleri, **Çalışmaya Hazır İşgücü Olarak Kentli Kadın ve Değişimi**, (Ankara: T.C.Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayını, Ağustos 1999), s.9-10.

2) **İşgücünün özellikleri:** Enformel sektörde çalışanlar, formel sektör çalışanlarına göre daha düşük ücretlerle, çok daha az sosyal yardım alarak, daha kötü iş koşullarında, iş güvencesinden yoksun çalışmaktadırlar. Bunun nedeni de; gençlerin ve kadınların, çalışma izni olmayan göçmen işçilerin yaşamlarını sürdürebilmek için bu tür koşulları kabul etmek zorunda kalmalarındandır.

3) **Formel ekonomi ile sistematik bağlantısı:** Büyük firmalar enformel alternatifleri kullanarak merkeze bağımlı, katı hiyerarşik üretim ve dağıtım modelleri yerine, yarı bağımsız birimlerle daha verimli, daha ekonomik üretim modellerini koymaktadırlar.⁷⁹

Kadınların enformel sektörde işgücüne katılımları kentsel ve kırsal alanlarda artmaktadır. Bunun üç nedeni vardır. Bunlardan ilki, ekonomik kriz nedeniyle kadınların aile gelirine katkıda bulunmak istemeleri ve formel sektörde iş bulma olanaklarının kısıtlı olmasıdır. İkincisi, kadınların formel sektörde iş bulabilmeleri için gerekli olan öğrenim, bilgi ve becerilerden yoksun olmalarıdır. Üçüncüsü de, kadınların ev işleri ve çocuk bakımı gibi geleneksel işleri nedeni ile formel sektörde çalışabilmek için gerekli zamanı ayıramamalarıdır.⁸⁰

Enformel sektördeki işgücü, sosyal devletin çalışanlara tanıdığı çalışma, örgütlenme ve diğer sosyal hak ve özgürlüklere hukuken sahip olmayan bir çalışan kesimi ifade etmektedir. Bu nedenle enformel sektördeki işgücünü “korunmasız işgücü” olarak değerlendirmek mümkündür. Enformel sektörde istihdam edilen korunmasız kadın işgücünün profili şu şekilde tanımlanmaktadır.⁸¹

⁷⁹ Müjgan Say Eryılmaz, Kadın İşgücünün Enformel Sektördeki İstihdamı: Gündelik Temizlik İşçisi Kadınların Enformel İşgücü Piyasası İçinde Yer Alış Biçimleri, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2000), s.24.

⁸⁰ Dilek Eyüboğlu, Kadın İşgücünün Değerlendirilmesinde Yetersizlikler, (Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, Yayın No: 637, 1999), s.99.

⁸¹ Güngör, a.g.e., s.59-60.

- İş güvencesinden yoksundurlar,
- Asgari ücretten yararlanamazlar,
- Normal ve standart çalışma uygulamalarından yararlanamazlar,
- Dinlenme hakları yasal çerçeveye uymaz,
- İş sağlığı ve iş güvenliği standartlarından yoksundurlar,
- Hukuken ve fiilen sosyal güvenlik sisteminden dışlanmışlardır,
- Sendikalaşma ve toplu sözleşme hakları yasal olarak yoktur ya da bu hakları kullanamazlar.

Yapılan araştırmalar Türkiye’de enformel sektörün giderek yaygınlaştığını, enformel sektörde kadın ve çocuk işgücünün arttığını göstermektedir. Şemsa Özar’ın 1993 yılı sonunda Alibeyköy/ İstanbul gecekondularında, toplam 111 hanede yürütmüş olduğu saha çalışmasından elde edilen bulgulara göre; toplam çalışanların hemen hemen yarısının enformel faaliyetlerde bulunduğu (%48.8), çalışan çocukların tümü enformel faaliyetlerde bulunurken, kadınların %58.1’nin enformel kesimde çalıştıkları ve erkeklerle karşılaştırıldığında (%41.1) daha yüksek oranda enformel kesimde istihdam edildikleri görülmüştür.⁸²

Kadınlar enformel sektörde ya ev dışı ya da ev içi mekanlarda yer alırlar. Ev dışında çalıştıkları yerler genellikle parça birleştirilmesi yapılan, koruyucu yasaların ve ücretlerle ilgili düzenlemelerin geçerli olmadığı iş yerleri, hizmetçilik, çocuk bakıcılığı ve iş yerlerinin temizliğidir. Ev içinde yani “evde çalışma” durumunda ise, kadınlar üretici firmaların ürünlerini ya da ürün parçalarını evlerinde üretmekte, örgü, dantel, iğne oyası gibi işleri yapmaktadırlar. Evde çalışma enformel sektörde çalışan kadınların en çok başvurduğu çalışma biçimlerinden biridir. Kadınlara ev içinde çalışma kararı aldırın nedenler arasında; ev dışında iş bulma güçlüğü, bulunan işin istenilen nitelikte olmaması, elde edilecek ücretin çocukların ve diğer aile üyelerinin bakımını sağlayacak

⁸² Şemsa Özar, “Kentsel Kayıtdışı Kesimde İstihdam Sorununa Yaklaşımlar ve Bir Ön Saha Çalışması”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Sayı:23, (Ankara 1996), s.523.

hizmetleri satın almaya yetmeyecek kadar düşük olması ve dışarıda çalışmaya izin vermeyen aile reisinin görüşü yer almaktadır.⁸³

Eve iş verme sistemi içinde yer alan kadınlarla ilgili Bursa ve İstanbul illerinde yapılan araştırma da, çalışan kadınların yaptıkları işler, mevcut konumları ve aile ilişkileri incelenmiştir. Eve iş verme sistemi içinde kadınlar yoğun olarak el emeği kullanmakta, karşılığını da parça başı ücret olarak almaktadırlar. Bu nedenle, işlerin hangi sürede yapıldığı önem taşımaktadır. Bu sistem içinde çalışan kadınlar işleri ya işletmenin verdiği ilan ile ya da aracı kadınlar yardımıyla bulmaktadırlar. Üretim süresince kadın işverenini tanımamakta; ücretten işin tanımına kadar tüm bağlantılar aracı tarafından kurulmaktadır. Araştırmanın sonuçlarına göre evde ücretli iş yapan kadınların büyük bir oranı evli ve çocuk sahibidir. Ortalama yaşları da otuz ve üzeri yaşlardır. Buradan çocuk bakımının ev içinde ücretli çalışmayı bile etkilediği sonucuna varılabilir. Ayrıca; eğitim seviyesi ile kadınların ev içinde çalışmaları arasında da ilişki olduğu görülmektedir. Eğitim düzeyi düşük olan kadınlar ev içinde çalışmaktadır. Kadınların evde yaptıkları işler düzensiz, istikrarsız ve süreksiz işler olduğundan ücretleri düşük ve sosyal güvenceleri bulunmamaktadır. Bu nedenle kadınların eve iş verme sistemi içinde çalışmaları kendileri, aileleri ve toplum tarafından önemsiz görülmekte, yaptıkları iş, ev işlerinin bir uzantısı olarak kabul edilmektedir.⁸⁴

Dolayısıyla, hanehalkı işgücü anketlerinde kadınlar evde para karşılığı iş yapmalarına rağmen, bunun sürekli olmayışı ve ev işlerinin bir parçası olarak kabul edilmesi nedeniyle ne tür işte çalıştıkları sorusuna çalışmıyorum cevabını vermektedirler. Böylece istatistiklerde bir çok kadın ekonomik olarak faal olmayanlar statüsünde bulunmakta ve ev kadını olarak adlandırılmaktadır.⁸⁵

⁸³ Yıldız Ecevit, **Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset**, (TÜSİAD Yayını, Yayın No: TÜSİAD-T/2000-12/290, Aralık 2000), s.126,164.

⁸⁴ Kuvvet Lordoğlu, "Evde Çalışan Kadınlara İlişkin Nitel Bir Karşılaştırma ve Bazı Sorunlar", **Kadın Araştırmaları Dergisi**, İstanbul Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Sayı:1, (1993), s.100-109.

⁸⁵ Asuman Türkün Erendil, "Türkiye'de Ev Eksenli Çalışma Üzerine Yapılmış Araştırmalar ve Çalışmalar", **İktisat Dergisi**, Sayı:430, (Ekim 2002), s.38.

2. KADINLARIN ÜCRET DÜŞÜKLÜĞÜ VE ÜCRETLERDE KADIN-ERKEK EŞİTSİZLİĞİ

Kadınlar bir yandan geleneksel rollerini sürdürerek (eş, anne vb.) aile içinde üretime katkıda bulunmakta, diğer yandan düşük ücret karşılığı ve sosyal güvenceden yoksun olarak çalışma yaşamının içinde yer almaktadırlar.

Kadın-erkek ücret farklılıkları, tarihin her döneminde, iktisadi ve siyasi sistemi ne olursa olsun hemen her ülkede gözlenmektedir ve bu nedenle de evrensel olarak nitelenebilir. Ücret farklılıklarının değişik boyutları bulunmaktadır. Boyutlardan biri iktisadidir ve bu boyutta ücret farklılıkları en genel çizgileriyle, işgücünün niteliğindeki ve dolayısıyla verimliliğindeki farklılıklarla açıklanmaya çalışılmaktadır. Diğer boyut ise toplumsaldır. Bu boyutta işgücünün niteliğinde ve verimliliğinde bir farklılık olmaması durumunda dahi, sadece kadına ve kadın emeğine yönelik toplumsal değer yargıları nedeniyle ücretlerin kadın aleyhine belirlenmesi yani salt cinsiyetten kaynaklanan bir ayrımcılık söz konusu olmaktadır. Şüphesiz, bu iki boyut bir çok durumda iç içe geçmektedir ve ayrı ayrı düşünölmeleri imkânsızdır.⁸⁶

Kadın-erkek ücret eşitsizliğinin temel nedeni, işgücü piyasasındaki ayrımcılık ve ataerkil ideoloji ve bu ideoloji bağlamında kadın ve erkeğin toplumsal konumlandırılışıdır. Piyasa ayrımcılığı; kadın ve erkek işçilerin eğitim, uzmanlık, iş tecrübesi, meslek ve işteki durumlarının aynı olması durumunda ücretlerindeki farklılıkları gösterir. Bu özellikler eşit iken, erkeklerin ücretleri kadınlardan fazla ise, kadınlara karşı ayrımcılık yapıyor denebilir. Erkeğin aile reisi ve evin esas geçindiricisi olarak kabul edilmesi, kadının maddi anlamda erkeğe bağımlı olduğu görüşü ve kadınların beşeri sermaye yatırımlarından erkeğe göre daha az pay almaları, kadınların düşük ücret almalarına neden olmaktadır. Kadınlara düşük ücret ödenmesi onların ev işleri nedeniyle kısmi zamanlı işleri tercih etmeleri, gelirlerinin aile bütçesine katkı olarak değerlendirilmesi ve "kadın işi" olarak nitelendirilen belli iş ve mesleklerde

⁸⁶ Ahmet Makal, "Türkiye'de 1950-1965 Döneminde Ücretli Kadın Emeğine İlişkin Gelişmeler", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 56-2, (2001), s.140.

(öğretmenlik, hemşirelik, sekreterlik vb.) yoğunlaşmaları ile ilgilidir. Ayrıca emek yoğun sektörler de çalışan kadınlar yasalarının yetersizliği ve sendikalaşma oranlarının düşüklüğü nedeniyle de erkeklere göre düşük ücret alarak çalışmaktadırlar.⁸⁷

Kadın ve erkeklere ödenen ücretler arasındaki farklılıklarda son on yıl içinde azalma görülmekle birlikte, birçok Avrupa ülkesinde hâlâ önemli sayılabilecek düzeyde ücret eşitsizliklerinin bulunduğu gözlenmektedir. Avrupa genelinde erkekler kadınlara kıyasla ortalama %30'un üzerinde fazla ücret almaktadırlar. Ücret farklılıkları İskandinav ülkelerinde en düşük düzeydedir.⁸⁸

Türkiye'de 1950'li yıllarda köyden kente göç ile beraber kadınlar evlerinin dışında ücretli olarak çalışma hayatının içine girmeye başlamışlardır. Ancak; kadınlar genellikle vasıfsız işçi olarak görülmekte, düşük ücretle, emek yoğun sektörlerde çalıştırılmaktadır.

Ücreti belirleyen değişkenler arasında ilk sırayı beşeri sermaye ya da öğrenim düzeyi almaktadır. Bu nedenle, ücret farklılığının temel belirleyicisi kadın ve erkeklerin öğrenim düzeyleri arasındaki farklılıktır. Kadınların beşeri sermayeleri erkeklerin gerisinde kaldığı için, kadınların ücretleri erkeklerden daha düşüktür görüşü kabul edilmektedir. Kadınlar evlenme, doğum ve çocuk bakımı gibi nedenlerle çalışma yaşamına ara vermektedirler. Kadın emeğinin kesintilere uğraması veya kısa süreli çalışmalarından dolayı işveren kadınların ücretlerini düşük tutmaktadır. Ayrıca kadınların kısmi süreli (part-time) işleri tercih etmeleri durumunda tam gün çalışmaya kıyasla iş piyasasında ücret konusundaki pazarlık güçleri etkilenecek daha düşük ücret düzeyini kabul etmelerine neden olmaktadır.⁸⁹

⁸⁷ Ecevit, a.g.e., s.170.

⁸⁸ "Avrupa Ülkelerinde Kadınların İstihdamı", **İstihdam Dergisi**, Sayı:7, İ.İ.B.K. Yayını, (1989), s.20.

⁸⁹ Tuncer Bulutay, **Kadın İstihdamı 19 Aralık 2000**, (Ankara: DİE Yayını, Yayın No:2595, Eylül 2002), s.32-33.

Çalışma yaşamında kadınları korumaya yönelik birçok yasa çıkartılmıştır. Bunlardan biri de kadın ve erkeklerin farklı ücret almalarını yasaklayan “eşit işe eşit ücret ilkesi” dir. Bu ilke teoride var olmakla birlikte uygulama da görülmemektedir. Türkiye’de çalışan kadınların ücretleri erkeklerin ücretlerinden düşüktür.

1475 sayılı eski İş Kanununun 26.maddesinde “... bir işyerinde aynı nitelikte ve eşit verimle çalışan kadın ve erkek işçilere sadece cinsiyet ayrılığı sebebiyle farklı ücret verilemez. Toplu iş sözleşmelerine ve hizmet akitlerine buna aykırı hüküm konulamaz” hükmü getirilerek “eşit işe eşit ücret” ilkesi kabul edilmiştir. Kanun, aynı işyerinde, aynı nitelikteki işlerde, eşit verimle çalışma unsurlarını bir arada bulundurarak anlam ifade etmektedir. Buradan farklı işyerlerinde, farklı işlerde çalışan kadın ve erkek işçiler arasında ayırım yapılabileceği anlaşılmaktadır.⁹⁰ Ücret eşitsizliği, aynı işyerinde aynı nitelikteki işte, eşit verimle çalışan kadın ve erkek işçilerin ücretlerinin farklı olması durumunda söz konusudur.

4857 sayılı yeni İş Kanununda da ücret eşitliği “aynı veya eşit değerde bir iş için cinsiyet nedeniyle daha düşük bir ücret kararlaştırılmaz. İşçinin cinsiyeti nedeniyle özel koruyucu hükümlerin uygulanması daha düşük bir ücretin uygulanmasını haklı kılmaz.” hükmüyle Kanunda yer almıştır.⁹¹

Kadının ücretli olarak çalışma yaşamına katılması bireysel ve toplumsal yararlar sağlamaktadır. Kadın-ekonomik anlamda erkeğe bağımlı olmamakta, aile ve toplum için de rolü değişmekte, özgürlük ve bağımsızlık kazanarak kendi ayakları üzerinde durabilmektedir.

Eşit değerdeki işe, eşit ücret ilkesinin uygulanabilmesi; toplumsal yargıların değişmesi, kadınlara eğitimde ve mesleki eğitimde eşit fırsatların sağlanması, işgücü piyasasında ayrımcılığın ortadan kalkması, kadının üstlendiği aile sorumluluklarının

⁹⁰ Ercan Güven, Ufuk Aydın, **İş Hukuku**, (Eskişehir: Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları No:144, 1999), s.145-146.

⁹¹ Serap Kapız, **İstihdam, Kadın İşgücü ve Yeni İş Kanunu Sempozyumu**, (TİSK Yayınları, Yayın No:242, Muğla, 5 Aralık 2003), s.68.

toplumsal hizmet anlayışıyla desteklenmesi ve sendikaların eşit değerdeki işe eşit ücret politikasını toplu sözleşmelerde öncelikle ele alması şeklinde, kapsamlı ve sürekli, uzun vadeli politikayla olanaklıdır.⁹²

3. CİNSEL TACİZE UĞRAMA

İşyerindekiler tarafından, tekrar edilen ve istenmeyen, sözle, vücut hareketleriyle veya jestlerle gerçekleştirilen her yaklaşım, cinsel bakımdan küçümseyici her beyan, cinsel ayırım güden her söz, cinsel taciz olarak tanımlanmaktadır.⁹³

Bir başka tanıma göre ise;

Cinsel taciz; saldırgan, utandıran, korkutup sindiren, gözdağı veren veya aşağılayıcı olan, istenmeyen veya davet edilmeyen herhangi bir cinsel davranıştır.⁹⁴

Cinsel tacizin kurbanları ağırlıklı olarak kadınlardır. Cinsel taciz yaşı, medeni durumu, fiziksel görünüşü, geçmişi veya mesleki konumu önemli olmaksızın, bütün kadınları etkiler. İncelemeler tacize maruz kalan, yüksek risk taşıyan grupları şu şekilde ortaya koymuştur: 30 yaşın altında ve bekar, genç kadınlar, eşini kaybetmiş, boşanmış veya ayrı yaşayan kadınlar, özellikle bakmakla yükümlü olduğu yakınları bulunanlar, cinsel tacize uğrayan ağırlıklı kesimi oluşturmaktadır.⁹⁵

Cinsel taciz doğrudan veya dolaylı yollarla yapılabileceği gibi, fiziksel davranışlar veya sözle de yapılabilmektedir. Dokunma, göz süzme, açık saçık fıkra

⁹² TÜRK-İŞ, 1997 Yılı, (Cilt:1, Ankara), s.334.

⁹³ <http://www.disk.org.tr> internet adresinden elde edilen nüsha, s.1.

⁹⁴ Aygül Oktay, "İşyerinde Cinsel Taciz ve İstismar", **Kadın Araştırmaları Dergisi**, İ.Ü.Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Sayı:7, (2001), s.75.

⁹⁵ <http://www.maksimum.com/kadın/haber/49/1981.php>, internet adresinden elde edilen nüsha, s.1.

anlatma, espri yapma, resim gösterme ve cinsiyetin bir çıkar sağlama aracı olarak kullanılması gibi davranışlar cinsel taciz örnekleridir.⁹⁶

Çalışma yaşamında, erkek işçiler geleneksel olarak kabul görmüş erkek işi olarak bilinen mesleklere, kadın işçilerin başvurmasını engellemek için, cinsel tacizi kadınları yıldırma taktiği olarak kullanabilmektedirler. Taciz, aynı zamanda kadın yöneticilerin otoritelerini ortadan kaldırmak amacıyla da uygulanabilir.

Cinsel taciz; çalışma arkadaşları, yakın denetçiler, yöneticiler veya müşteriler tarafından yapılabilir. Yapılan bir araştırmaya göre, imalı sözler ve cinsel yaklaşım istekleri genellikle denetçilerden veya yöneticilerden gelmektedir. İstenmeyen fiziksel temas ve saldırı, genellikle çalışma arkadaşları tarafından yapılmaktadır. Müşteriler ise sürtünerek, müstehcen bakışlarla veya gereksiz davetlerde bulunarak taciz ederler.⁹⁷

Çalışan kadının mesai arkadaşları veya amirleri tarafından cinsiyetine dayalı hoş olmayan isteklere ve davranışlara maruz kalması çalışan kadının işini bırakmasına neden olmaktadır.

Cinsel tacizle karşılaşan kadın, kendisine yapılan önerileri reddettiği için işten atılabilir veya terfi imkânlarını kaybedebilir. Cinsel taciz, stresli ve düşmanca bir çalışma ortamı yaratır. Tacize uğrayan kişinin akli ve fiziksel rahatsızlığına ve diğer çalışanların rahatsız bir ortamda çalışmasına yol açabilir. Türkiye gibi geleneksel değerlere bağlı toplumlarda tacize uğradığını söyleyen kadın suçlu duruma düşebilmektedir. Bu nedenle taciz olayı ya gizlenmekte ya da kabullenilmektedir. Taciz edilen kadın, kendisini kabahatli gibi hissederek, tacizi yapanla uğraşmaktansa işini değiştirmenin yollarını aramaktadır.⁹⁸

⁹⁶ Oktay, a.g.e., s.1-2.

⁹⁷ <http://www.disk.org.tr> internet adresinden elde edilen nüsha, s.1.

⁹⁸ TÜRK-İŞ, **İşyerinde Cinsel Taciz: Bir Sendika Rehberi**, TÜRK-İŞ Kadın İşçiler Bürosu, (Ankara), s.10.

Cinsel tacizin kurbanları, gerilim, öfke ve aşırı kaygının rahatsızlığını duyarlar. Bu, çoğu kez depresyon, uykusuzluk ve baş ağrısı, cilt bozuklukları, sindirim sorunları vb. gibi stresle bağlantılı öteki tıbbi sorunlar biçiminde kendini gösterir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde tacize uğrayan kadınlar, ailesinin sıkıntıya düşmesine ve hatta ayrılmalarına yol açan, toplumdaki dışlanma ve onur kaybıyla karşılaşabilirler.⁹⁹

Cinsel taciz, iş performansını ve iş tatminini olumsuz etkiler. Tacize uğrayan kadın, olayı bildirir veya teklifleri reddederse, tacizci, kadın işçinin çalışma şartlarını, mesleki eğitimini ve terfi imkanlarını etkileme gücünü kullanır. Kadın işçi çoğu kez istifaya zorlanır, hatta işten atılır. Çalışan işgücü içindeki kadının incinme olasılığını artıran şartlar, - yüksek orandaki işsizlik, kısıtlı istihdam imkanları - birçok kadın için cinsel tacizle uğraşmaktansa işi bırakma tercihini kolayca göze alınmayacak bir durum haline sokmaktadır.¹⁰⁰

Kadın ve aileden sorumlu Bakanlığın yaptırdığı anket sonucunda, ankete katılan 4000 çalışan kadından %72'si, cinsel taciz olarak algılanan eylem biçimlerinin değişik versiyonlarıyla karşı karşıya geldiklerini söylemişlerdir. Buna göre, iş ortamında cinsiyetleri ile ilgili imalı sözler ve anlamlı şakalar yapıldığını duyan kadınların oranı %50 civarında iken çalışan kadınların üçte biri vücutlarına bilinçli olarak temas edildiğini ve %30'u göğüslerinin en az bir kez ellendiğini beyan etmişlerdir. Ayrıca, ankete katılan kadınların %5'ine cinsel isteklere cevap vermemeleri halinde kendilerine mesleki yönden zorluklar çıkarılacağı konusunda tehditler yapılmıştır. Her 100 kadından 3'üne de cinsel ilişkiye geçilmesi yönünde baskı ve şiddet yapıldığı belirtilmiştir.¹⁰¹

Cinsel taciz, günümüzde önemli bir sorun teşkil etmekle birlikte, kadın ve erkek işçiler, cinsel taciz konusunda yeterli bilgiye sahip değillerdir. Cinsel taciz, bir sendikal sorun haline gelmektedir. Cinsel taciz konusunda sendikalar, kadın ve erkek üyelerine

⁹⁹ Ayşegül Aktaş, Türkiye'de Çalışma Yaşamında Kadının Yükümlülükleri ve Bir Uygulama, (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1999), s.139-140.

¹⁰⁰ TÜRK-İŞ, a.g.e., s.10-11.

¹⁰¹ http://sosyalsiyaset.com/documents/cinsel_taciz.htm, internet adresinden elde edilen nüsha, s.3.

eğitim vermelidirler. İşyerinde cinsel tacize uğrayan kadın, sendika aracılığıyla şikayetini işverene iletmelidir. İşveren tacizde bulunan kişiyi Yargıtay Kararına dayanarak, kıdem tazminatı ödemediği işten atabilmekte ve kişi Türk Ceza Kanununa göre de yargılanabilmektedir.¹⁰²

4857 sayılı İş Yasasında, “işverenin işçiye cinsel tacizde bulunması, işçinin işyerinde başka bir işçi veya üçüncü kişiler tarafından cinsel tacize uğraması ve bu durumu işverene bildirmesine rağmen, işverenin gerekli önlemleri almaması durumunda, işçi sözleşmesini bildirimsiz olarak sona erdirebilecektir” ibaresi yer almaktadır.¹⁰³

4. SOSYAL HAKLARDAN YARARLANMADA EŞİTSİZLİK

Sosyal haklar denince akla ilk gelenler sendikal örgütlenme ve sosyal güvenlik haklarıdır. Sosyal haklar içinde yer alan sendikal örgütlenme ve sendikal faaliyetlere katılmada kadın işgücü, erkek işgücünün gerisinde kalmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde çalışma yaşamında kadın sayısı hızla artmaktadır. Yasal düzenlemeler ile beraber kadın işçilerde sendikal örgütlenme haklarından yararlanmaya başlamışlardır. Ancak, kadınların sendikal örgütlenmesi erkeklerin örgütlenmesine göre yetersiz kalmıştır. Bu durumun sendikacılığın erkek işi olarak algılanmasından ve kadınların sendikada görev alabilmesi için aşması gereken ailesel ve sosyal engellerin bulunmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Yapılan araştırmalar sonucunda turizm, tekstil ve bankacılık sektörlerine bakıldığında; turizm sektöründe 52 işletmeden sadece 2'sinde çalışanların sendikası olduğu görülmektedir. Tekstil-giyim sektöründe görüşülen küçük işletmelerin tümü sendikasızdır. Bankacılık-sigorta sektöründe faaliyet gösteren sendikalar, işverenlerin

¹⁰² Sakine Uygur, **Kadın İşçiler ve Sorunları**, (Ankara: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu Eğitim Yayınları, No:27, 1999), s.62-63.

¹⁰³ TÜRK-İŞ, **21.Yüzyılda Türkiye’de Çalışan Kadın Profili Kurultayı**, TÜRK-İŞ Kadın İşçiler Bürosu, (Ankara 8-9 Mart 2004), s.107.

sendikalaşmaya karşı tutum sergilediğini, bir işyerinde yetki alana kadar gizli örgütlenmek zorunda kalmalarının sendikalaşmayı olumsuz yönde etkilediğini belirtmişlerdir. Tekstil-giyim ve turizm sektöründe ise küçük işletmelerin yaygınlığı ve özellikle giyim sanayiinde kayıt-dışı çalışan işletmelerin sayısının fazlalığı sendikalaşmanın düşük düzeyde kalmasının önemli nedenleri arasında sayılmaktadır. Ayrıca, her üç sektör de kadın çalışanların yoğun olduğu sektörler olmasına rağmen, sektörde faaliyet gösteren sendikalarda üst yönetici düzeyinde hiç kadın olmaması ve kadın çalışan oranının çok altında kalan bir oranda şube başkanı kadınların bulunması, sendikaların içinde işletmelerdekinden daha fazla cinsiyetçi meslek ayrımı yaşandığını göstermektedir.¹⁰⁴

Türkiye’de işçi statüsünde çalışanların sendika üyeliklerine bakıldığında, verili sayıların güvenilir sayılar olduğu söylenemez. Ücretli çalışan 1,5 milyon kadın içinde, sendikaya üye kadın işçi sayısının, bu alandaki verilerin güvenilir olmamasından ötürü, tahminen 130 bin dolayında olduğunu söylemek mümkün olabilir. Çalışma Bakanlığının istatistiklerine göre sendikalı kadın işçi sayısı, 161.239 olup, bunun toplam sendikalı işçiler içinde oranı % 6’dır. Sendikalı kadın işçilerin % 33’ü kamu kesiminde çalışırken, % 67’si özel sektörde çalışmaktadır. Sendikalı erkek işçilerin ise % 42.5’i kamu da iken, % 57.5’i özel kesimde çalışmaktadır.¹⁰⁵

Türkiye’de kadın işçiler sendika üyeliklerindeki sayılarıyla orantılı olarak sendika yönetimlerinde temsil edilmemektedirler. Kadınların, erkeklere göre, sendikal örgütlenmeye daha az ilgi ve katılım göstermelerinin birçok nedeni vardır. Kadınların kendilerine ait nedenleri arasında çalışmaya ikincil önem vermeleri, çalışma yaşamında ekonomik zorunluluktan dolayı bulunsalar bile kazançlarını eve katkı olarak görmeleri ve işi bırakma eğilimlerinin yüksek olması (evlilik, çocuk vb. nedenlerle), ev-içi sorumluluklarını da üstlenmelerinden dolayı zaman yetersizliği sayılabilir.

¹⁰⁴ Gülay Günlük-Şenesen, Ergin Pulhan ve Şemsa Özar, **Kadın İstihdamı İçin Yeni Perspektifler ve Kadın İşgücüne Muhtemel Talep**, (Ankara: T.C.Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları, Nisan 2000), s.139.

¹⁰⁵ Şule Özkuzukıran, **Türkiye’de Kadın İşçiler**, (Ankara: TÜRK-İŞ Eğitim Yayınları, No:56, 2000), s.45.

Kadınların sendikal faaliyete katılımının önündeki engellerin başında kadınların işteki konumları gelmektedir. Sendikal katılımı motive edici faktörlerden biri, işe bağlılık ve işin yaşamın merkezi olarak tanınmasıdır. Ücretli işin kadınlar açısından ne ölçüde önem taşıdığına bakıldığında, işe bağlılığın mesleki hiyerarşinin hangi düzeyinde yer aldığıyla yakından bağlantılı olduğu görülmektedir. Kadınların genellikle düşük statülü, düşük ücretli, vasıfsız işlerde çalışması, onların işe olan bağlılığını olumsuz etkilemekte, bu da sendikayla olan ilişkisine yansiyabilmektedir.¹⁰⁶

Kadın işgücünün sendikaya bakış açısının olumlu olmaması, sendikaların erkek üyelerin katılımına uygun bir yapı taşımalarından da kaynaklanmaktadır. Ayrıca işverenler işyerlerinden sendikayı çıkarmak veya işyerini sendikaya sokmamak için çalışanlarının işine son vermekte ve böylece bir baskı kurmaktadır. Kadınlar huzurlu bir çalışma ortamı ve sürekli bir iş arzulamaları nedeniyle kadın işgücü sendikadan uzak durmaktadır.

Türkiye’de genel olarak kadın sorunlarına duyarlılık ya da kadın-erkek eşitliğinin sağlanması yönünde anlamlı bir çaba görülmediği gibi, sendikalarda da benzer durum söz konusudur. Türkiye’de sendikalaşma kapsamı yasal ve pratik engellerden dolayı büyük ölçüde sınırlanmıştır. Öte yandan kadınlara özgü koşullar bu sınırlı kapsamı daha da daraltmaktadır. Kadınların çalışmaya katılımları sınırlı olduğu gibi, yoğun olarak çalıştıkları sektörlerde de yasal engeller (kamu sektöründeki çalışanlar olduğu gibi) ya da pratik engeller (hizmet sektöründe sendikalaşma zorlukları gibi) söz konusu olmaktadır. Bunun yanı sıra çalışmayı geçici bir şey olarak gören (özellikle az eğitilmiş ve düşük ücretle çalışan kadınlar için geçerli olduğu gibi), evlenme ile çalışma yaşamından ayrılmayı düşünen veya sigortasız ve geçici işlerde yoğunlaşan kadınları sendikal örgütlenmeye çekmek de kolay görünmemektedir.¹⁰⁷

Sosyal güvenlik alanında eşit muamele ilkesini gerçekleştirmeye yönelik yapılan düzenlemede “hastalık, işgöremezlik, yaşlılık, iş kazası, mesleki hastalık,

¹⁰⁶ Özkuzukıran, a.g.e., s.47.

¹⁰⁷ Meryem Koray, *Çalışma Yaşamında Kadın Gerçekleri*, (İzmir: Basisen Eğitim ve Kültür Yayınları:23, 1993), s.57.

işsizlik” risklerine karşı bir koruma sağlayan sosyal güvenlik düzenlemeleri yer almaktadır.

Eşit muamele ilkesi evlilik ya da aile durumuna bağlı olarak;¹⁰⁸

- a) Yukarıda sayılan risklere ilişkin güvencelerin uygulama alanı ve güvencelerden yararlanma şartlarıyla ilgili olarak,
- b) Bu güvencelere ilişkin ödemeleri yapma yükümlülüğü ve ödemelerin hesaplanmasıyla ilgili olarak,
- c) Eş ya da bakmakla yükümlü olduğu kişiler nedeniyle hak ettiği zam dahil olmak üzere yardımların hesaplanmasıyla süreye ve yardım hakkının baki kalmasına ilişkin şartlarla ilgili olarak doğrudan ya da dolaylı olarak cinsiyet üzerine kurulu her türlü ayrımı yasaklar.

Türkiye, kadınları çalışma yaşamındaki ayrımcılıktan ve eşitsiz muamelelerden koruyacak yasal düzenlemelere sahiptir. 1982 Anayasası’nın herkesin kanun önünde eşit olduğu ve cinsiyete dayalı ayırım yapılamayacağını ifade eden 10. Maddesi; çalışmanın herkes için bir hak olduğunu işaret eden 49. Maddesi; kimsenin yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmayacağını ifade eden 50. Maddesi kadın-erkek eşitliği ve ayrımcılık açısından önemli maddelerdir. Ayrıca, çalışma yaşamında yer alan kadınlarla ilgili hükümler taşıyan 4857 Sayılı İş Yasası, Sosyal Sigortalar Yasası, Emekli Sandığı Yasası, Bağ-Kur Yasası ve devlet memurları Yasası da kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasına yönelik yasal çerçevenin temellerini oluşturmaktadırlar.

Türkiye, uluslararası sözleşmelerde kadın-erkek eşitliği ve kadınların ayrımcılıktan korunması ilkelerine uyacağını, sözleşmeleri onaylayarak kabul etmiştir. Bu sözleşmeler arasında en önemli olanı “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi” sözleşmesidir.

¹⁰⁸ Ercüment Tezcan, “Çalışma Yaşamında Kadın-Erkek Eşitliği ve Avrupa Birliği Çerçevesindeki Uygulamalar”, **20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek**, Der.: Oya Çitçi, (Ankara: TODAİE Yayınları, Yayın No:285, Kasım 1998), s.178.

1979 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nca "Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi" sözleşmesi kabul edilmiştir. 1981 yılında da yürürlüğe girmiştir. Kadın-erkek eşitliği alanında uluslararası alanda tek yasal bağlayıcı olan bu sözleşmeyi, Türkiye 1985 yılında onaylamıştır. Sözleşme, Taraf Devlete kadınlara karşı ayırımın tüm uygun yollardan yararlanarak gecikmeksizin ortadan kaldırılması görevini vermektedir. Sözleşme kadınlara karşı ayırımı "kadınların, medeni durumlarına bakılmaksızın ve kadın ile erkek eşitliğine dayalı olarak politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya diğer alanlardaki insan hakları ve temel özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve cinsiyete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayırım, dışlama veya sınırlama" olarak tanımlamıştır. (Madde 1)¹⁰⁹

Türkiye'de kadınların karşılaştıkları eşitsiz muameleler, ücretlerde ve işte yükseltilmede eşitsizlik yasal düzenlemelere ve onaylanan sözleşmelere karşın varlığını sürdürmektedir.

Haziran 2003 tarihinde kabul edilen 4857 sayılı yeni İş Kanunu, daha önce de mevzuatta yer alan çalışma hayatında kadınları korumaya yönelik düzenlemeleri güçlendirmiştir. İşe girişten başlayarak tüm çalışma koşulları yönünden cinsiyete dayalı, doğrudan ya da dolaylı ayırım yapılmaması, doğum öncesi ve sonrası izin sürelerinin artırılması, sanayie ait işyerlerinde kadınlar için gece çalışma yasağının kaldırılması gibi kadın işgücü açısından önemli hükümlere yer verilmiştir.¹¹⁰

Ücretli çalışanlar için, çeşitli risklere karşı (hastalık, kaza, yaşlılık, ölüm) bir sosyal güvenceye sahip olmak büyük önem taşımaktadır. Bu açıdan sosyal güvencenin, ücretli çalışan herkes için en az ücret kadar önemli olduğu söylenebilir. Türkiye'de ise, işgücü talebine göre işgücü arzının çok fazla olması, gelişmekte olan bir ülke olarak ekonominin rekabet gücünü ucuz emekte bulması ve genel olarak yaşam düzeyinin

¹⁰⁹ T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, **Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi ve İhtiyari Protokol**, (Ankara, Kasım 2001), s.5, 22.

¹¹⁰ Bülent Pirlar, **İstihdam, Kadın İşgücü Ve Yeni İş Kanunu Sempozyumu**, (TİSK Yayınları, Yayın No:242, Muğla 5 Aralık 2003), s.9

oldukça düşük düzeyde seyretmesi nedeniyle sosyal güvenlik sisteminin de kapsama alanı yavaş gelişmektedir. Bugün hâlâ, sosyal güvenlik sisteminin ücretlilerin tümünü kapsamadığı bilinen bir gerçektir. İşgücü arzının fazlalığı, birçok kişiyi düşük ücretler gibi, sigortasız çalışmayı da kabul etmeye itmektir. Hatta bazı işkollarında ve özellikle kadın işgücünün, biraz daha yüksek ücret almak için sigortasız çalışmayı tercih ettiği de bilinmektedir.¹¹¹

Sigortasızlığın önlenmesi için sosyal güvenlik sistemi yeniden düzenlenerek işveren ve çalışanlar için çekici kılınmalıdır.

Koruyuculukla ilgili politikalar kadınların istihdamını zorlaştırmakta, çalışma alanlarına getirilen sınırlılıklardan ötürü kadınlar belli iş kollarında çalışmaya mecbur kalmakta; bu da cinsiyet temelli ayrışmayı artırmaktadır. Öte yandan işverenlerin de koruyucu yasa hükümlerini gerekçe göstererek kadınları çalıştırmakta isteksiz davrandıkları gözlenmektedir.¹¹²

Yapılan gözlemler, çalışan kadınlara yönelik yasal düzenlemelerin kadın-erkek eşitliğini sağlayamadığı, yasal boşluklardan yararlanarak kadınların korunmadığını göstermektedir. Kadın-erkek eşitliğini sağlamaya yönelik yasalar subjektif değerlendirmelere imkan verdiği için; işverenler koruyucu yasa hükümlerini göstererek kadınları işe almamakta, işte yükseltmemekte, hakları olan ücreti vermemektedir. Bu durum da mevcut yasalar yeniden gözden geçirilmeli kadın-erkek eşitsizliğine yol açan hükümler değiştirilmelidir.

¹¹¹ Meryem Koray, Sevda Demirbilek ve Tunç Demirbilek, **Gıda İşkolunda Çalışan Kadınların Koşulları ve Geleceği**, (Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları, 1999), s.166.

¹¹² DPT, **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Kadın**, (Ankara: T.C. Başbakanlık DPT Müsteşarlığı Yayını, Yayın No: DPT:2358-ÖİK:426, Ekim 1994), s.18.

5. NİTELİKSİZ İŞLERDE ÇALIŞMA

Kadın işgücü çalışma yaşamında genellikle, emek-yoğun ve düşük-teknoloji, düşük-nitelik gerektiren, düşük statülü, düzensiz ve kısmi süreli (part-time) işlerde istihdam edilmektedir. Kadının da düşük eğitimi, düşük niteliği, aileye katkıda bulunma amacıyla çalışıyor olması gibi kendisine özgü koşulları nedeniyle ancak bu tür işler için uygun olduğu düşünülebilir. Ancak, böylesi bir işgücünün varlığı daha yetersiz koşullarda çalışmaya razı olmasının ekonominin işine geldiği de açıktır. Böylece kadın çalışma yaşamında da evdeki rolüne benzer bir rol almakta, benzer işlerde çalışmaktadır.¹¹³

Kısmi süreli (part-time) çalışmanın, çalışma süresinin normal çalışma süresinden daha az olduğu gün içinde veya haftanın belirli zamanlarında yapılan çalışmayı ifade ettiği, özellikle tam gün çalışma olanağı olmayan, piyasa çalışması ile ev kadınlığını dengelemek isteyen evli ve küçük çocuk sahibi kadınlara istihdam olanağı yarattığı birinci bölümde belirtilmişti. Kısmi süreli işler işgücü piyasasının niteliksiz, güvencesiz, düşük statülü, düşük ücretli işlerini kapsamaktadır. Türkiye’de kısmi süreli çalışma şeklinin kadın istihdamını arttırıcı bir araç olarak görüldüğü ve niteliği gereği daha çok hizmet sektöründe uygulanmaya elverişli bir çalışma biçimi olduğu söylenebilir. Örneğin; temizlik görevlisi, çocuk bakıcılığı, sekreterlik, evde yapılan parçabaşı işler, tezgahçılık vb.

Kadınların geleneksel iş ve mesleklerde yoğunlaşmaları, onların istihdam imkânlarını sınırlamaktadır. Piyasada işler “kadın işi” ve “erkek işi” olarak ayrıldığından kadınların iş imkanları kısıtlanmakta; iş piyasasında istedikleri işlerde çalışamadıkları gibi, buldukları işlerde düşük statülü ve düşük ücretli olmaktadır. Düşük statülü işler, düşük ücretleri, süresiz ve geçici çalışmayı beraberinde getirmektedir. Uzmanlık, yetki ve sorumluluk isteyen veya özel yetenek isteyen işlerde erkekler tercih edilmektedir. Bunun nedeni, kadınların beşeri sermayelerinin düşük olması olabilir.

¹¹³ Ayşen İncioğlu, Kadının Çalışma Yaşamındaki Sorunları ve Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama,(Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, Mayıs 2001), s.45.

6. EVİ İLE İLGİLİ SORUNLAR

Kadın ilkel toplum düzeninden günümüz toplumlarına kadar hem evinde hem de evinin dışında çalışma yaşamının içinde aktif bir rol oynamıştır. Ailesinin yiyecek ve giyeceklerini hazırlayıp, ev işlerini yaparak ev içinde; tarlada, aile işletmesinde, savaş yıllarında dönemin koşullarına göre ev dışında çalışma yaşamında yer almıştır.

Çalışma yaşamı kadına ekonomik bağımsızlık ve toplumsal statü kazandırırken, aile yaşamında bir çok sorunu da beraberinde getirmektedir. Toplumsal gelenek ve göreneklerin kadına “anne” ve “eş” rolünü biçmesiyle, kadın iş yaşamıyla birlikte eve bakmakla da yükümlü kılınmaktadır. Kadın çalışma yaşamı ile aile yaşamı arasında kalarak yükü artmaktadır. Çalışan kadın, işyerinde başarılı olmayı isterken, bir yandan da ev kadını ve annelik sıfatlarını en iyi şekilde yürütmek istemektedir. Bu durum zaman içinde kadının ruhsal sağlığını etkilemekte boşanmaları arttırarak mutsuz bireylere neden olmaktadır.

Kadının çalışma yaşamında yer almasından doğan evi ile ilgili sorunları arasında; aile bireyleriyle yeterince ilgilenememe, ev işlerinde (temizlik, yemek, ütü vb.) aksama, akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin zayıflaması, çocuklarının eğitimine yeteri kadar zaman ayıramaması gelmektedir.

7. CİNSİYETE DAYALI AYRIMCILIK

Kadınlar çalışma yaşamına girerken ve çalışma yaşamı boyunca kadın olmaları nedeniyle cinsiyet temelli ayrımcılığa maruz kalırlar. Cinsiyete dayalı ayrımcılık nerelerde ortaya çıkmaktadır? İlk olarak, kadının, ev içindeki çalışması ya değerlendirme dışında tutulmakta veya eksik değerlendirilmektedir. İkincisi, kadın, ücretli olarak ev dışında çalışıyor olsa bile; ev işleriyle ilgili yükümlülüklerini

sürdürmektedir. Üçüncüsü, işgücü piyasasına girmiş olan kadınlarla ilgili ayrımcılık uygulamalarıdır.¹¹⁴

Bu ayrımcılığın biçimi ve derecesi, çalışılan iş yerindeki işverene (devlet/özel) işyerinin ölçeğine (küçük/büyük) ve işyerinde yapılan işe bağlı olarak değişse de kadınlara karşı ayrımcılık göz ardı edilemeyecek bir olgudur. Belli iş ve mesleklere kadınların kabul edilmemesi, bazı iş ve mesleklerde kadın oranının dondurulması; işe alıfta ve işyerindeki görev dağılımında kendilerine erkeklerle eşit davranılmaması; beceri isteyen işlere hazırlayıcı hizmet içi eğitimden mahrum bırakılmaları; ücretlerinin düşük tutulması; evlenme ve çocuk doğurma durumunda işlerine son verilmesi; kriz ve ekonomik gerileme dönemlerinde evli kadınların erkeklerden önce işten çıkarılması ve benzeri durumlar cinsiyet temelli ayrımcılık örnekleridir.¹¹⁵

Türkiye’de kamu sektöründe bazı mesleklere kadın alınmamakta, bazı mesleklerde ise kadınlar için sınırlayıcı bir kontenjan bulunmaktadır. Örneğin, 1990 yılında hukuk öğrenimi gören kız öğrenci oranı %36.4 olduğu halde yargıçlık-savcılık mesleğine alınacaklar arasında kadınlara karşı bir kota uygulanmıştır. 1980-1990 döneminde %10 olan bu kota, 1990’da %5’e düşürülmüştür.¹¹⁶

Çalışma yaşamında ayrımcılığın işleyişine kısaca bakıldığında;¹¹⁷

- İşverenler kadın işçi çalıştırmak ve onlara yatırım yapmak istememektedirler. Çünkü; kadınların çalışma yaşamına çok sık girip çıktıkları, evlenince veya çocuk sahibi olduklarında işi bırakacakları, çok sık izin kullandıkları görüşü yaygındır.
- Ekonomik gerileme ve kriz dönemlerinde, özellikle evli kadınlar ilk olarak işten çıkarılmaktadır.

¹¹⁴ Dilek Eyüboğlu, **Kadın İşgücünün Değerlendirilmesinde Yetersizlikler**, (Ankara: Milli Produktivite Merkezi Yayınları, Yayın No: 637,1999), s.27.

¹¹⁵ DPT, **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Kadın**, (Ankara: T.C.Başbakanlık DPT Müsteşarlığı Yayını, Yayın No: DPT:2358-ÖİK:426, Ekim 1994), s.16.

¹¹⁶ Eyüboğlu, **a.g.e.**, s.34.

¹¹⁷ Dilek Eyüboğlu ve diğerleri, **Bankacılık Sektöründe Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık**, (Ankara: T.C.Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları, Ocak 2000), s.15-16.

- Sendikaların genelde erkeklerin yönetiminde olması nedeniyle, erkek ve kadın sendika üyeleri arasında fark gözetilmektedir.
- Kadınlar eğitim imkânlarından daha az yararlanmaktadır. Bu da, onların çalışma yaşamında karşılaştıkları sorunları arttırmaktadır. Kadınların eğitim konusundaki yetersizliklerinin nedeni biçimsel eğitim düzeylerinin düşük tutulması; beceri isteyen işlere hazırlayıcı özel eğitimlerin verilmemesi; işyerinde verilen geliştirici eğitimlerden kadınların daha düşük düzeyde yararlandırılmalarıdır.
- Çalışma yaşamında işler ve meslekler “kadın işi”, “erkek işi” olarak ayrıştırılmıştır.
- Kadınlara ödenen ücretler, erkeklerinkinden daha düşüktür. Erkekler, genelde, tam zamanlı işlerde çalışmakta; daha üst pozisyonlara gelmekte ve daha fazla ek ödenek elde etmektedir.

Sonuç olarak; çalışma yaşamında cinsiyete dayalı ayrımcılık uygulamaları kadınların çalışma yaşamında karşılaştıkları tüm olumsuzlukları içermektedir.

SONUÇ

Tarih boyunca üretimin önemli bir parçası olan kadınların, işgücü piyasalarında ücret karşılığı çalışmaları sanayi devrimi ile başlamıştır. Sanayi devriminden önce kadınlar toplumunda geleneksel “anne, eş, ev kadını” rolleri ile yer alırken, bu rollerine ev dışında ücret karşılığı çalışmaları ile beraber “iş kadını” rolü de eklenmiştir.

Türkiye’de kadınların tarım ve ev dışındaki çalışma yaşamına girmesi, I.Dünya Savaşı nedeniyle erkeklerin çoğunun orduya katılması sonucu azalan işgücünü telafi etmek zorunluluğuyla başlamıştır. Cumhuriyet’in ilanı ile beraber medeni kanunun kabul edilmesi, kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi, öğrenim görme hakları, işgücü içerisinde yer alan kadın sayısının artmasına ve kadınlar için yeni iş alanlarının açılmasına neden olmuştur.

Dünya genelinde kadınların işgücüne katılma oranı, erkeklerin katılım oranından düşük olmakla beraber; kadın-erkek işgücüne katılma oranı (İKO) farkı zaman içinde azalmaktadır. Ayrıca, kadınların İKO’larının artış trendinde olduğu görülmektedir.

Türkiye’de DİE, Hanehalkı İşgücü Anketleri’ne göre 2003 yılı için, işgücüne katılma oranı %48.3’dür. Bu oran erkeklerde %70.4, kadınlarda ise %28.8’dir. Oysa bu oran 1988 yılında erkeklerde %76.5, kadınlarda ise %34.9’dur. Türkiye’de kadınların işgücüne katılım oranının dünya genelinde olduğu gibi artmadığı görülmektedir. Kadın İKO’nun düşmesinin temel sebebi, kırdan kente yaşanan iç göçlerdir. Kırdan, tarım kesiminde ücretsiz aile işçisi olarak istihdam edilen kadın, kente göçle beraber işgücü piyasasının dışında kalmaktadır.

Çünkü; eğitim düzeyinin yetersiz oluşu, geleneksel değer yargıları, işgücü piyasasının gerektirdiği niteliklerden yoksun bulunması ve formel sektörde iş imkanlarının kısıtlı olması kırdan kente göç eden kadını istihdamdan uzaklaştırmaktadır.

Eğitim düzeyi yükseldikçe kadınlar işgücü piyasalarında daha nitelikli işlerde çalışarak yüksek gelirler elde edebilecekleri için, eğitim düzeyi yüksek kadınların

İKO'ları daha yüksektir. Yapılan araştırmalar Türkiye genelinde ve kentsel-kırsal alanlarda yüksekokul veya fakülte mezunu kadınların diğer eğitim düzeylerine göre işgücüne katılımlarının fazla olduğunu göstermektedir.

Türkiye'de kadın işgücüne katılımına yaş grupları itibariyle bakıldığında 15-19 ve 20-24 yaş gruplarında kadın işgücüne katılımının maksimum düzeye ulaştığı, 25-29 yaş grubundan itibaren ise düşmeye başladığı görülmektedir. Bu yaş grubundan sonra evlilik, yakın ebeveyn kontrolü gerektiren çocukların varlığı ve ev işleri gibi nedenlerle kadınlar işgücü piyasalarından çekilmekte ve kadın İKO hızla azalmaktadır.

Kadınların işgücüne katılım kararlarını eğitim, yaş gibi medeni durum ve çocukların varlığı da etkilemektedir. DİE, Hanehalkı İşgücü Anketleri'nin sonuçları incelendiğinde yıllar itibariyle "boşanmış" kadınların işgücüne katılımlarının "hiç evlenmedi, evli, eşi öldü" kategorilerinde yer alan kadınların İKO'larından daha yüksek olduğu görülmektedir. Çünkü; boşanma çoğu zaman kadınları ekonomik olarak zor durumda bırakan bir olaydır. Yeteri kadar nafaka alamama, kadınların işgücü piyasalarında yer almalarını pozitif yönde etkilemektedir.

Ayrıca; kadının çalışma yaşamına katılımı "çocuklu aile" modeline göre değişmekte, çocukların varlığı kadınların İKO'larını olumsuz yönde etkilemektedir. Türkiye'de kreş ve yuvaların az oluşu, olanların da ücretlerinin yüksek oluşu kadınların çalışma yaşamına katılımını etkileyen önemli engellerdendir.

Bu çalışma kadın işgücüne katılma oranını eğitim, yaş, medeni durum, çocukların varlığı gibi mikroekonomik değişkenlerin etkilediğini göstermektedir.

Kadınların eğitim düzeylerinin düşük olması, kentsel alanlarda yeterli iş imkânlarının olmayışı, istihdamda hâlâ tarımın önemli oranda yer alması, kadın işgücünün niteliksiz işlerde, düşük ücretlerle çalışması ve bu nedenle yuva-kreş hizmetinden yararlanamaması, kadınların enformel sektör sebebiyle evde parça başı iş olarak çalışmaları, ancak bunun istatistiklerde yer almaması gibi nedenlerle kadın işgücüne katılımı mikro değişkenlere karşı duyarlıdır.

Çalışma yaşamı bir yandan kadının ekonomik bağımsızlığını ve toplumsal statüsünü arttırırken, bir yandan da geleneksel değerler nedeniyle kadın çalışanlar için birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Eğitimde ve istihdamda fırsat eşitsizliği, işyerinde kadın-erkek arasında cinsiyet ayrımcılığı, ücret eşitsizliği, cinsel tacize uğrama, sosyal haklardan yararlanmada eşitsizlik, niteliksiz işlerde çalışma gibi birçok sorun kadınların çalışma yaşamında karşılaştıkları sorunlardandır. Buradan kadınların sorunlarının hukuki olmaktan çok ekonomik ve sosyal nitelikte olduğu görülmektedir.

Kadın işgücüne katılımını sağlamak; kadınların eğitim imkanlarının arttırılması, kadınları ev dışında çalışmaya yönelten eğitim programlarının uygulanması, çocuk yuvası-kreş hizmetlerinin arttırılması, ekonomide yeni istihdam alanlarının yaratılması, cinsiyet temelli ayrımcılığın kaldırılması, işte yükselme ve işten çıkarmalarda kadınlar aleyhine uygulamaların son bulması, kısmi süreli (part-time) çalışmanın yaygınlaştırılması ve bunun istismarını önleyici hukuki yapının oluşturulması ile mümkün olabilecektir.

Son olarak, kadının toplumda hak ettiği yerde bulunabilmesi, onların çalışma yaşamında karşılaştıkları sorunları ve engelleri ortadan kaldıracak önlemleri almakla ve geleneksel zihniyet kalıplarının kırılarak kadınlara da erkeklerle eşit fırsatların tanınması ile mümkündür.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- + Altan, Ö. Zühtü. **Kadın İşçiler ve Türkiye’de Kadın İşçilerin 1475 Sayılı İş Kanunu İle Korunması**. Eskişehir: Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları. Yayın No: 224/147, 1980.
- Aydın, Olcay. “Yasal Açıdan Kadın İşgücü”. **Türkiye’de Kadın İşgücü Seminerleri I-II**. Ankara: TİSK Yayınları. Yayın No: 192, Aralık-1999.
- Aytaç, Serpil., Mustafa Sevüktekin ve diğerleri. **Çağdaş Sanayi Merkezlerinde Kadın İşgücünün Konumu: Bursa Örneği**. Ankara: TİSK Yayınları. Yayın No: 219, Mart-2002.
- “Bairoch, Paul. Agriculture and Industrial Revolution 1700-1914. The Fontana Economic History Of Europe. Vol: 3. Glasgow: Fontana Collins. 1978” Ö. Faruk Çolak ve Cem Kılıç. **Yeni Sanayileşen Bölgelerde Kadın İşgücü Arzı: Şanlıurfa Örneği**. Ankara: TİSK Yayınları. Yayın No: 214. Kasım-2001, s.31’deki alıntı.
- Blau, David ve Phillip Robins. **Child Care Cost And Family Labor Supply**. Review Of Economics And Statistics, August-1988.
- Berberoğlu, Necat. **Çalışma Ekonomisi**. Eskişehir: Birlik Yayıncılık, 1998.
- Biçerli, M. Kemal. **Çalışma Ekonomisi**. 2. Basım. Eskişehir: Beta Yayınları, Nisan-2003.
- Bowen, William ve Aldrich Finegan. **The Economics Of Labor Force Participation**. Princeton University Press. Princeton. NJ, 1969.
- Bulutay, Tuncer. **Employment, Unemployment And Wages In Turkey**. ILO Publication. Ankara, 1996.
- _____. **Kadın İstihdamı 19 Aralık 2000**. Ankara: DİE Yayını. Yayın No: 2595, Eylül-2002.
- Cattan, Peter. **Child Care Problems: An Obstacle To Work**. Monthly Labor Review, October-1991.
- Çitçi, Oya. **Kadın Sorunu ve Türkiye’de Kamu Görevlisi Kadınlar**. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, No: 200, 1982.
- Çolak, Ö. Faruk ve Cem Kılıç. **Yeni Sanayileşen Bölgelerde Kadın İşgücü Arzı: Şanlıurfa Örneği**. Ankara: TİSK Yayınları. Yayın No: 214, Kasım-2001.

Doğramacı, Emel. **Türkiye’de Kadının Dünü ve Bugünü**. 3.Baskı. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ekim-1997.

Ecevit, Yıldız. “Kentsel Üretim Sürecinde Kadın Emeğinin Konumu ve Değişen Biçimleri”. **Kadın Bakış Açısından 1980’ler Türkiye’sinde Kadın**. Der. Şirin Tekeli. İstanbul: İletişim Yayınları, 1990.

———. **Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset**. İstanbul: TÜSİAD Yayınları. Yayın No: TÜSİAD-T/2000-12/290, Aralık-2000.

Ehrenberg, Ronald ve Robert Smith. **Modern Labor Economics: Theory And Public Policy**. Third Edition. Scott Foresman And Company. Glenview, 1988

Ersöz, Aysel. **Cinsiyet Rollerine İlişkin Beklenti, Tutum, Davranışlar ve Eşler Arası Sorumluluk Paylaşımı**. T.C. Kültür Bakanlığı Başvuru Eserleri, 1999.

Eyuboğlu, Ayşe., Şemsa Özar ve Hülya Tufan-Tanrıöver. **Kentlerde Kadınların İş Yaşamına Katılım Sorunlarının Sosyo- Ekonomik ve Kültürel Boyutları**. Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları, Mayıs-2000.

Eyüboğlu, Dilek ve diğerleri. **Bankacılık Sektöründe Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık**. Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları, Ocak-2000.

Eyüboğlu, Dilek. **Kadın İşgücünün Değerlendirilmesinde Yetersizlikler**. Ankara: Milli Produktivite Merkezi Yayınları. Yayın No: 637, 1999.

F. Elliott, Robert. **Karşılaştırmalı Çalışma Ekonomisi**. İngilizceden Çeviren: Mehmet Beşeli ve diğerleri. Ankara: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları. Yayın No: 210, 1997.

Gözübüyük, A. Şeref. **T.C. 1982 Anayasası**. 7. Bası. Ankara: Turhan Kitabevi, Ekim-2003.

Güven, Ercan ve Ufuk Aydın. **İş Hukuku**. Eskişehir: Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları No: 144, 1999.

Gürsel, Seyfettin ve diğerleri. **Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik**. İstanbul: TÜSİAD Yayını. Yayın No: TÜSİAD-T/2002/12-354, Aralık-2002.

Hamermesh, Daniel ve Albert Rees. **The Economics Of Work And Pay**. Fourth Edition. Harper&Row Publishers. New York, 1988.

Hayghe, Hovard V. **Family Members In The Work Force**. Monthly Labor Review, March-1990.

İncioğlu, Ayşen. "Kadının Çalışma Yaşamındaki Sorunları ve Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama". Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Eskişehir, Mayıs-2001.

+ Koray, Meryem. **Çalışma Yaşamında Kadın Gerçekleri**. İzmir: Basisen Eğitim ve Kültür Yayınları: 23, 1993.

———. **Sosyal Politika**. Bursa: Ezgi Kitabevi, Bursa-2000.

⊥ Koray, Meryem., Sevda Demirbilek ve Tunç Demirbilek. **Gıda İşkolunda Çalışan Kadınların Koşulları ve Geleceği**. Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları, 1999.

Lordoğlu, Kuvvet., Türkel Minibaş ve diğerleri. **Çalışmaya Hazır İşgücü Olarak Kentli Kadın ve Değişimi**. Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları, Ağustos-1999.

Özbay, Ferhunde. Türkiye’de Kırsal/Kentsel Kesimde Eğitimin Kadınlar Üzerine Etkisi. **Türk Toplumunda Kadın**. Der.: Nermin Abadan Unat. 2. Baskı. İstanbul: Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları, 1982.

Özkuzukıran, Şule. **Türkiye’de Kadın İşçiler**. Ankara: TÜRK-İŞ Eğitim Yayınları. No: 56, 2000.

Şenesen-Günlük, Gülay., Ergin Pulhan ve Şemsa Özar. **Kadın İstihdamı için Yeni Perspektifler ve Kadın İşgücüne Muhtemel Talep**. Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları, Nisan-2000.

Tayanç, Füsün ve Tunç Tayanç. **Dünya’da ve Türkiye’de Tarih Boyunca Kadın, Toplum**. Ankara: Yayın No: 51, 1977.

Tezcan, Ercüment. "Çalışma Yaşamında Kadın-Erkek Eşitliği ve Avrupa Birliği Çerçevesindeki Uygulamalar". **20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek**. Der.: Oya Çitçi. Ankara: TODAİE Yayınları. Yayın No: 285, Kasım-1998.

Tokol, Aysen. "Dünya’da Kadın İşgücü". **Türkiye’de Kadın İşgücü Seminerleri I-II**. Ankara: TİSK Yayınları. Yayın No: 192, Aralık-1999.

Toksöz, Gülay. "Türkiye’de Kadın İşgücü ve Enformel Sektörde İstihdamı". **Türkiye’de Kadın İşgücü Seminerleri I-II**. Ankara: TİSK Yayınları. Yayın No: 192, Aralık-1999.

Uygur, Sakine. **Kadın İşçiler ve Sorunları**. Ankara: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu Eğitim Yayınları. No: 27, 1999.

Zaim, Sabahaddin. **Çalışma Ekonomisi**. 10. Baskı. İstanbul: Filiz Kitabevi, 1997.

Dergiler

“Avrupa Ülkelerinde Kadınların İstihdamı”, **İstihdam Dergisi**. Sayı: 7. İ.İ.B.K. Yayını, 1989.

“Brigs, Milton and Percy Jordan. Economic History Of England. University Tutorial Press. Cambridge. 1964” Ö. Faruk Çolak. “İngiltere’de Sanayi Devrimi Sürecinde Sermaye Birikimi ve D. Ricardo’nun Analizi”. **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**. Cilt:2. Sayı:1-2. 1986, s. 290’daki alıntı.

Çolak, Ö. Faruk. “İngiltere’de Sanayi Devrimi Sürecinde Sermaye Birikimi ve D. Ricardo’nun Analizi”, **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**. Cilt:2. Sayı:1-2, 1986.

Ekin, Nusret. “OECD Ülkelerinde Kadın İşgücü ve İstihdam Sorunları”. **İstihdam Dergisi**. Cilt: 2. Sayı: 12. İ.İ.B.K. Yayını, 1989.

Erendil-Türkün, Asuman. “Türkiye’de Ev Eksenli Çalışma Üzerine Yapılmış Araştırmalar ve Çalışmalar”, **İktisat Dergisi**. Sayı: 430, Ekim-2002.

Eyuboğlu, Ayşe., Şemsa Özar ve Hülya Tufan-Tanrıöver. “Kentli Kadınların Çalışma Koşulları ve Çalışma Yaşamını Terk Nedenleri”, **İktisat Dergisi**. Mart-1998.

Güngör, Yasemin. “Enformel Sektör, Enformel İstihdam Biçimleri ve Ekonomide Enformelleşme Eğilimleri”, **İktisat Dergisi**. Sayı: 370-371, Ağustos-Eylül 1997.

Lordoğlu, Kuvvet. “Evde Çalışan Kadınlara İlişkin Nitel Bir Karşılaştırma ve Bazı Sorunlar”, **Kadın Araştırmaları Dergisi**. İstanbul Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi. Sayı: 1, 1993.

Makal, Ahmet. “Türkiye’de 1950-1965 Döneminde Ücretli Kadın Emeğine İlişkin Gelişmeler”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**. 56-2, 2001.

“Nuss, Shirley. Women In The World Of Work. International Labor Office. Geneva. 1989” Meryem Koray. Çalışma Yaşamında Kadın Gerçekleri. **Amme İdaresi Dergisi**. Cilt: 25. Sayı:1. Mart 1992, s. 93’deki alıntı.

Oktay, Aygül. “İşyerinde Cinsel Taciz ve İstismar”, **Kadın Araştırmaları Dergisi**. İstanbul Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi. Sayı: 7, 2001.

Özar, Şemsa. “Kentsel Kayıtdışı Kesimde İstihdam Sorununa Yaklaşımlar ve Bir Ön Saha Çalışması”, **ODTÜ Gelişme Dergisi**. Sayı: 23. Ankara, 1996.

Özer, Mustafa ve Kemal Biçerli. "Türkiye'de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi", **Sosyal Bilimler Dergisi 2003-2004**. Cilt:3. No:1. Eskişehir, 2003.

Toksöz, Gülay ve Şerife Türcan Özsuca. "Enformel Sektörde İstihdamın ve İşgücünün Özellikleri", **İktisat Dergisi**. Sayı: 430, Ekim-2002.

Kurum Yazarlı Yayınlar

T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü. **Cumhuriyet'in 75. Yılında Türkiye'de Kadının Durumu**. Ankara, Kasım-1998.

———. **Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi ve İhtiyari Protokol**. Ankara, Kasım-2001.

Devlet İstatistik Enstitüsü. **İstatistiklerle Kadın 1927-1992**. Ankara: DİE Yayınları. Yayın No: 1712, Mart-1995.

———. **Haber Bülteni**. Ankara: 09.08.2002

———. **Haber Bülteni**. Ankara: 09.03.2004

———. **Hanehalkı İşgücü İstatistikleri**. Ankara: 1988-2002

Devlet Planlama Teşkilatı. **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Kadın**. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Yayını. Yayın No: DPT: 2358-ÖİK: 426, Ekim-1994.

ILO. **World Labour Report 2000**. Geneva, 2000.

ILO. **Key Indicators Of The Labour Market**. Third Edition. Geneva, 2003.

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu. **Gelişen Sanayi Merkezlerinde Kadın İşgücü Panelleri I-II**. Ankara: Yayın No: 205, Şubat-2001.

———. **İstihdam, Kadın İşgücü ve Yeni İş Kanunu Sempozyumu**. Yayın No: 242. Muğla, 5 Aralık 2003.

TÜRK-İŞ. **1997 Yılıhğı**. Cilt: 1. Ankara.

———. **İş Yerinde Cinsel Taciz: Bir Sendika Rehberi**. TÜRK-İŞ Kadın İşçiler Bürosu. Ankara.

———. **21. Yüzyılda Türkiye'de Çalışan Kadın Profili Kurultayı**. TÜRK-İŞ Kadın İşçiler Bürosu. Ankara, 8-9 Mart 2004.

"**Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi 2**". 2. Cilt. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfının Ortak Yayını, 1998.

World's Women 1995 Trends and Statistics. New York, 1995.

Aktaş, Ayşegül. "Türkiye'de Çalışma Yaşamında Kadının Yükümlülükleri ve Bir Uygulama". Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Bursa, 1999.

Günaydın, Turgay. "1960 Sonrası Dönemde Kadın İşgücünün İstihdama Etkileri". Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir, 1993.

Say Eryılmaz, Müjgan. "Kadın İşgücünün Enformel Sektördeki İstihdamı: Gündelik Temizlik İşçisi Kadınların Enformel İşgücü Piyasası İçinde Yer Alış Biçimleri". Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul, 2000.

Internet

<http://www.chp.org.tr>

<http://www.die.gov.tr>

<http://www.disk.org.tr>

<http://www.maksimum.com./kadın/haber/49/1981.php>

<http://www.marksist.com/KAD/Kadın>. Mayıs 2001

http://www.sosyalsiyaset.com/documents/cinsel_taciz.htm

Gazeteler

Bila, Fikret. "Kadın Erkek Eşitliği". **Milliyet**. 5 Mayıs 2004.

"Kadınlarla Birlikte Kadınlar Lehine Siyaset". **Akşam**. 25 Kasım 2002.